
ЗАШТИТА НА СВЕДОЦИТЕ, СОРАБОТНИЦИТЕ НА ПРАВДАТА И НА ЖРТВИТЕ ВО ДОМАШНОТО И ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

Издавач: **Меѓународна организација за миграции - ИОМ,**
Мисија во Скопје,
Шеф на Мисијата, **г. Енрико Понцијани**

Уредник: **Јелена Красиќ**

Останати
уредници: **Марија Николовска,**
Билјана Настовска
и Ивона Паунович

Лектура: **Јасмина Ѓоргиева**

Компјутерска
обработка
и печатење: **GRALAdvertising**

ИОМ им се заблагодарува на авторите:

- г. Никола Прокопенко,** раководител на одделение
во Министерството за правда
- г. Драги Целевски,** генерален секретар на Народниот
правобранител на Република
Македонија
- г-ѓа Јелица Медарска,** заменик-основен јавен обвинител
во Основното јавно обвинителство
во Скопје
- г. Љупчо Фидановски,** раководител на Одделението
за заштита на сведоци,
Министерство за внатрешни работи
- д-р Гордан Калајџиев,** доцент на Правниот факултет
"Јустинијан Први" во Скопје
- д-р Гордана Лазетик
- Бужаровска,** доцент на Правниот
факултет "Јустинијан Први" во Скопје
- г. Фатон Пачуку,** судија во Врховниот суд
на Република Македонија
- г-ѓа Анета Батева,** адвокат
- д-р Никола Тупанчески,** доцент на Правниот факултет
"Јустинијан Први" во Скопје
- г-ца Тања Кикерекова,** раководител на одделение
во Министерството за правда

***Сџавовите и мислењата содржани во оваа збирка текстови се лични и не
прејсџавуваат официјални сџавови на соодветните институции и нужно не ги
рефлектираат мислењата на Меѓународната организација за миграции-ИОМ и
Швајцарската агенција за развој и соработка-СДЦ***

Содржина

- 1. Меѓународни стандарди во областа на заштитата на сведоци и жртви 7**
Никола Прокопенко, раководител на одделение во Министерството за правда
- 2. Осврт врз Законот за заштита на сведоци 21**
Драги Целевски, генерален секретар на Народниот правобранител на Република Македонија
- 3. Улогата на јавниот обвинител во постапката на вклучување во Програмата за заштита на сведоци 31**
Јелица Медарска, заменик-основен јавен обвинител во Основното јавно обвинителство во Скопје
- 4. Улогата на МВР - Одделението за заштита на сведоци во имплементацијата на мерките за заштита 43**
Љупчо Фидановски, раководител на Одделението за заштита на сведоци, Министерство за внатрешни работи
- 5. Заштитата на сведоци од аспект на човековите права 53**
д-р Гордан Калаџиџев, доцент на Правниот факултет "Јустинијан Први" во Скопје
- 6. Процесни мерки за заштита на сведоци во компаративното и домашното право 69**
д-р Гордана Лазетиќ - Бужаровска, доцент на Правниот факултет "Јустинијан Први" во Скопје

7. Улогата на Советот за заштита на сведоци 89

*(Ѓредвиден во Законот за заштитата на сведоци
донесен на 19 мај 2005 година од Собранието
на Република Македонија и објавен во
“Службен весник на РМ” бр. 38 од 26 мај 2005 година)*

Фатон Пачуку, судија во Врховниот суд
на Република Македонија

**8. Практично искуство од заштитата
на жртвите на трговијата со луѓе
како сведоци и оштетени 99**

Анета Батева, адвокат

**9. Кривично-правна заштита на жртвите
на трговијата со луѓе во Кривичниот
законик и во Законот за заштита на сведоци 117**

д-р Никола Тупанчески, доцент на Правниот факултет
"Јустинијан Први" во Скопје

**10. Заштитата на сведоците/жртвите
во меѓусебната правна помош
во кривичната материја 129**

Тања Кикерекова, раководител на одделение
во Министерството за правда

Наместо вовед

Справувањето со меѓународниот организиран криминал претставува врвен приоритет како на национално, така и на глобално ниво. Не случајно во Договорот на Европската унија (ТАУ) од 1992 година, во главата V, е прокламирано дека "основна цел на Унијата е да им обезбеди на граѓаните поголема безбедност на полето на слободата и правдата преку развивање заедничка акција меѓу државите - членки во областите на полициската и судската соработка во кривичната материја. Во тој дух се и многубројните активности на меѓународните организации чија основна цел е справување со организиранот криминал. Тоа, пред сè, се огледа во донесувањето релевантна правна рамка, како и во иницирањето мерки и зафати за нејзино практично остварување преку најнепосредна соработка меѓу државите.

Организиранот криминал е комплексен проблем и борбата со него неминовно бара широк спектар активности како од страна на државата, така и од граѓанското општество. Институционалните мерки, пред сè, се состојат во преземање специјални истражни дејствија, конфискација, заштита на сведоци и други активности за негово превенирање, санкционирање и сузбивање.

Едно од особено битните подрачја во борбата против организиранот криминал е и заштитата на сведоците и соработниците на правдата. Во таа насока, следејќи ги глобалните трендови, Меѓународната организација за

миграција презема широки активности за поддршка на процесот на имплементација на новиот Закон за заштита на сведоци, донесен од страна на Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 19.05.2005 година. Тоа е целта и на оваа публикација која во сите нејзини сегменти ја опфаќа материјата за заштитата на сведоците, соработниците на правдата и жртвите. Имено, презентирани се меѓународните стандарди во оваа област содржани во документите на Советот на Европа, Европската унија и Организацијата на Обединетите Нации; содржан е компаративен приказ на процесните мерки за заштита; анализирана е процесната заштита во контекст на остварувањето на човековите права, а е даден и краток приказ на Законот за заштита на сведоци. Исто така, публикацијата се осврнува и врз улогата на органите надлежни за имплементација на одредбите од Законот за заштита на сведоци. Така, во посебни статии е презентирана улогата на Советот за заштита на сведоци, Јавното обвинителство и Одделението за заштита на сведоци, формирано во рамките на Министерството за внатрешни работи, во процесот на заштита на сведоците, соработниците на правдата и жртвите. Сите наведени мерки и активности не би ги дале очекуваните резултати без ефикасна меѓународна соработка, па затоа во публикацијата е вклучен и дел кој се однесува на соработката во меѓународната правна помош во оваа област. Покрај заштитата на сведоците, во публикацијата се опфатени и две теми кои се однесуваат на жртвите. Едната од нив се осврнува врз кривично-правната заштита на жртвите на трговија со луѓе, додека во другата се опфатени практичните искуства во постапките во кои се јавуваат жртви на трговија со луѓе.

Искрено се надеваме дека оваа публикација ќе претставува мал придонес во напорите на Република Македонија во интензивирањето на мерките и активностите за борба против меѓународниот организиран криминал. Исто така, длабоко сме убедени дека таа ќе даде значаен поттик во натамошното континуирано преземање сеопфатни активности во сферата на заштитата на сведоците, соработниците на правдата и жртвите.

Уредниците

НИКОЛА ПРОКОПЕНКО,
Раководител на одделение
во Министерството за правда

Меѓународни стандарди во областа на заштитата на сведоци и жртви

1. Вовед

Организираните криминали со право е оквалификуван како најголемо глобално зло за современото човештво. Се побескрупулотно е неговото атакување врз највисоките цивилизациски достигнувања и вредности, дури и со крвави терористички акти. Во експанзија се и софистицираните облици, средства и методи во неговото дејствување. Притоа, мошне честа цел претставуваат нарушувањето и тоталното блокирање на функционирањето на кривично-правните системи во одделни држави, па и во цели региони. Како испробани средства за тоа се користат и обидите за корупција и закани насочени кон витални институции и влијателни поединци, како и кон клучните фактори за откривање и докажување на овој вид криминал - сведоците, соработниците на правдата, жртвите и ним блиски лица.

Борбата со класичните приоди и методи против организираните криминали, особено против терористичките акти како негов најдрастичен облик, се покажа недоволно ефикасна. Индивидуалните традиционални мерки, активности и техники на одделни држави и нивни органи и служби дури го охрабруваа и го поттикнуваа. Затоа, во изминативе десетина години меѓународната заедница се фокусира врз дефинирањето и создавањето глобален конзистентен и ефикасен

систем за справување со организираното криминално дејствување кое, за жал, зема сè поголем замав и опфаќа сè пошироки простори. Новите инструменти ѝ се ставаат на располагање на секоја држава за изградба на сопствени механизми, компатибилни и продуктивни во борбата против организираните криминални и терористички структури. Во тие рамки посебно внимание ѝ се посветува на заштитата на сведоци, соработници на правдата, жртви и ним блиски лица, односно на гарантирањето на нивната безбедност, слобода, интегритет и имот. Притоа, од првостепено значење е улогата на Советот на Европа, на Европската унија и на Организацијата на обединетите нации. Конкретен резултат од работата на телата што тие ги формираа е изготвувањето и донесувањето на стратегиски документи во оваа сфера. Особено битни, меѓу нив, се Конвенцијата за акција против трговијата со луѓе и двете препораки за заштита на сведоци на Советот на Европа, актите на Советот на Европската унија и Конвенцијата на Обединетите нации против транснационалниот организиран криминал, со придружните протоколи.

Прифаќањето на овие документи за заштита на сведоци, соработници на правдата, жртви и ним блиски лица, нивната имплементација во националните законодавства и доследната примена во практиката се незаобиколива обврска за државите - членки на овие меѓународни организации и за оние што се стремат да го стекнат тој статус. Токму затоа, донесувањето на Законот за заштита на сведоци во Република Македонија¹ претставува доказ повеќе за нашата определба и вклученост во глобалната борба против организираниот криминал и значаен прилог во свалувањето на ангажираноста на патот кон интегрирањето во евроатланските структури.

2. Документи на Советот на Европа

Своите активности во областа на заштитата на сведоци Советот на Европа ги започна уште во 1993 година. Во согласност со Одлуката на Европскиот комитет за кривични прашања - *CDPC*, беше формиран Комитетот на експерти против заплашување на сведоци и за правата на одбрана, *PC-WI*, кој почна да функционира во април 1994 година. Зацртаните активности овој Комитет ги заврши во 1996 година со изготвувањето на Нацрт - препораката против заплашување сведоци и за правата на одбрана. Работата во доменот на заштитата на сведоците интензивно продолжи во 2002 година со формирањето на Комитетот на експерти за заштита на сведоци и соработници на правдата во врска со актите на тероризам - *PC-PW*. Во неговиот завршен извештај беше препорачано да се изготви соодветна меѓународна правна рамка за заштита на

¹ Законот за заштита на сведоци ("Службен весник на РМ", бр. 38/05) е донесен од страна на Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 19.5.2005 година.

сведоци која би претставувала комбинација од обврзувачки и необврзувачки инструменти. Во нив, како особено значајни се наведени меѓународната соработка и востановувањето “заеднички критериуми за обезбедување прифатлив баланс меѓу мерките за заштита и човековите права и основните слободи на сите вклучени страни”. Обврзувачкиот инструмент би претставувал нова, целосно независна конвенција или, пак, би требало да се изготви дополнителен инструмент на веќе постоечката конвенција за што е потребно дополнително да се одлучи.

Во 2004 година, Европскиот комитет за кривични прашања - *CDPC* ги одобри предлог-специфичните проектни задачи на новиот Комитет на експерти за заштита на сведоци и соработници на правдата - *PC-PW*. Двете клучни задачи беа поврзани со изготвувањето меѓународен необврзувачки документ и идентификување на прашањата што се однесуваат на потребата од изготвување меѓународен обврзувачки правен инструмент. Својата работа Комитетот успешно ја заврши во почетокот на 2005 година со исполнувањето на двете наведени задачи и доставувањето до Европскиот комитет за кривични прашања - *CDPC* на Нацрт - препораката за заштита на сведоци и соработници на правдата што беше усвоена од страна на Комитетот на министри на Советот на Европа на 20 април 2005 година. Во корпусот меѓународни инструменти на Советот на Европа, особено е битна и Конвенцијата за акција против трговијата со луѓе² чие изготвување беше поддржано од министрите за надворешни работи на државите - членки на Советот на Европа. Овој документ е условен, пред сè, од нужноста за постоење соодветен инструмент за заштита на правата на жртвите и за почитување на човековите права и обезбедување соодветен баланс меѓу прашањата поврзани со човековите права и прогонот.

На 30 април 2003 година, Комитетот на министри востанови *Ad hoc* Комитет за акција против трговијата со луѓе (*САНТЕН*) со мандат да изготви Конвенција за акција против трговијата со луѓе. При подготвувањето на Конвенцијата, Комитетот се раководеше од следниве приоритети:

- ставање посебен акцент врз човековите права на жртвите од трговијата со луѓе и скицирање на сеопфатна рамка за заштита и асистенција на жртвите и сведоците, вклучувајќи ги и аспектите на еднаквост на половите, како и ефективна превенција, истрага, гонење и меѓународна соработка во активностите и дејствувањето;
- дефинирање на механизам на контрола во обезбедувањето согласност на државите - членки со Европската конвенција за акција против трговијата со луѓе;
- почитување на стандардите на Советот на Европа во областа на човековите права, кривичното право и судската соработка што се специфични за овие

² Оваа конвенција беше усвоена од страна на Комитетот на министри на Советот на Европа на 3 мај 2005 година.

дела, посебно врз основа на постоечките правни инструменти за борба против трговијата со луѓе и оние што се однесуваат на други сериозни форми на криминалитет, а кои се во врска со тоа;

- почитување на постоечките универзални и регионални меѓународни инструменти за борба против трговијата со луѓе, при што основ претставува Протоколот за превенција, гонење и казнување на лицата, особено жените и децата, со кој се дополнува Конвенцијата на ОН против транснационалниот организиран криминал со цел за унапредување на заштитата утврдена со Протоколот.

2.1. Препорака бр. Р (97) 13 на Комитетот на министри на државите-членки во врска со заплашувањето на сведоци и правата на одбрана

Комитетот на министри на Советот на Европа ја усвои Препораката на неговата 600-та средба одржана на 10 септември 1997 година. Нејзиното донесување беше условено од потребата за развивање заедничка кривична политика во врска со заштитата на сведоците. Таа е структурирана од Преамбула и Додаток кој се состои од пет глави. Покрај дефинирањето на изразите: “сведок”, “заплашување”, “анонимност” и “соработник на правдата”, во Препораката особено внимание им се посветува на мерките чие преземање е неопходно за успешно справување со организираниот криминал, на посебните мерки што се однесуваат на загрозените (ранливите) сведоци во случаите на криминал во семејството, како и на прашањата поврзани со меѓународната соработка.

Во Препораката, “сведокоџ” е дефиниран како лице кое според националното кривично процесно право поседува информации значајни за кривичната постапка. “Заплашувањето” претставува “директна, индиректна или потенцијална закана за сведокот која може да доведе до попречување во неговата должност да даде исказ во својство на сведок, притоа ослободен од секакви влијанија.” Во дефиницијата на “соработник на правдата” се содржани два клучни елемента:

1. тоа е лице кое се соочува со обвинение, или е осудено, или учествувало во криминално здружение или друга криминална организација од каков било вид, или учествувало во извршување кривично дело од областа на организираниот криминал;
2. но, кое се согласило да соработува со правосудните органи, посебно со давање информации за криминалното здружение или организација или за кое било кривично дело поврзано со организираниот криминал.

Особено битен сегмент во Препораката претставува и правото на сведоците да им се обезбедат алтернативни методи при давањето искази што ќе ги заштитат од заплашувања кои произлегуваат од соочувањето “лице в лице” со обвинетиот, респектирајќи ги, секако, правата на одбрана. Анонимноста на сведокот е

апострофирана како исклучителна мерка која би требало да се користи само доколку надлежниот судски орган, по сослушувањето на страните, оцени дека правото на слобода на лицето е сериозно загрозено, притоа имајќи ја предвид веродостојноста и важноста на доказот. Сепак, и кога би била донесена ваква одлука, потребно е да бидат предвидени дополнителни гаранции: на одбраната да ѝ биде дадена можност да го испитува сведокот³ и пресудата да не биде заснована единствено врз исказот даден од анонимниот сведок⁴.

Може да се констатира дека овој документ претставува поттик за многу други субјекти посериозно да размислуваат и да дејствуваат во борбата против организираниот криминал, пред сè, преку развивање на соодветни механизми за заштита на сведоци и соработници на правдата. Сепак, при определувањето на мерките што би требало да се преземат во таа насока, нагласена е потребата од “обезбедување неопходна рамнотежа во демократското општество меѓу превенцијата на (...) криминалот и гарантирање на правото на обвинетиот да има фер судење”. За првпат во овој документ е направено успешно поврзување на мерките за заштита на сведоците, но и на жртвите на семејното насилство што треба да доведе до зголемување на ефикасноста на институциите на кривичната правда. Исто така, тој претставува сублимат на процесните и непроцесните мерки за заштита што државните органи се должни да ги преземаат за да ги заштитат животот, здравјето и слободата на сведоците кои се изложени на заплашување. Како посебно битни се разработени процесните мерки за заштита преку развивање на алтернативни методи на давање исказ во својство на сведок, респектирајќи ги правата на одбрана на обвинетиот. Опфатена е и материјата од програмите за заштита во чии рамки особено е нагласена потребата од обезбедување правна, психолошка, финансиска и социјална помош, потоа соодветни мерки за заштита на сведокот со цел да се оневозможи негово натамошно заплашување, како и психосоцијални мерки (психијатриски тренинг) кои треба да овозможат обвинетиот во иднина да биде изолиран од натамошни можни криминогени постапувања.

Во делот од Препораката што се однесува на мерките што треба да се преземат во однос на загрозените сведоци и особено во случаите на криминал во семејството, посебно внимание се посветува на децата и жените жртви на семејно

³ *Косиџовски в. Холандија* (Ар. по. 11454/85), *Van Mechelen в. Холандија* (Ар. по. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93), *Ludi в. Швајцарија* (Ар. по. 12433/86). Меѓу другото, Европскиот суд за човекови права во предметот *Косиџовски в. Холандија* како дополнителна гаранција наведува дека исказот на анонимниот сведок е допуштен доколку одбраната не поднела барање за негово вкрстено испитување, ако од другите расположливи докази произлегува дека би се донела иста одлука и судот кој одлучува во оценката на исказот од анонимниот сведок покаже внимателност и критичност”.

⁴ *Doorson в. Холандија* (Ар. по. 20524/92).

насилство. Со оглед на карактерот на заплашувањето на овие лица кое, пред сè, е насочено кон “психолошката и емоционалната” состојба на сведокот, клучната улога во спроведувањето на овие мерки би требало да ја имаат други институции надвор од правосудниот систем (органи за социјална заштита). Во таа насока, во обезбедувањето заштита на овој вид сведоци, акцентот би требало да биде ставен врз обезбедувањето правна, психолошка и социјална помош, како и врз нивната економска и финансиска поддршка. Исто така, како особено значајни активности се предвидени и психосоцијалните мерки за обвинетиот кои имаат цел да спречат извршување на други кривични дела од овој вид.

Хронолошки последен, но содржински особено битен дел на Препораката, претставуваат одредбите за меѓународната соработка. Како два клучни сегмента во таа сфера се апострофирани: можноста за спроведување на програмите за заштита на сведоци надвор од националните граници и олеснување на испитувањето на сведоците кои се изложени на заплашување.

Притоа, како конкретни мерки што државите треба да ги спроведуваат се наведени:

- користењето модерни начини на комуникација (пр. сведочење преку видео конференција);
- давањето помош во реалокацијата на заштитените сведоци надвор од националните граници и обезбедување на нивна заштита; и
- размена на информации меѓу надлежните служби за спроведувањето на програмите за заштита.

2.2. Препорака Рец (2005) 9 на Комитетот на министри на државите-членки за заштита на сведоци и соработници на правдата

Оваа препорака е најновиот документ на Советот на Европа во сферата на заштитата на сведоци и соработници на правдата. Во духот на усогласувањето на домашното законодавство со меѓународните стандарди, особено битно е да се напомене дека со нејзиното донесување коинцидираше изготвувањето на Законот за заштита на сведоци во Република Македонија. Тоа претставуваше можност за негово целосно усогласување со овој документ и прифаќање на најновите стандарди од овој дел на кривично- правната област.

Препораката за заштита на сведоци и соработници на правдата е донесена од страна на Комитетот на министри на Советот на Европа на 942-от состанок на замениците-претставници, одржан на 20 април 2005 година. Таа е плод на неколкугодишна работа на Комитетот за заштита на сведоци и соработници на правдата кој во февруари 2005 година ја усвои нејзината нацрт - верзија. Имајќи ги предвид новите облици на криминал, особено на организираниот криминал и на тероризмот, енормно е зголемена можноста од заплашување на сведоците. Затоа, за оневозможување на влијанието врз нив, неопходно е развивање на соодветни мерки за заштита кои ефикасно ќе ја гарантираат безбедноста на сведокот.

По Преамбулата, во Препораката следува дел кој содржи четири глави кои се однесуваат на општите принципи на заштитата на сведоци и на соработници на правдата, на мерките и програмите за заштита, како и одредби за меѓународната соработка. Исто така, во неа се дефинирани и најфреквентните изрази: “сведок”, “соработник на правдата”, “заплашување”, “анонимност”, “блиски лица”, “мерки за заштита” и “програми за заштита”. Под “сведок”, во согласност со Препораката, се подразбира “кое било лице кое поседува информации релевантни за кривичната постапка за кои има дадено или би дало исказ и кое не е вклучено во дефиницијата за соработник на правдата.”⁵ “Соработничкој на правдата” во Препораката е дефиниран како “лице против кое се подготвува обвинение или пак е обвинето за учество во криминално здружение или друга каква било криминална организација или кое извршило кривично дело од областа на организираниот криминал, кое се согласува да соработува со надлежните кривично-правни органи, особено со давање исказ за криминалното здружение или организација, или за кое било кривично дело поврзано со организиран криминал или сериозни кривични дела.” Дефиницијата на “заплашување” содржи два суштински елемента:

1. Директна или индиректна закана насочена кон сведокот или соработникот на правдата; и
2. Која може да доведе до влијание врз неговата волја да даде исказ слободно без какво било влијание.

Во Препораката се содржани и дефинициите на “мерките за заштита” и “програмите за заштита”. Под “мерки за заштита” се подразбираат индивидуални процесни и непроцесни мерки кои имаат цел да го заштитат сведокот или соработникот на правдата од какво било заплашување и други опасни последици поради неговата одлука да соработува со надлежните органи на кривичната правда.

“Програмајта за заштита” претставува стандарден или специјално дизајниран збир на индивидуални мерки за заштита предвидени во спогодба потпишана од надлежен орган и заштитени сведок или соработник на правдата.

⁵ Препораката не се однесува на другите учесници во кривичната постапка, како што се: судиите, јавните обвинители, полицијата, толкувачите, вештите лица и другите учесници во постапката кои во вршењето на нивните функции може да дојдат до одредени релевантни информации што би биле повод да бидат изложени на заплашување.

Исто така, нејзините одредби не се применуваат и на информаторите од причина што тие најчесто не се јавуваат во својство на сведоци во постапката, туку единствено со своите информации им помагаат на надлежните органи во откривањето и спречувањето на криминалот. Сепак, имајќи ја предвид нивната значајна улога, државата треба да им обезбеди друг вид соодветна заштита и одредени привилегии (надвор од Законот за заштита на сведоци).

Во Препораката се разработени модалитетите на процесната и вонпроцесната заштита, и тоа пред, за време и по завршувањето на кривичната постапка. Основна цел на спроведувањето на наведените мерки е ефикасно справување со сторителите на сериозни кривични дела, вклучувајќи ги и оние што се поврзани со организираниот криминал и тероризмот и со прекршувањето на меѓународното хуманитарно право. При определувањето и спроведувањето на процесните мерки, како особено битен се нагласува балансот меѓу следниве три сегмента:

- превенција на криминалот;
- потребите на жртвите и сведоците; и
- гарантирањето на правото на фер судење.

Во однос на мерките за оневозможување на идентификацијата на сведокот, како можни солучии во Препораката се наведени:

- користење на искази дадени во преткривичната постапка кога не е можно сведокот да се појави пред судот, или неговото појавување би било проследено со значителна опасност по него или по нему блиски лица;⁶
- откривање на информации кои овозможуваат идентитетот на сведокот да биде откриен во најдоцната можна фаза од постапката;
- исклучување или ограничување на присуството на медиумите и на јавноста во целата или само во дел од постапката;
- користење на соодветна опрема која спречува откривање на физичкиот идентитет на сведоците или соработниците на правдата;⁷
- користење на видео-конференција и сл.

Исто така, во Препораката се наведени основните критериуми кои се земаат предвид при одлучувањето за спроведување на мерките за заштита:

- инволвираноста на лицето кое треба да биде заштитено во конкретниот кривичен предмет;
- релевантноста на неговиот придонес со давањето исказ во својство на сведок во кривичната постапка, сериозноста на заплашувањето; и

⁶ Овие искази ќе се земаат како валидни докази во постапката доколку страните учествувале во испитувањето или имале можност за користење на вкрстено испитување на сведоците.

⁷ Најчесто се мисли на користење на паравани и завеси, како и менување (замаглување) на сликата и изобличување на гласот на сведокот или соработникот на правдата.

- неговата слободно изразена волја да биде вклучен во Програмата за заштита и за него да се применуваат соодветни мерки за заштита.

Во фазата на одлучувањето и спроведувањето на мерките за заштита особено е потребно да се води сметка за балансот меѓу природата и карактерот на мерките за заштита и сериозноста на заплашувањето на сведокот или соработникот на правдата.

Препораката се фокусира и на карактерот на програмите за заштита кои, пред сè, треба да ги заштитат животот и личната безбедност на сведокот, на соработникот на правдата и на нивните блиски лица. Ним првенствено треба да им се обезбедат физичка заштита и психолошка, социјална и финансиска поддршка. Со оглед на радикалните мерки содржани во ваквиот вид програми за заштита, нивната примена треба да се практикува единствено доколку се исцрпени сите други можности за заштита на сведоците, соработниците на правдата или ним блиски лица.

Во Препораката посебно внимание им е посветено и на непроцесните мерки за заштита. Како можни и најчесто употребувани модалитети се препорачуваат:

- заштита на личните податоци на сведокот или соработникот на правдата;
- промена на телефонските броеви и табличките на нивните автомобили;
- патролирање на полицијата во местата каде што живеат;
- физичко обезбедување со користење телохранители; и
- електронска контрола на телефонските повици на заштитените лица.

Покрај тоа, предвидена е и можноста за менување на местото на живеење, односно престојување и промена на идентитетот како најдрастични мерки што би требало да се применуваат во исклучителни случаи.

Одредбите за меѓународната соработка се содржани во последната глава од Препораката. Во нив, тргнувајќи од спецификите на правните системи на секоја од државите-членки на Советот на Европа, се инсистира на заеднички приод кон одредени прашања поврзани со заштитата на сведоците, особено во примената на соодветни професионални стандарди во обезбедувањето и гарантирањето на тајноста во постапувањето, интегритетот и обуката. Целите на развивањето на меѓународната соработка се насочени кон можноста за спроведување на програмите за заштита на сведоци надвор од националните граници и олеснување на испитувањето на сведоците кои се изложени на заплашување. За нивно успешно остварување е неопходно да се обезбедат, пред сè, меѓусебна помош при реалокацијата на заштитените сведоци и соработници на правдата во други држави, да се олесни и да се усоврши користењето на модерните средства за комуникација, да се зајакнат соработката и размената на најдобрите практики преку мрежите на национални експерти и да се унапреди дејствувањето во областа на заштитата на сведоци и соработници на правдата во контекст на соработката со Меѓународниот кривичен суд.

2.3. Други релевантни документи на Советот на Европа

Покрај двете елаборирани препораки, Советот на Европа има усвоено и други меѓународни инструменти кои во одделни сегменти го тангираат и прашањето на заштитата на сведоците, меѓу кои особено се значајни следниве: Кривичната конвенција за корупцијата, Вториот дополнителен протокол на Европската конвенција за заемна помош во кривичната материја, Конвенцијата за акција против трговијата со луѓе, Препораката бр. Рец (2001) 11 на Комитетот на министри на државите - членки за водечките принципи во борбата против организираниот криминал, Препораката бр. Рец (91) 11 за сексуална експлоатација, порнографија и проституција и трговија со деца и млади адолесценти, Препораката бр. Рец (87) 21 за помош на жртвите и за превенција на виктимизацијата, Препораката бр. Рец (85) 4 за насилство во фамилијата и Препораката бр. Рец (85) 11 за позицијата на жртвата во рамките на кривичното право и постапката.

Покрај сведоците, значајна улога во кривичната постапка имаат и жртвите (општетените). **Прейораката бр. Р (85) 11 за позицијата на жртвите во рамките на кривичното право и досудбата** е првиот документ од оваа област кој значително придонесе за “зголемување на довербата на жртвите во кривично - правниот систем” и ги охрабри во соработката со надлежните органи за откривање, обвинување и пресудување на сторителите на кривични дела.

Надополнување на овој документ претставува **Прейораката бр. Рец (87) 21 за помош на жртвите и превенција на виктимизацијата**. Во неа, на државите - членки им се препорачува да ги идентификуваат постоечките јавни и приватни служби кои ќе им пружаат помош на жртвите. Тоа, пред сè, би било насочено кон заштита од одмазда од сторителот на кривичното дело⁸, давање медицинска, психолошка и материјална помош, совети со кои ќе се спречи идна виктимизација, како и неопходна правна помош во текот на кривичната постапка.

Со членот 22 од **Кривичната конвенција за корупцијата**⁹, секоја земја - членка е обврзана да усвои неопходни мерки кои ќе обезбедат ефективна и

⁸ По правило, ова е обврска на полицијата, но и одделни државни служби можат да пружаат адекватна помош во таа насока, особено во случаите на семејно насилство. При давањето помош е неопходна координација на сите државни служби. Во таа насока, посебно внимание треба да се посвети на спречувањето на можноста за откривање на идентитетот на жртвите.

⁹ Оваа конвенција беше отворена за потпишување на 27.1.1999 година, а влезе во сила со 14-тата ратификација на 1.7.2002 година. Република Македонија стана потписник на Конвенцијата на 28.7.1999 година, а Собранието на Република Македонија ја ратификува на 1.7.2002 година.

соодветна заштита¹⁰ на лицата кои ќе дадат податоци за кривичните дела наведени во членовите од 2 до 14 од оваа Конвенција или кои на друг начин ќе соработуваат со истражните органи или со јавното обвинителство и на лицата кои во својство на сведоци ќе дадат исказ за наведените кривични дела.

Вториот додолниш елен Протокол на Европската конвенција за заемна помош во кривичната материја¹¹ содржи одредби за процесна и за непроцесна заштита на сведоците. Особено значајни се одредбите во кои е регулирана материјата за сослушување преку видеоконференциски и телефонски врски. Исто така, предвидено е државата која е потписничка на Конвенцијата или на еден од нејзините протоколи да може да побара примена на мерките за заштита од страна на друга држава, во согласност со одредбите на националното законодавство.¹²

Конвенцијата за акција против трговијата со луѓе¹³ посветува посебен дел на заштитата на жртвите и сведоците. Имено, во членот 28 е уредена материјата за заштита на жртвите, сведоците и соработниците на правдата. Исто така, државите-потписнички на оваа Конвенција се обврзуваат да обезбедат соодветна заштита и на ним блиските лица. Заштитата, пред сè, се однесува на преземање соодветни мерки со кои се обезбедува физичка заштита, реалокација, промена на идентитетот, како и помош во обезбедување работа, т.е. егзистенција.

Посебно внимание се посветува на децата кои се јавуваат во својство на жртви. Имено, Конвенцијата предвидува специјални мерки за заштита кои ќе бидат во согласност со интересите на детето.¹⁴

¹⁰ Поимот “ефективна и соодветна заштита” е образложен во Експланаторниот меморандум на оваа конвенција. Така, во зависност од ризикот, треба да се индивидуализира соодветната мерка што ќе се примени за сведок или соработник на правдата и таа може да опфаќа серија мерки, почнувајќи од прикривање на идентитетот во текот на постапката, па сè до најрадикалните мерки како што е промена на идентитетот на сведокот или соработникот на правдата.

¹¹ Дополнителниот протокол беше отворен за потпишување на 8.11.2001 година, а влезе во сила со Третата ратификација на 1.2.2004 година. Република Македонија ја потпиша Конвенцијата на 1.11.2001 година.

¹² Правото да го оценува ризикот на заплашување и потребата од примена на мерки за заштита во согласност со Експланаторниот меморандум на Протоколот е во исклучива надлежност на државите, а не на загрозеното лице.

¹³ Конвенцијата беше отворена за потпишување на Самитот на шефовите на државите и владите на земјите-членки на Советот на Европа, одржан во Варшава на 16 и 17 мај 2005 година. Во тек е постапката за пристапување на Република Македонија кон оваа конвенција.

¹⁴ Во давањето помош со овие мерки, покрај класичните институции за заштита, треба да бидат вклучени и институциите од областа на социјалната заштита кои на детето би му дале соодветна социјална, психолошка и друг вид помош.

3. Документи на Европската унија

Двата клучни документа на Европската унија кои во одредени сегменти го опфаќаат и прашањето за заштитата на сведоци се *Акцијата на Советите од 29 мај 2000 година* со кој, во согласност со членот 34 од Договорот за Европската унија, се усвојува *Конвенцијата за заемна помош во кривичната материја меѓу државите-членки на Европската унија* и *Резолуцијата на Советите за заштитата на сведоците во борбата против меѓународниот организиран криминал од 23 ноември 1995 година*.

Во првиот инструмент посебно се елаборирани процесните мерки, како што се сослушувањето преку видеоконференциска врска¹⁵ и сослушувањето на сведоци и вешти лица преку телефонска врска¹⁶.

Во Резолуцијата се набележани основните насоки во сферата на заштитата на сведоци и се повикуваат државите - членки да ја гарантираат нивната заштита и заштитата на ним блиските лица. Покрај ова, како особено битен момент во справувањето со организираниот криминал се нагласува и остварувањето ефикасна меѓународна соработка во областа на заштитата на сведоци. За таа цел, посебно се укажува на потребата од користење на соодветни современи аудио-визуелни методи¹⁷.

4. Документи на Организацијата на обединетите нации

4.1. Конвенција на Обединетите нации против транснационалниот организиран криминал¹⁸

Конвенцијата, тргнувајќи од фактот дека рапидниот пораст на организираниот криминал може да биде спречен единствено со јакнење на меѓународната соработка, претставува најзначаен чекор на Организацијата на обединетите нации во оваа сфера. Во неа се опфатени генералните аспекти неопходни за

¹⁵ Член 10 од Конвенцијата.

¹⁶ Член 11 од Конвенцијата.

¹⁷ Покрај споменативе документи, Советот на Европската унија, на 19 декември 1996 година, усвои и Резолуција која се однесува на заштитата на сведоци. Во неа се укажува на неопходноста од преземање мерки за охрабрување и поттикнување на соработката на лица (соработници на правдата) во борбата против меѓународниот организиран криминал.

¹⁸ Конвенцијата влезе во сила на 29 септември 2003 година. Во моментот, нејзини потписници се 147 држави, а од нив 105 ја имаат ратификувано. Република Македонија ја потпиша Конвенцијата на 12 декември 2000 година, Собранието на Република Македонија ја ратификува во септември 2004 година, а влезе во сила на 12 јануари 2005 година.

справување со транснационалниот организиран криминал, притоа детално разработувајќи ги посебните аспекти специфични за негово сузбивање, како што се:

- заштитата на сведоци;

(“член 24

1. Секоја држава-членка ќе усвои соодветни мерки во рамките на нејзините можности за обезбедување ефикасна заштита од потенцијална одмазда или заканувања за сведоци во кривичните постапки кои сведоците во врска со кривични дела според оваа Конвенција и, кога е соодветно, за нивните роднини и други ним блиски лица.

2. Мерките од став 1 од овој член може да вклучаат, меѓу другото, без прејудување на правата на бранителот, вклучување на правото на задолжителен процес:

а) Восстановување процедури за физичка заштита на овие лица, како што е до неопходен и може да се применат на нивно пренесување на друго место и дозволување, кога е соодветно, неоткривање или ограничено давање информации во врска со идентичноста и местото на живеење на овие лица.

б) Обезбедување стандарди за докажување кои ќе овозможат давањето на исказот на сведоците да биде остварено во околностите во кои ќе се осигура нивната безбедност, како што е дозволување сведочењето да биде дадено преку употреба на технички комуникациски средства како што се видеоврска или други соодветни средства.

3. Државите-членки ќе го разгледаат престојувањето во договори или аранжмани со други држави за релокација на лицата наведени во став 1 од овој член.

4. Одредбите од овој член ќе се однесуваат, исто така, и на жртви кои се јавуваат во својство на сведоци.”)

- посебните истражни мерки;
- криминализацијата на перење приноси од криминал;
- мерките за борба против перењето пари;
- одговорноста на правните лица;
- гонењето, обвинувањето, пресудувањето и казнувањето на сторителите;
- конфискацијата и заплената и сл.

Значи, заштитата на сведоците, регулирана во членот 24 од Конвенцијата, се остварува на три нивоа:

- воспоставување на обврска за секоја земја-страна да обезбеди ефикасна заштита од потенцијална одмазда или од заплашување на сведоци и ним блиски лица;

- дефинирање на мерките за заштита (процесни и непроцесни); и
- развивање на меѓународната соработка.

Карактеристично е тоа што документот ги обврзува државите - страни да обезбедат заштита, покрај на сведоците, и на жртвите кои се јавуваат во својство на сведоци.¹⁹

¹⁹ *Legislative guides for the implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto*, United Nations, New York, 2004.

ДРАГИ ЦЕЛЕВСКИ,
Генерален секретар на Народниот правобраништел

Осврќи врз Законот за заштитата на сведоци

1. Вовед

Сузбивањето на криминалот, како континуирана акција на правната држава, покрај доизградувањето на правната рамка во делот на материјалното и процесното право, неопходно е потребно да биде придружено и со доградба на организационата и функционалната поставеност на државните органи, надлежни за откривање, гонење и пресудување на сторителите на кривични дела. Ефикасноста на државните органи на планот на сузбивањето на криминалот подразбира создавање на правни механизми за превенција и репресија преку донесување на соодветни мерки и инструменти за успешно откривање и гонење на сторителите на кривичните дела и, секако, создавање на правни претпоставки за пресудување на сторителите, со целосно почитување на начелото на законитост, од една страна, и на легитимноста на репресијата, од друга страна, во рамките на утврдените слободи и права на граѓаните.

Појавата на новите форми на криминал и неговите организирани облици ја наметнаа потребата од интензивирање на активностите на реформа на казненото законодавство во Република Македонија.

Имено, определбата за ефикасно функционирање на правната држава и на казненото право засновано врз принципите на заштита на правата на граѓаните,

со акцент на приспособувањето на домашното законодавство кон меѓународно утврдените стандарди, како процес, во Република Македонија започна со донесувањето на Кривичниот законик и Законот за кривичната постапка во 1996, односно во 1997 година и продолжи со измените на казненото материјално и процесно законодавство во 2004 година, како и со ратификацијата на меѓународните конвенции во оваа област.

Појдовна основа на реформата на казненото законодавство несомнено почитувањето на основните слободи и права на граѓаните во Република Македонија, утврдени со Уставот и со меѓународните договори и создавањето на соодветни механизми за ефикасно сузбивање на организираниот криминал, како и унапредување на ефикасноста и ефективностa на кривичната постапка.

Во функција на унапредување на законодавството од аспект на создавање на правни претпоставки за сузбивање на организираниот криминал и за ефикасност на кривичната правда, покрај донесените измени и дополнување на Кривичниот законик и Законот за кривичната постапка, секако, значајно за одбележување е донесувањето и на Законот за заштита на сведоци.

Донесувањето на Законот за заштита на сведоци беше определено од потребата за востановување на правна рамка за обезбедување на ефикасна заштита на лицето кое поседува информации од значење за кривичната постапка и чиј живот, здравје, слобода или имот се изложени на опасност, заштита на неговите блиски лица и на жртвите доколку се јавуваат во својство на сведоци, како и на соработниците на правдата.

Неспорно е дека, не само во законодавството на Република Македонија, туку и во казненото законодавство на современите демократии беа воочени состојби на минимизирање на улогата на сведокот во кривичната постапка и појава на разни форми на застрашување на сведоците-учесници во постапките поврзани со кривичните дела на организираниот криминал. Овие појави, исто така, беа една од причините за донесување на Законот за заштита на сведоците кој, меѓу другото, ги уредува и прашањата за положбата, статусот и заштитата на сведокот во кривичната постапка и воедно престапува значаен исчекор во процесот на имплементација на меѓународните стандарди во националното законодавство.

Потребата за донесување на Законот за заштита на сведоци беше неопходна и за имплементацијата на одредбите на Конвенцијата за сузбивање на транснационалниот организиран криминал на ООН со двата протокола и препораките на Комитетот на министри на Советот на Европа за заплашување на сведокот и правото на одбраната.

2. Содржина на Законот за заштита на сведоци

Законот за заштита на сведоци, објавен во “Службен весник на Република Македонија” број 38 од 26 мај 2005 година, со дополнување објавено во број 58 од 19 јули оваа година, е систематизиран во 10 глави со 46 одредби.

Законот за заштита на сведоци има за цел да обезбеди ефикасна заштита на лицето кое поседува информации од значење за кривичната постапка и чиј живот, здравје, слобода, физички интегритет или имот се изложени на опасност. Имено, со измените и дополнувањата на Законот за кривичната постапка од 2004 година, во казнено-правниот систем на Република Македонија за првпат е вградена посебна глава насловена како “Заштита на сведоците, на соработниците на правдата и на жртвите”, при што со одредбата на членот 270-б став 4 е определено дека составот, надлежностите на Советот за заштита на сведоци, како и мерките на заштита и начинот на нивното спроведување ќе се уредат со закон.

Со одредбите на Законот за заштита на сведоци се востановени целите на Законот; се дефинираат поимите на значење; се пропишува и уредува постапката за заштита на сведоците; се создава основ за формирање на посебно организационо и институционално тело надлежно за спроведување на заштитата и вклучување во Програмата; склучувањето на договорот, односно спогодбата и видовите на мерките за заштита, меѓународната соработка на планот на заштитата на сведоците; прашањето за обезбедување на финансиски средства за спроведување на Програмата и други прашања неопходни за ефикасно спроведување на Законот.

Со **првата глава** - Основни одредби (член 1-5) се уредени прашањата и значењето на изразите употребени во Законот; примената на Законот; постапувањето со класифицираните информации и давањето согласност за вклучување во Програмата за заштита.

Со одредбата од членот 2 се дефинирани поимите сведок, соработник на правдата и жртвата, кои можат да се јават како учесници во кривичната постапка. Потоа, со оваа одредба се дефинира поимот “блиско лице”- лице кое во согласност со прописите од семејното право е во соодветна семејна релација со сведокот, соработникот на правдата и жртвата. Посебно е значаен поимот “заштитено лице” кое со одлука на Советот за заштита е вклучено во Програмата. Другите поимници ги објаснуваат надлежните тела за спроведување на Законот, мерките за заштита, потоа што претставува Програмата за заштита како и поимот “заплашување”.

Членот 3 ја определува примената на Законот, односно доколку докажувањето на кривичното дело е проследено со несразмерни тешкотии или не може да се изврши без исказ на лице кое поради можноста да биде изложено на опасност на заплашување или слично, не се согласува да даде исказ во својство на сведок за кривичните дела против државата, против човечноста и меѓународното право, дела поврзани со организираниот криминал, како и кривични дела за кои во согласност со Кривичниот законик е пропишана казна затвор од најмалку четири години. Таквото лице на начин и во постапка определена со Законот за заштита на сведоци може да биде вклучено во Програмата за заштита.

При постапувањето со класифицираните информации (член 4) до кои ќе дојдат лицата во примената на одредбите, неопходно е да се почитуваат одредбите од Законот за класифицирани податоци.

Одредбата на членот 5 го уредува прашањето за потребата од писмена согласност на заштитеното лице за вклучување во Програмата за заштита.

Втората глава - Совет за заштита на сведоци (член 6-11) ги разработува прашањата поврзани со составот и назначувањето на членовите на Советот; престанувањето на членството во Советот; надлежноста и начинот на работа, како и одлучувањето на Советот.

Со Законот (член 6) е определено дека Советот за заштита на сведоци е составен од 5 члена и тоа: судија на Врховниот суд на Република Македонија, заменик на јавниот обвинител на Република Македонија, директорот на Управата за извршување на санкции при Министерството за правда, претставник од Министерството за внатрешни работи и раководителот на Одделението за заштита на сведоци. Со дополнувањето на членот 6 на Законот е определено, при формирањето на Советот да се примени уставниот принцип на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците во Република Македонија.

Членовите на Советот имаат свои заменици. Мандатот на членовите на Советот и нивните заменици, освен на раководителот на Одделението за заштита на сведоци и на директорот на Управата за извршување на санкции е со времетраење од 5 години, со право на повторен избор. Исто така, со Законот е определено дека членството во Советот може да престане и пред истекот на мандатот, доколку дојде до престанок на работниот однос на членот на Советот или престанок на функцијата, по барање на членот на Советот, поради повреда на закон и Деловникот за работа и поради оддавање на класифицирани податоци поврзани со работата на Советот. Неспорно е дека оваа одредба (член 8) е недокажана, односно не се уредени прашањата во кој рок ќе се конституира нов Совет доколку дојде до престанок на мандатот пред времето за кое е определен и прашањето на недефинирање на повредите утврдени со закон.

Со Советот за заштита на сведоци раководи претседател кој по функција е судијата на Врховниот суд на Република Македонија. Советот донесува одлука за вклучување во Програмата за заштита, одлучува за престанокот на Програмата и за примена на мерката за заштита - “промена на идентитетот”.

Советот работи на затворени седници кои имаат таен карактер и полноправно одлучува доколку на седницата се присутни најмалку четири члена. Административно-техничките работи на Советот ги врши Одделението за заштита на сведоци.

Третата глава - Одделението за заштита на сведоци (член 12-14) ги уредува одредбите кои се однесуваат на делокругот на работа на Одделението, прикривањето на идентитетот на вработените во Одделението и имотот, како и соработката со државните органи и други надлежни институции од оваа област.

Одделението за заштита на сведоци е внатрешна организациона единица во Министерството за внатрешни работи и според делокругот на работа е надлежно за вклучување во Програмата за заштита на сведоците, на соработниците на правдата, жртвите и нивните блиски лица, определени со членот 2 од Законот, по одлука на Советот. Потоа, одлучува за мерките на заштита - чување на тајноста на идентитетот; обезбедување на лична заштита и промена на живеалиштето, односно престојувалиштето на заштитените лица; за спроведувањето на Програмата за заштита; располагањето со финансиските средства; остварувањето на соработката со надлежните органи за заштита на сведоци во другите држави; чувањето на оригиналните исправи за идентитетот; организирање на едукација и обука на вработените лица во Одделението.

Прикривањето на идентитетот на вработените во Одделението и прикривањето на сопственоста врз подвижните и недвижните предмети кои ги користат вработените, како и соработката со државните органи и институции, се регулирани со одредбите на членовите 13 и 14 од Законот.

Постапката за вклучување во Програмата - **Глава четврта**, е уредена со одредбите на членовите (15-24) и претставува особено значаен дел од Законот. Со одредбите се регулира постапката за вклучување во Програмата за заштита на лицето на кое му е потребна ефикасна заштита поради тоа што поседува информации од значење за кривичната постапка и чиј живот, здравје, слобода, физички интегритет или имот би му биле изложени на опасност.

Во согласност со Законот, јавниот обвинител на Република Македонија е надлежен да достави предлог за вклучување во Програмата и тој го поднесува до Советот врз основа на писмено барање од Министерството за внатрешни работи, односно барање од надлежен јавен обвинител, односно надлежен судија кои постапуваат по конкретен предмет во кривичната постапка. Кон предметот за вклучување во Програмата, јавниот обвинител на Република Македонија ги доставува и сите неопходни информации за лицето за кое се бара да биде вклучено во Програмата за заштита.

Содржината на барањето за вклучување во Програмата, барање кое може да го поднесе и лице кое е под закана за можна опасност од заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот, е уредена со членот 16 на Законот.

Барањето за вклучување во Програмата содржи податоци за лицето, опис на кривичното дело и процена на постоечките докази, конкретни факти и околности кои се од суштинско значење за утврдување на фактичката состојба, содржината на можниот исказ, опис и процена на опасноста која на лицето му се заканува и други неопходни податоци и информации.

Доколку јавниот обвинител на Република Македонија го прифати барањето од надлежните органи за вклучување на лицето во Програмата за заштита, покрај податоците кои се содржани во барањето, претходно наведени, обезбедува и мислење од Одделението за заштита на сведоци во кое се содржани описот и

процената на опасноста, предлог на трошковникот за спроведување на мерките за заштита и предлог за времетраење на мерките за заштита.

При донесувањето на одлуката, Советот за заштита, постапувајќи по предлогот, задолжително ги има предвид значењето на информациите што ги поседува лицето, информациите од значење за кривичната постапка, сериозноста на заплашувањето и волјата на лицето чија заштита се предлага да соработува со правосудните органи при спроведувањето на мерките за заштита.

Советот за заштита на сведоци, во рок од 8 дена по приемот на предлогот од јавниот обвинител на Република Македонија, одржува седница, и во рок од 30 дена донесува одлука.

Одлуката за вклучување во Програмата, покрај општите лични податоци за лицето, содржи и податоци за кривичниот предмет, опис и проценка на опасноста која се заканува и која мерка на заштита е определена. Пред донесувањето на оваа одлука, Советот бара писмена согласност од лицето за кое се спроведува постапката за вклучување во Програмата.

Доколку и по истекот на траењето на мерките за заштита се оцени дека треба да се продолжи со заштитата, по барање на раководителот на Одделението за заштита на сведоци или на јавниот обвинител на Република Македонија, Советот може да одлучи за продолжување на мерката за заштита. Продолжувањето на времетраењето на определената мерка е поврзано само со претходно добиена согласност од заштитеното лице.

Во случај кога по конкретен кривичен предмет не е можно спроведување на целата постапка за примена на мерките за заштита, по претходно известување од јавниот обвинител на Република Македонија, Одделението за заштита на сведоци, во рок од 24 часа ќе донесе одлука за примена на итни мерки.

Итните мерки се спроведуваат по претходна писмена согласност од лицето и траат додека Советот за заштита на сведоци не донесе одлука за вклучување на лицето во Програмата. Примената на итните мерки би требало да се определува по исклучок, за да не се доведе во прашање системот на заштита утврден со Законот и да се попречи евентуалната појава на изигрување на редовната постапка определена со Законот.

Глава петта - Спогодба за заштита на сведоци (член 25), го уредува правниот документ на Програмата за заштита на сведоци со кој се пропишуваат општите податоци, обврските кон лицето вклучено во Програмата, обврските на заштитеното лице, времетраењето на мерката, изјавите од заштитеното лице, клаузулата за составување на Спогодбата, по правило во еден примерок, со датум и потпис на странките на спогодувањето.

Согласноста и изјавата на лицето кое се вклучува во Програмата е составен дел на Спогодбата.

Мерките на заштита - **глава шеста** се уредени со членовите 26-38 од Законот. Како мерки на заштита кои Одделението за заштита на сведоци ги спроведува, можат да се определат: чување на тајноста на идентитетот, обезбедување на

лична заштита, промена на живеалиштето или престојувалиштето и промена на идентитетот.

Мерката за заштита - чување на тајноста на идентитетот претпоставува изработка и употреба на лични исправи во кои привремено се променети личните податоци на заштитеното лице, како и изработка и употреба на исправи за сопственоста на одреден имот на заштитеното лице. Променетите исправи лицето може да ги користи во правниот промет, како на пример да склучува договори, само по претходна согласност од Одделението за заштита на сведоци.

Обезбедувањето на лична заштита, како мерка за заштита на сведокот, соработникот на правдата, жртвата со својство на сведок или некое нивно блиско лице, се состои од оперативна, физичка и техничка заштита на заштитеното лице, сè со цел да се попречи загрозувањето на неговиот живот, здравје, слобода, физички интегритет или оштетување на имотот од поголем обем.

Мерката за заштита - промена на живеалиштето, односно престојувалиштето на заштитеното лице, се остварува преку привремена или трајна промена на неговото живеалиште, односно престојувалиште, со друго живеалиште, односно престојувалиште. Оваа мерка, како и другите, ја спроведува Одделението за заштита кое го определува и новото живеалиште, односно престојувалиште. Мерката за заштита - промена на живеалиштето, односно престојувалиштето, се применува на територијата на Република Македонија, а може и надвор од државата, во согласност со ратификуван меѓународен договор. Исто така, во случај кога оваа мерка за заштита е определена спрема соработник на правдата кој се наоѓа на издржување на казната затвор, тоа лице може да биде преместено, во согласност со меѓународен договор, во друга држава каде ќе продолжи со издржувањето на казната.

Мерката за заштита - промена на идентитетот, се состои во делумно или целосно менување на личните податоци на заштитеното лице. По истекот на времетраењето на мерката, заштитеното лице може да се изјасни дали сака да го задржи новиот идентитет. Оригиналните исправи на заштитеното лице се чуваат во Одделението за заштита на сведоци.

Пред склучувањето на спогодбата за промена на идентитетот помеѓу заштитеното лице и Одделението, лицето кое ќе биде вклучено во Програмата е должно да ги исполни обврските спрема трети лица. Слично се постапува и во случај кога по склучувањето на спогодбата за промена на идентитетот и започнувањето со примена на мерката ќе се добие сознание за обврска на заштитеното лице која не ја исполнил во времето кога го имал изворниот идентитет. Исполнувањето на обврската во ваков случај се реализира со посредство на Одделението за заштита. Доколку заштитеното лице не ја исполнило обврската, Одделението писмено го известува Советот за заштита на сведоци кој во рок од три дена одлучува за прекинување на спроведувањето на мерката за заштита - промена на идентитетот и за престанокот на Програмата.

Во случај кога заштитеното лице сторило кривично дело пред промената на идентитетот, по барање на надлежниот суд кој постапува по конкретен предмет, Одделението за заштита на сведоци обезбедува присуство на заштитеното лице

и користење на изворниот идентитет. Кога заштитеното лице ќе стори кривично дело по склучувањето на Спогодбата, Одделението го известува Советот за заштита на сведоци кој може да донесе одлука за престанок на примената на Програмата. Сите контакти со заштитеното лице спрема кое е применета мерката на заштита - промена на идентитетот се остваруваат преку Одделението за заштита на сведоци.

Седмата глава - Престанок на Програмата (член 39), ги определува критериумите кога престанува Програмата за заштита. Имено, оваа Програма престанува со истекот на времето за кое е определена, со смртта на заштитеното лице, кога заштитеното лице или неговиот законски застапник ќе се откажат од заштитата, поради престанок на причините поради кои заштитеното лице е вклучено во Програмата и поради непочитување на одредбите од Спогодбата од страна на заштитеното лице.

Осмата глава од Законот (член 40 и 41) ги уредува прашањата на меѓународната соработка и финансиските средства. Меѓународната соработка во областа на заштитата на сведоци се остварува во согласност со ратификуваните меѓународни договори или со примена на принципот на реципроцитет. Меѓународната соработка се реализира по поднесена замолница преку Одделението за заштита на сведоци, што со право претставува исклучок од вообичаената меѓународна соработка во кривичната материја.

Финансиските средства неопходни за спроведување на заштитата на сведоците, соработниците на правдата, жртвите кога се јавуваат во својство на сведок и нивните блиски лица се обезбедуваат од Буџетот на Република Македонија и од меѓународни извори и програми наменети за потребите на заштитата на сведоци.

Со **деветтата глава** - Казнена одредба (член 42) е востановено кривичното дело - неовластено оддавање информации и податоци за сведоците, соработниците на правдата, жртвите кои се јавуваат во својство на сведоци и нивните блиски лица. Со оваа одредба е пропишано дека за оддавање на идентитетот, домот, живеалиштето или престојувалиштето како и други информации за заштитеното лице со што ќе се доведе до негова идентификација или ќе се загрози неговиот живот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот од поголем обем, сторителот ќе се казни со затворска казна од најмалку четири години (став 1).

Доколку со основното дело настапат тешки телесни повреди на заштитените лица, казната затвор се определува во висина од најмалку осум години (став 2), а доколку настапи смрт или заштитеното лице поради заканите изврши самоубиство, сторителот на кривичното дело ќе се казни со затвор од 15 години или со казната доживотен затвор (став 3).

Последната глава - десетта (член 43-46) од Законот се однесува на преодните и завршните одредби кои ја регулираат примената на Законот утврдена за почетокот на 2006 година, времето за конституирање на Советот за заштита на сведоци во рок од 30 дена сметано од денот на влегувањето во сила на Законот, донесувањето на подзаконските акти кои произлегуваат од Законот во рок од 6 месеци и донесувањето на Деловник за работа на Советот за заштита на сведоци.

3. Дополнителни прашања од значење за спроведувањето на Законот за заштита на сведоци

Неспорно е дека донесувањето на Законот за заштита на сведоци е во функција на заокружување на правната рамка во кривично-правната област како основен предуслов за ефикасно сузбивање на организираниот криминал и зголемување на ефективностата на кривичната правда. Доследната примена на овој Закон во секој случај ќе придонесе и ќе го унапреди навременото и ефикасно постапување на надлежните органи во откривањето, гонењето и пресудувањето на кривичните дела од областа на организираниот криминал, но, истовремено создава реални претпоставки за неутрализирање на опасноста од евентуално блокирање на кривично-правниот систем.

Меѓутоа, со Законот за заштита на сведоци недоволно се уредени некои прашања како на пример, статусот и положбата на соработниците на правдата и на жртвата на кривичното дело кога се јавува во својство на сведок, потоа прашањето за неопходната соработка на надлежните органи во спроведувањето на Законот и други.

Имено, иако во поимникот на Законот (член 2) е дефиниран поимот “соработник на правдата”, како лице против кое е покренато обвинение или е осудено или е припадник на криминална група или друго здружение и слично, но се согласило на соработка со надлежните органи, и на “жртвата” односно лице на кое со кривичното дело му е повредено или загрозено некое негово лично или имотно право, претпоставка е дека законодавецот, со оглед на карактерот на кривичните дела спрема кои може да се применат одредбите на Законот за заштита на сведоци, требал да посвети поголемо внимание и нормативно да ги доуреди одредбите и за овие две категории на лица како потенцијални и можни сведоци во кривичната постапка.

Жртвите, по правило, во делата поврзани со организираниот криминал (на пр. трговија на луѓе, семејно насилство, сексуални деликти, односно насилнички криминалитет) можат да бидат и единствените сведоци без кои не би можела да се спроведе кривичната постапка. Затоа е неопходно, за што ќе потврди и примената на Законот, да се доуреди позицијата на жртвата, нејзиното учество во постапката, заштитата и грижата за физичкиот и моралниот интегритет. Прецизирањето на одредбите за жртвата, кога се јавува во својство на сведок, треба да се изврши и во соодветните одредби на Законот за кривичната постапка, како основен пропис од кривично - процесен карактер.

Исто така, како што беше истакнато погоре, Законот за заштита на сведоци недоволно го обработува и прашањето за статусот и положбата на соработникот на правдата. Во таа насока, во следните измени на Законот за извршување на санкциите, потребно е да се создаде правна рамка за уредување на положбата и статусот на осуденото лице кое се наоѓа на издржување на казната затвор, а со негова согласност, соработува со надлежните органи и може да се стекне со статусот на соработник на правдата. Притоа, задолжително треба да се уредат прашањата на видот и користењето на погодности на тоа лице, евентуалното предвременно отпуштање од издржување на казната затвор за кривичното дело за кое е осудено и друго, без притоа да се упатува дека се работи за лице со статус на соработник на правдата. Едновремено, потребно е да се создаде правен основ и за обвинетите, односно притворените лица кои може да се јават во својство на соработници на правдата, со прецизирање на соодветните одредби во Законот за кривичната постапка за оваа категорија на учесници во постапката.

Други прашања кои посебно заслужуваат внимание и претставуваат значаен предуслов за успешно спроведување на Законот за заштита на сведоци се надградбата на организационата и институционалната поставеност на надлежните органи и нивната меѓусебна соработка и координација, како и потребата за континуирана едукација на надлежните лица кои го применуваат Законот.

Имајќи предвид дека е определено примената на Законот за заштита на сведоци да започне на 1 јануари 2006 година, потребно е да се преземат соодветни активности во таа насока. Покрај активностите за конституирање на Советот за заштита на сведоци и донесувањето на подзаконските акти, неопходно е востановување на систем на постојана соработка на сите органи надлежни во откривањето, гонењето и пресудувањето на сторителите на кривичните дела.

Организационата надградба на надлежните органи кои преземаат соодветни дејствија и мерки на планот на заштитата на сведоците претпоставува и создавање на цврсти основи на соработка, редовно меѓусебно информирање и јасно разграничување на делокругот на работите за кои се надлежни. Исто така, од особено значење е интензивирањето на меѓународната соработка и овозможување на континуирана едукација и обука на вработените во Одделението за заштита на сведоци, јавните обвинители и судиите кои постапуваат по предмети од овој вид.

Покрај преземањето на активностите на организационен и функционален план, задолжително е потребно довршување на опремувањето на судовите со современи технички средства за сослушување на сведоци по пат на видеоконференциска врска, активност утврдена со Акциониот план за сузбивање на организираниот криминал донесен од Владата на Република Македонија во 2003 година, кадровско екипирање на надлежните служби и обезбедување на финансиски средства за непречено спроведување на одредбите на Законот за заштита на сведоци.

ЈЕЛИЦА МЕДАРСКА,
Заменик-основен јавен обвинител
во Основниот јавно обвинителство во Скопје

Улогата на Јавниот обвинител во постапката за вклучување во програмата за заштита на сведоци

Вовед

Законските овластувања и обврски на јавниот обвинител за постапување при вклучувањето на сведокот во Програмата за заштита на сведоци произлегуваат од Законот за јавно обвинителство, Законот за кривична постапка и Законот за заштита на сведоци.

Во остварувањето на својата основна функција да ги гони сторителите на кривичните и други со закон казниви дела, една од поголемите тешкотии на која наидува јавниот обвинител е обезбедувањето на докази за основано сомнение дека одредено лице сторило кривично дело, заради поднесување барање за спроведување истрага, или пронаоѓање на доволно докази за поднесување на обвинение против одредено лице за сторено кривично дело врз основа на кои ќе биде успешно завршена кривичната постапка, односно врз основа на кои од страна на судот ќе биде донесена правосилна пресуда со која сторителот ќе биде огласен за виновен и казнет за стореното кривично дело.

Проблемот на обезбедување на докази е уште поголем кај потешките облици на кривични дела, посебно од областа на организираниот криминал кој постојано

се менува, усовршува и се појавува во нови и сè пософистицирани форми на извршување.

Ваквите тенденции на развој на современиот криминалитет диктираат изнаоѓање на нови методи за борба против него. Притоа, еднакво битно е да се укаже на тоа дека новите методи за борба против современиот криминалитет имаат за цел како негово откривање и спречување, така и воспоставување на механизми кои обезбедуваат успешно водење на кривичната постапка против сторителите заради нивно законско казнување. Од овие причини, во македонското кривично законодавство беа направени повеќе крупни измени во согласност со европското стандарди. Така, со донесувањето на новиот Закон за кривична постапка од ноември 2004 година, се предвидени посебни истражни мерки со цел обезбедување на докази заради успешно водење на кривичната постапка. За иста цел, во Законот за кривична постапка беше воведена нова глава XX со наслов Заштита на сведоците, соработниците на правдата и на жртвите.

Имајќи предвид дека целта на посебните истражни мерки и заштита на сведоците е обезбедување на докази, што пред сè е законска обврска на јавниот обвинител како странка во кривичната постапка, новите законски решенија нужно предизвикаа зголемување на улогата на јавниот обвинител и зајакнување на неговата позиција во овој домен.

1. Улогата на јавниот обвинител во постапката за заштита на сведоци според Законот за кривична постапка

Законската рамка за примена на мерките за заштита на сведоци е содржана во Законот за кривична постапка, Законот за јавно обвинителство и Законот за заштита на сведоци. Основ за заштита на сведоците се одредбите на Законот за кривична постапка кој стапи на сила во ноември 2004 година. За првпат со овој Закон начелно е предвидена можноста определени лица од чии искази директно зависи исходот на кривичната постапка да бидат ставени под посебна заштита. Овие одредби, иако начелно ја предвидуваат ваквата можност, практично се неприменливи, без постоење на посебен закон со кој детално би била регулирана оваа исклучително сложена и чувствителна материја. Од овие причини, од страна на Собранието на Република Македонија во мај 2005 година беше донесен Законот за заштита на сведоци, кој ќе се применува од 1 јануари 2006 година.

Одредбите од Законот за кривична постапка со кој се регулира оваа материја се содржани во Глава XX и тоа во чл.293 и чл.294. Овие одредби, иако начелни, го позиционираат јавниот обвинител како централна фигура во постапката за заштита на сведоци.

Така, според чл.293 ст.1 од Законот за кривична постапка, во текот на постапката јавниот обвинител, односно истражниот судија, односно претседателот на Советот, преземаат дејствија за обезбедување на ефикасна

заштита на сведоците, на соработниците на правдата, на жртвите, доколку во постапката се јавуваат како сведоци, кога постои опасност да бидат изложени на заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето или физичкиот интегритет или кога е потребна нивна заштита.

Во чл. 293 ст. 3 од истиот Закон е предвиден посебен начин на сослушување на ваков сведок заради заштита на неговиот идентитет. Имено, ваков сведок се сослушува само во присуство на јавниот обвинител и истражниот судија, односно претседателот на Советот, во зависност од фазата на кривичната постапка. Ваквата формулација на одредбата го наметнува прашањето за присуство на записничар при сослушувањето. Имајќи ја предвид потребата за зголемена дискреција при сослушувањето, обврската за техничко изготвување на записникот е оставена на лицето кое го сослушува сведокот (истражен судија или претседател на судечкиот совет). Во согласност со сведокот, Советот може да одлучи сослушувањето да се изврши преку судот или со употреба на други технички средства и други соодветни средства за комуникација.ет: Заради целосно остварување на правото на одбрана во согласност со одредбите на Законот за кривична постапка (ЗКП), во истиот став е предвидено дека препис од записникот со исказ на сведокот без негов потпис и, се разбира, без негови генералии (што изричито не е наведено во ЗКП) се доставува до обвинетиот и неговиот бранител кои можат писмено, преку судот, да му поставуваат прашања на сведокот. Треба да се истакне дека навидум ваквото решение е во колизија со правото на обвинетиот да биде присутен при испитувањето на сведоците и да може да им поставува прашања, во согласност со чл.4 ст.2 т.5 од Законот за кривична постапка. Со пошироко толкување на одредбата од чл. 4 ст. 2 т. 5 од ЗКП, може да се заклучи дека со доставување на записникот и овозможување на обвинетиот и неговиот бранител писмено, преку судот, да му поставуваат прашања на сведокот, ваквото право на одбрана на обвинетиот, сепак, не е повредено.

Во чл.294 од Законот за кривична постапка се предвидува дека заштитата на лицата може да се врши и преку вклучување во Програма за заштита на сведоци. Во овој член е предвидено барањето за вклучување во Програмата до јавниот обвинител на Република Македонија да може да го поднесе надлежниот јавен обвинител, истражниот судија или претседателот на Советот. Доколку постојат околности за вклучување во Програмата, јавниот обвинител на Република Македонија поднесува предлог до надлежното тело за донесување на одлука за вклучување во Програмата.

Овие одредби, како што е кажано погоре, ја определуваат законската рамка за донесување на Законот за заштита на сведоци кој во случајот е *lex specialis* за оваа материја.

2. Улогата на јавниот обвинител во постапката за вклучување во Програмата за заштита на сведоци според Законот за заштита на сведоци

Поаѓајќи од обврската на јавниот обвинител, наведена во Воведот, Законот за заштита на сведоци предвидува континуирано активно учество на јавниот обвинител во целиот тек на постапката за вклучување во Програмата за заштита на сведоци и тоа од поднесувањето на иницијалниот акт - барањето за вклучување во Програмата, па до донесувањето на Одлуката од страна на Советот за заштита на сведоци, а и понатаму, додека лицето е вклучено во Програмата и по истекот на времетраењето на мерките за заштита утврдени во Програмата, доколку постои потреба за заштита на лицето.

2.1. Барање за вклучување на определено лице во Програмата за заштита на сведоци - иницијален акт во постапката за заштита на сведоци

Постапката за вклучување во Програмата започнува со поднесување на писмено барање за вклучување во Програмата доставено од Министерството за внатрешни работи (најчесто во фаза на преткривична постапка), надлежниот јавен обвинител кој постапува по предметот (во сите фази на постапката) и судијата кој постапува по конкретниот предмет (во фаза на истрага - истражниот судија, а во фаза на главен претрес претседателот на судечкиот совет).

Барањето се поднесува до јавниот обвинител на Република Македонија. Барање за вклучување во Програмата до јавниот обвинител на Република Македонија, освен наведените органи може да поднесе и лицето кое поради можната опасност да биде изложено на заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот од поголем обем, не се согласува да даде исказ во кривичната постапка, но е согласно таквиот исказ да го даде доколку биде заштитено. Кога барањето го поднесува ова лице, јавниот обвинител на Република Македонија ќе побара од надлежниот јавен обвинител кој постапува по предметот да му ги достави сите податоци предвидени во чл.16 од Законот за заштита на сведоци кои му се потребни за понатамошно постапување, односно целокупниот формиран предмет.

При поднесувањето на барањето за вклучување во Програмата до јавниот обвинител на Република Македонија, надлежниот јавен обвинител е должен, пред сè, да утврди дали се исполнети законските услови за примена на Законот за заштита на сведоци, односно за вклучување на одредено лице во Програмата.

Првиот законски услов е докажувањето на кривичното дело да е проследено со несразмерни тешкотии или докажувањето да не може да се изврши без исказ на лицето кое, поради можната опасност да биде изложено на заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот од поголем обем, не се согласува во својство на сведок да даде исказ. Со прашањето: дали е исполнет овој законски услов надлежниот

јавен обвинител ќе се ангажира посериозно, при што ќе треба да направи сериозна оценка на сите докази со кои располага и дали со нив ќе може успешно да тече докажувањето, во конкретната постапка, како и со прашањето што значат несразмерни тешкотии во докажувањето и дали тоа ќе биде успешно или не, без исказот на лицето кое треба да сведочи под заштита.

Вториот законски услов, кој кумулативно треба да биде исполнет, е да се работи за кривично дело против државата, против човечноста и меѓународното право, од областа на организираниот криминал или за кривично дело за кое со Кривичниот законик на Република Македонија е пропишана казна затвор од најмалку четири години. Дали е исполнет овој законски услов јавниот обвинител полесно ќе оцени, односно тоа ќе се утврди со одредување на правната квалификација на стореното кривично дело.

Секако, надлежниот јавен обвинител пред поднесувањето на барањето за вклучување во Програмата на одредено лице ќе треба да ги има предвид, од една страна, сите околности кои се однесуваат на неговата личност, односно возраста, неговата здравствена состојба, неговата семејна состојба, социјалниот статус, професија и, од друга страна, околностите врз основа на кои може да се оцени сериозноста на заплашувањето. Така, ќе треба да утврди во што се состои заплашувањето, од чија страна е манифестирано или можно да се очекува и друго.

Барањето за вклучување во Програмата претставува строго формален акт бидејќи неговата содржина прецизно е определена во чл.16 од Законот за заштита на сведоци. Така, секое барање мора да содржи:

1. Податоци за лицето за кое се предлага вклучување во Програмата (име, татково име и презиме, моминско презиме, единствен матичен број на граѓанинот, живеалиште, ден, месец, година и место на раѓање, занимање, брачна состојба, имотна состојба, дали, кога и зошто е осудуван, дали и кога ја издржал изречената казна и слично);
2. Опис на кривичното дело и процена на постоечките докази;
3. Конкретни факти и околности од суштинско значење за утврдување на фактичката состојба во врска со кривичното дело, за кои лицето чија заштита се предлага има сознанија, но не е подготвено тоа да го изнесе доколку не се обезбеди негова заштита;
4. Содржината на можниот исказ со процена на неговата важност во постапката;
5. Барање на лицето чија заштита се предлага за вклучување во Програмата и на негови блиски лица, доколку тоа навело такво барање;
6. Опис и процена на опасноста која му се заканува на лицето чија заштита се предлага; и
7. Други неопходни податоци и информации.

Податоците наведени во точка 1 се лични податоци на лицето чија заштита се бара, а кои, како што е погоре наведено, иако не претставуваат законски

услов за примена на мерките за заштита, се од битно влијание при донесувањето на одлуката за вклучување на лицето во Програмата и при определувањето на видот на мерката за заштита.

Под точка 2 е предвидено дека во барањето е неопходно потребно да биде даден опис на кривичното дело што подразбира време, место и начин на неговото извршување. Ваквиот опис ја детерминира правната квалификација на стореното кривично дело што претставува и законски услов за примена на мерките за заштита, како што е истакнато погоре. Содржината на точка 2 од чл.16 од Законот за заштита на сведоци го наметнува прашањето зошто законодавецот не предвидел, покрај описот на кривичното дело, да се наведе и правната квалификација на делото, имајќи предвид дека правната квалификација се јавува како законски услов за примена на мерките за заштита. Тргувајќи од кругот на овластените подносителите на барањето, во кој се наоѓа и лицето на кое би му се пружила заштита, јасно е дека од ова лице не може да се бара таков степен на стручност за да ја определи правната квалификација.

Меѓутоа, секогаш кога како подносител на барањето се јавува надлежен јавен обвинител или судија кој постапува по конкретниот предмет, ќе треба во барањето да биде наведена и правната квалификација на кривичното дело. Понатаму, во точка 2 се бара да се наведе процена на постоечките докази. Ваквата процена подразбира наведување на секој доказ поединечно и неговата доказна вредност. Од ваквата анализа на постоечките докази зависи дали во конкретниот случај е исполнет законскиот услов од чл.3 ст.1 од Законот, односно, дали докажувањето на кривичното дело е проследено со несразмерни тешкотии или не може да се изврши без исказ на лице кое поради можната опасност да биде изложено на заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имот од поголем обем, не се согласува да даде исказ во својство на сведок.

Под точка 3 е предвидено дека во барањето треба да се наведат конкретни факти и околности за кои лицето кое треба да се заштити има сознанија. Потребно е таквите факти и околности да бидат од суштинско значење за утврдување на фактичката состојба во врска со конкретното кривично дело. Притоа се мисли на конкретизирање на содржината на исказот кој лицето би го дал во понатамошниот тек на постапката како сведок. Тука е потребно да се изврши дистинкција на сознанијата за битните факти и околности што лицето е подготвено да ги каже и на оние кои не е подготвено да ги изнесе без заштита. Ваквата дистинкција е потребна за да се утврди дали сознанијата што лицето не е подготвено да ги изнесе се неопходни во конкретниот случај за да оправдаат примена на мерка за заштита.

Во точка 4 е предвидено во барањето да стои содржината на можниот исказ, при што се мисли на конкретизирање на исказот кој лицето би го дало во текот на кривичната постапка како сведок. Важноста на конкретизирање на исказот се огледа во тоа што од неа може да се утврди доказната вредност на исказот што директно влијае на одлуката дали во случајот треба да бидат применети

мерки за заштита. Мора да се каже дека лицето под заштита е обврзано, со содржината на дадениот исказ наведен во оваа точка и со спогодбата која ја склучува со Одделението за заштита на сведоци, а согласно чл.25 ст.3 точка-в, во својство на сведок во кривичната постапка да даде целосен исказ идентичен со исказот содржан во изјавата која послужила како основ за вклучување во Програмата.

Имајќи предвид дека во Програмата за заштита е можно вклучување на блиски лица на лицето кое се става под заштитара: (во согласност со чл.1 ст.2 од Законот, а чиј круг е определен во чл.2 т.4 од Законот), во точка 5 се бара да биде наведено кои лица од кругот на овие блиски лица, лицето под заштита бара да бидат заштитени, доколку лицето има поставено такво барање. Овие лица треба да бидат поименично идентификувани и да биде наведена нивната роднинска или друга врска со лицето кое треба да се стави под заштита. Тоа е битно за одлучување за примена на мерката за заштита и од аспект на материјалните трошоци кои ќе бидат предизвикани. Секако дека е многу потешко да се пружи заштита на лице со поголем број на членови на семејство или на лице кое бара истовремено заштита на поголем број лица од кругот на блиските лица.

Точката 6 налага подносителот на барањето да даде и опис и проценка на опасноста која му се заканува на лицето чија заштита се предлага. Иако може да се очекува лицето чија заштита се бара предимензионирано да ја гледа опасноста, во недостиг на други критериуми за реално оценување на опасноста, упатно е, секако со доза на критичност, да биде прифатено неговото согледување.

Во точка 7 е предвидено дека во барањето се наведуваат и други неопходни податоци и информации кои секако ќе бидат одредени од конкретниот случај.

Од пропишаната содржина на барањето е очигледно дека за пополнување на дел од точките е потребно стручно знаење кое не може да се бара од лицето кое треба да се стави под заштита, доколку тоа се јави како подносител на барањето. Ова особено се однесува на точките 2, 3 и 4 од барањето, односно од лицето не може да се бара да даде стручен опис на кривичното дело и проценка на постоечките докази, да ги определи конкретните факти и околности од суштинско значење за утврдување на фактичката состојба во врска со кривичното дело, за кои лицето чија заштита се предлага има сознанија, но не е подготвено тоа да го изнесе доколку не се обезбеди негова заштита, како и содржина на можниот исказ со проценка за неговата важност во постапката. Со цел да се отстранат евентуалните вакви недостатоци во барањето поднесено од самото лице, во чл.15 ст.3 од Законот е предвидено јавниот обвинител на Република Македонија да побара од надлежниот јавен обвинител кој постапува по предметот да му ги достави податоците од чл.16 од Законот. Вака, јавниот обвинител на Република Македонија ќе има доволно материјал за да одлучи за основаноста на барањето.

Законската позиција на јавниот обвинител, како странка во постапката пред судот чија главна функција е да обезбеди и да презентира доволен квантум докази со цел постапката да резултира со осудителна правосилна пресуда, му налага користење на сите законски средства во правец на обезбедување на доказите. Значи, во праксата, токму надлежниот јавен обвинител ќе биде најчестиот иницијатор на оваа постапка, бидејќи, од овластениот круг на подносителите на барањето, токму тој е најзаинтересиран за обезбедување на докази. Бидејќи во Република Македонија досега нема судска пракса за заштита на сведоци со која би се поткрепило ваквото тврдење, тоа може да се поткрепи со праксата на заштита на сведоци во земјите каде што подолго време функционира ваков заштитен механизам, а која очигледно покажува дека најчест подносител на барањето е токму надлежниот јавен обвинител.

2.2. Предлог за вклучување на определено лице во Програмата за заштита на сведоци

По барањето за вклучување во Програмата постапува јавниот обвинител на Република Македонија.

По извршената оценка за оправданоста на барањето, доколку одлучи дека барањето е оправдано, јавниот обвинител на Република Македонија, во согласност со чл. 17 ст. 1 од Законот, во рок од осум дена до Советот поднесува предлог за вклучување во Програмата. Видно е дека на јавниот обвинител на Република Македонија му е оставен релативно краток рок за да се произнесе по барањето. Ваквата потреба за итност во постапувањето произлегува од опасноста сведокот да го смени мислењето во врска со исказот кој треба да го даде, како и поради присуството на опасноста која се заканува, а поради која треба да биде ставен под заштита. Во случај на неоправдано пролонгирање на постапката, секако дека може да се очекува сведокот да ја загуби сигурноста и да одбие да го даде очекуваниот исказ или, пак, да се реализира опасноста која се заканува.

Предлогот за вклучување во Програмата е, исто како и барањето за вклучување во Програмата, строго формален акт, со законски определена содржина. Во чл.17 од Законот е регулирана содржината на предлогот.

Со споредба на содржината на предлогот за вклучување во Програмата со содржината на барањето за вклучување во Програмата може да се утврди дека таа е речиси идентична, и од тие причини нема потреба содржината на предлогот посебно да се елаборира.

Разликата помеѓу предлогот и барањето се состои во тоа што во чл.17 ст.1 точка 2 од предлогот е предвидено дека јавниот обвинител на Република Македонија е должен да предложи конкретни мерки за заштита и време на нивно траење и според истиот член, точка 8, да поднесе мислење на Одделението во кое се содржани описот и процената на опасноста која му се заканува на

лицето чија заштита се предлага, предлог на трошковник за спроведување на мерките за заштита, како и предлог на мерки за заштита и нивно траење.

Основната разлика помеѓу предлогот и барањето е во тоа што веќе во предлогот се конкретизираат мерките за заштита и нивното траење. Ова наметнува една обврска на јавниот обвинител на Република Македонија посебно внимание да посвети на оние околности кои се однесуваат на личните податоци на лицето кое треба да се стави под заштита и на опасноста која му се заканува. Токму овие околности се решавачки за одредување на видот на мерката за заштита, како и нејзиното траење. Советот не е врзан со предлогот на јавниот обвинител на Република Македонија за видот на мерките за заштита и нивното времетраење и може наместо предложените мерки да се определи за други.

Во оваа фаза на постапката се вклучува и Одделението за заштита на сведоци со свое мислење за описот и процената на опасноста која му се заканува на лицето кое треба да се заштити, предлог на трошковник за спроведување на мерките за заштита, како и предлог на мерките и нивното траење.

За да може Одделението да даде вакво мислење се подразбира дека би морало да биде запознаено со содржината на барањето и со сите придружни материјали, што значи дека тие треба да му бидат доставени. Ова наметнува експедитивно постапување на јавниот обвинител на Република Македонија, што значи во најкраток можен рок од добивањето на барањето и негово проучување да го достави до Одделението. Одделението, исто така најитно, по проучувањето на материјалите ќе ги изготви горенаведените мислења и списите ќе му ги врати на јавниот обвинител на Република Македонија, заедно со изготвеното мислење. Така, јавниот обвинител на Република Македонија ќе може во 2 : законскиот рок од осум дена да го изготви предлогот и да го достави до Советот.

Во мислењето, Одделението мора да даде свој опис и проценка на опасноста која му се заканува на лицето кое треба да се стави под заштита, каков што опис и оцена веќе дал подносителот на барањето, а е потребно да даде и јавниот обвинител на Република Македонија во предлогот до Советот. Ваквото законско решение е наметнато од фактот што, од една страна, подносителот на барањето е лично најзапознат со околностите на случајот, а од друга страна, Одделението е тоа што во пракса ја спроведува заштитата и, според искуството, ќе може реално да ја процени опасноста. Така, јавниот обвинител на Република Македонија при давањето на своето мислење по однос на овие околности до Советот, на што е обврзан со чл.17 ст.1 точка 7 од Законот, во моментот на одлучување пред себе ќе ги има и мислењето на иницијаторот и мислењето на Одделението што ќе му овозможи согледување на овие околности од повеќе аспекти.

Одделението, освен за горенаведените околности, мора да даде и предлог за мерки за заштита и нивното траење. Одделението го дава мислењето по анализа на целокупната документација, а имајќи ги предвид сопствените можности и капацитети. Од Одделението се бара да даде и мислење за предвидените трошоци кои би биле предизвикани со примената на предложените мерки за заштита.

Секако, и трошоците кои би биле предизвикани со примената на мерките за заштита би биле околноста која влијае на одлуката за примена на мерките за заштита, особено ако се има предвид дека трошоците можат да бидат многу високи. Во некои земји кои подолго време ги применуваат мерките за заштита е поставен законски лимит на материјалните средства кои можат да бидат употребени во еден конкретен случај. Иако во нашиот Закон ваков лимит не е предвиден, тој ќе биде практично определен во зависност од средствата кои на Одделението му се ставени на располагање со Буџетот на Република Македонија.

По предлогот на јавниот обвинител на Република Македонија за вклучување на лицето во Програмата одлучува Советот. Постапката пред Советот е исто така итна од веќе наведените причини. Така, веднаш, а најдоцна во рок од осум дена по приемот на предлогот, претседателот на Советот свикнува седница на Советот. Пред донесувањето на конечна одлука за ставање на одредено лице под заштита, Советот може од јавниот обвинител на Република Македонија да побара дополнителни податоци и информации во врска со предлогот за вклучување во Програмата. Имајќи го предвид итниот карактер на постапката, јавниот обвинител на Република Македонија треба во најкраток можен рок да одговори на ваквото барање на Советот. Конечната одлука за вклучување во Програмата Советот ја донесува најдоцна во рок од 30 дена од денот на поднесувањето на предлогот на јавниот обвинител на Република Македонија. За донесената одлука Советот има законска обврска да го извести јавниот обвинител на Република Македонија и Одделението за заштита на сведоци.

Улогата на јавниот обвинител како една од клучните фигури во постапката за заштита на сведоци доаѓа до израз и со тоа што тој е вклучен и во одлучувањето на Советот со еден постојан член, претставник од Јавното обвинителство на Република Македонија, од редот на замениците јавни обвинители.

2.3. Улогата на јавниот обвинител во донесувањето итни мерки за заштита

Имајќи ги предвид причините кои ја наметнуваат потребата од итност во постапувањето, а со цел да се спречат можните ризици, во членовите 23 и 24 од Законот за заштита на сведоци се предвидени итни мерки кои му стојат на располагање на јавниот обвинител на Република Македонија.

Така, во чл.23 од Законот е предвидено дека доколку јавниот обвинител на Република Македонија оцени дека животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот од поголем обем на сведокот, соработникот на правдата, жртвата која се јавува во својство на сведок и нивните блиски лица се изложени на сериозна опасност која не може да биде отстранета со соодветните мерки за заштита што полицијата им ги дава на граѓаните, истовремено со предлогот за вклучување во Програмата го известува Одделението за потребата од примена на итни мерки. Оваа одредба овозможува една скратена постапка за итна примена на мерките за заштита кога за тоа ќе се јави потреба. Според неа, јавниот обвинител на Република Македонија директно и без одлагање го

известува Одделението (што во материјална смисла претставува доставување предлог до Одделението) за потребата од примена на мерка за заштита на лицето.

Одделението одлучува која мерка ќе ја примени во конкретниот случај од мерките предвидени во чл.26 т.1, 2 и 3 од Законот. Единствена мерка која Одделението нема овластување да ја примени во ваков случај е мерката промена на идентитетот, за која, според законските одредби, исклучиво надлежен за одлучување е Советот. Ваквото широко овластување на Одделението од страна на законодавецот е дадено со цел да се реагира во најтнните случаи кои не трпат одлагање. По преземањето на итните мерки, во согласност со законските одредби, Одделението за тоа ќе го извести Советот и јавниот обвинител на Република Македонија.

2.4. Овластувања на јавниот обвинител во постапката за продолжување на траењето на мерките за заштита

Освен овластувањата на јавниот обвинител во постапката за вклучување на одредено лице во Програмата за заштита на сведоци, тој, остварувајќи ја законската обврска да ја следи реализацијата на Програмата за заштита на одредено лице до истекот на рокот определен за примена на мерките за заштита, ако во конкретниот случај увиди дека постои потреба за продолжување на заштитата и по истекот на рокот, доставува барање до Советот за продолжување на примената на мерките за заштита.о.:

Ваквото барање, во согласност со чл.22 ст.2 од Законот, се доставува најдоцна 30 дена пред истекот на траењето на мерките за заштита, а во исклучителни случаи, доколку тоа го налага безбедноста на заштитеното лице, може да биде доставено и по истекот на рокот предвиден со Програмата за заштита.

Овластување за поднесување на вакво барање до Советот, освен јавниот обвинител на Република Македонија има и раководителот на Одделението, што е логично, имајќи ги предвид законските овластувања на Одделението во поглед на примената на мерките за заштита. Услов за продолжување на траењето на мерките за заштита по рокот предвиден со Програмата е согласноста на заштитеното лице.

Љупчо Фидановски,
Одделение за заштита на сведоци,
Министерство за внатрешни работи

Улогата на МВР - Одделението за заштита на сведоци во имплементацијата на мерките за заштита

Вовед

Во борбата против организираните криминални и другите облици на тешки кривични дела, развојот на ефикасни и функционални полициски системи неопходно го вклучува развојот и користењето на механизмот на заштита на сведоци.

Покрај измените во Законот за кривична постапка со кои се регулираат и определуваат одредени механизми кои значат заштита на сведокот од притисоци и закани при самата истрага и судење, чување на тајноста на идентитетот и слично, и воведувањето на новото кривично дело во Кривичниот законик на Република Македонија, донесувањето на Законот за заштита на сведоци ја воспостави правната рамка за обезбедување на ефикасна заштита на лицата кои поседуваат информации од значење за кривичната постапка кога се јавуваат во својство на сведоци, жртви или соработници на правдата.

Со донесувањето на Законот за заштита на сведоци, Министерството за внатрешни работи добива поголеми законски можности во заштитата на

сведоците, во однос на досегашните одредби содржани во Законот за внатрешни работи, со тоа што мерките за заштита стануваат законско решение за чие спроведување, во рамките на Министерството за внатрешни работи се формира нова организациона единица - Одделение за заштита на сведоци. Покрај користењето на сите останати ресурси на Министерството за внатрешни работи, според Законот за заштита на сведоци, Одделението, за спроведување на Програмата за заштита на сведоци, како и за обезбедување на потребните материјално-технички средства и опрема за негово функционирање ќе обезбедува посебни средства од Буџетот на Република Македонија. Воедно, Законот за заштита на сведоци, на Одделението, во спроведувањето на мерките за заштита, му овозможува да бара помош од државните и другите органи и институции.

Исто така, во примената на мерките за заштита на сведоци - жртви на трговијата со луѓе, Одделението може да соработува и со други меѓународни организации кои ја покриваат проблематиката на трговија со луѓе и илегалната миграција.

Така, со донесените измени во Законот за кривична постапка, Кривичниот законик на Република Македонија, со Законот за заштита на сведоци и формирањето на Одделението за заштита на сведоци, се заокружи правната рамка за користење на институцијата "заштитен сведок" во борбата против организираниот криминал и други тешки облици на кривични дела. Во согласност со претходното, Одделението за заштита на сведоци ќе ги развива и применува мерките на заштита кои произлегуваат од Законот за заштита на сведоци, како и сите други мерки кои се резултат на праксата на единиците за заштита на сведоци од други земји кои имаат долгогодишно искуство во оваа област.

Со оглед дека Законот за заштита на сведоци во најголем дел ја регулира примената на мерките во процесната фаза (истрага, судење) и вонпроцесната фаза (по завршувањето на судењето, односно влегувањето во Програмата за заштита на сведоци), Одделението уште во најраната фаза ќе се вклучува во примената на мерките на заштита, а тоа значи уште во почетокот на полициската истрага, особено во примената на мерките на заштита кај сведоците - жртви на трговијата со луѓе.

За таа цел, мерките на заштита кои ќе се применуваат, според своите главни карактеристики и специфичности ќе се разликуваат, во зависност од фазата во која се наоѓа кривичната постапка против одредена криминална група или поединци. Меѓутоа, примената на одредени мерки на заштита ќе биде неопходна во текот на целокупното траење на Програмата за заштита на сведокот.

Покрај мерките на заштита, Одделението ќе развива и механизми за давање на правна, здравствена, психолошка, економска и социјална помош на заштитените лица. Секако, овие видови помош, како и мерките на заштита кои ќе се применуваат во одредена фаза, ќе зависат од тоа дали се работи за сведок, соработник на правдата, жртва во својство на сведок или блиско лице.

Во понатамошниот текст ќе бидат образложени видовите мерки на заштита кои ќе се применуваат на заштитените лица како и начинот на нивното спроведување, меѓународната соработка и соработката со други државни органи и институции.

1. ВИДОВИ МЕРКИ НА ЗАШТИТА

Во зависност од фазата на кривичната постапка во која е вклучено заштитеното лице, како и неговиот статус (сведок, соработник на правдата или сведок - жртва), Одделението за заштита на сведоци ќе применува соодветни мерки на заштита кои според праксата на единиците за заштита на сведоци од другите земји, а воедно и одредбите предвидени во Законот за заштита на сведоци, можат да се поделат во три основни групи и тоа:

1. Основна (базична) заштита

Основната заштита ги опфаќа мерките кои произлегуваат од Законот за внатрешни работи, Кривичниот законик на Република Македонија, како и давањето на одредена помош на заштитените лица. Овој вид на заштита може да се применува во сите фази до влегувањето на заштитените лица во Програмата за заштита на сведоци, како и потоа, меѓутоа, во комбинација со други мерки, во согласност со Законот за заштита на сведоци. Овие мерки во Законот за заштита на сведоци се дефинирани како мерки на "обезбедување лична заштита".

Во основната заштита, Одделението ќе ги развива и применува мерките кои можат да се поделат во неколку вида и тоа:

- *Физичка заштитна*

Мерките на физичка заштита Одделението ќе ги извршува преку примена на техники на "блиска заштита" (*body guard* и сл.), употреба на средства за лична заштита (заштитни елеци, хемиски средства и сл.), употреба на средства за присилба и огнено оружје како и употреба на техники на опсервирање и избегнување на заседи.

- *Оперативна заштитна*

Мерките на оперативната заштита Одделението за заштита на сведоци ќе ги извршува преку прибирање на оперативни информации за лица или групи кои имаат интерес да вршат закани и притисоци над заштитените лица кои сведочат во судските постапки или се веќе влезени во Програмата за заштита на сведоци. Во зависност од добиените информации, во договор со јавниот обвинител и Советот за заштита на сведоци ќе се планираат и други мерки на заштита.

- *Кривична заштитна*

Покрај наведените видови на заштита на сведоците, жртвите, соработниците на правдата и блиските лица, Министерството за внатрешни работи на Република

Македонија и Одделението за заштита на сведоци ќе се ангажираат за заштита во случаи кога над наведените лица ќе бидат преземани дејствија кои содржат елементи на кривични дела кои се гонат по службена должност. Воедно, примената на оваа заштита е регулирана и со воведување на ново кривично дело во Кривичниот законик на Република Македонија, односно:

Член 368-а Незаконито влијание врз сведоци

(1) Тој што со закана дека ќе најадне врз живојото или телото или имот во поголем обем, со нудење на појкуи, со појречување или на друг начин влијае некое лице да се појави или да не се појави како сведок во постајката пред суд или во ујравна постајка или ако е повикано како сведок да даде или да не даде исказ во определена смисла - ќе се казни со затвор од една до три години.

(2) Со казни од став 1, ќе се казни и тој што заради одмазда за дадениот исказ на лицејето повикано како сведок или нему блиско лице ќе му одземе некое право, ќе го малтретира или телесно ќе го повреди.

(3) Ако поради делото од став 1 настаниле тежки последици за обвинетиот во кривична постајка или на сведокот или нему блиско лице му е нанесена тежка телесна повреда - сторителот ќе се казни со затвор од една до десет години.

Со ова се создава простор Одделението за заштита на сведоци, во договор со јавниот обвинител, да презема мерки за побрзо и поефикасно процесуирање на кривичните пријави и примена на специјални истражни мерки.

- Давање помош

Во делот на основната заштита, Министерството за внатрешни работи и Одделението за заштита на сведоци, на заштитените лица ќе им даваат и одредена правна, здравствена, психолошка и социјална помош, кога кривичната постапка е во фаза на полициска истрага. Ово особено се однесува на сведоците - жртви на трговијата со луѓе. Во овој момент, Одделението за заштита на сведоци може да ја користи и инфраструктурата на Транзитниот центар, во кој покрај заштитата на сведоците - жртви и мерки за нивно враќање во матичните земји, им се овозможува и добивање на разни видови помош од меѓународни и невладини организации. Според добрите практики од единиците за заштита на сведоци од други земји, во одредени случаи целесходна е соработката со меѓународни организации.

Инаку, во согласност со Законот за заштита на сведоци, правна, здравствена, психолошка, социјална и економска помош Одделението ќе применува со влегувањето на заштитените лица во Програмата за заштита на сведоци или со примената на "итни мерки" во фазата на истрага или судење.

2. Процесна заштита

Процесната заштита е онаа заштита која на различните категории на заштитени лица им се дава во текот на полициската истрага и судската постапка. Во мерките на процесната заштита кои произлегуваат од одредбите на Законот за кривична постапка, може да се издвојат следните:

- заштита на сведоците, на соработниците на правдата и на жртвите;
(регулирано со чл.293 и чл.294 од Законот за кривична постапка)
- сослушување на сведоци и вештаци на главната расправа, кога тие се наоѓаат на територија на друга држава;
(регулирано со чл.320 од Законот за кривична постапка, односно истите одредби се преземени од Вишорниот дојолнишелен протокол на Европската конференција за меѓународно-правна помош во кривична постапка)
- сослушување на овластени службени лица кои спроведувале специјални истражни мерки, со што добиваат статус на заштитени сведоци;
(регулирано со чл.147 од Законот за кривична постапка)
- исклучување на јавноста во текот на постапката;
(предвидено во чл.305 од Законот за кривична постапка)
- мерки на безбедност во судницата;
(предвидено во чл.310 од Законот за кривична постапка)
- мерки на безбедност во судницата - можност за носење на оружје од страна на судската полиција и припадниците на казнено-поправните установи;
(предвидено со чл.303 од ЗКП)
- отстранување на обвинетиот при сослушување на сведокот на главната расправа;
(предвидено со чл.296 од ЗКП)
- примена на мерките од Законот за заштита на сведоци, како "итни мерки" во процесната фаза.

Во наведените случаи, покрај другите начини на сослушување во фазата на истрага, предвидено е и користење на технички средства (телефонско сослушување или видео-конференција).

3. Вонпроцесна заштита

Вонпроцесната заштита е заштита на лицата кои влегуваат во Програмата за заштита на сведоци и е регулирана со одредбите на Законот за заштита на сведоци.

За спроведување на мерките на вонпроцесната заштита во Министерството за внатрешни работи (МВР) на Република Македонија се формира Одделение за заштита на сведоци кое е надлежно:

- да ги вклучува во Програмата лицата за кои Советот за заштита на сведоци донел одлука;
- да определува мерки на заштита;

- да дава правна, психолошка, економска и социјална помош на лицата;
- да ја спроведува реализацијата на Програмата;
- да склучи спогодба за заштитата со лицата вклучени во Програмата;
- да воспостави и води евиденција за лицата;
- да управува со финансиските средства;
- да остварува соработка со соодветните служби за заштита на сведоци од други држави;
- да организира континуирана едукација и тренинг на припадниците на Одделението.

За извршување на овие функции на Одделението, според Законот, Министерството за внатрешни работи на Република Македонија треба да ги донесе следните подзаконски акти:

- за воспоставување и водење евиденција на податоци за заштитените лица;
- за начинот на чување на оригиналните исправи за идентитетот на заштитените лица;
- за начинот на користење на финансиските средства за спроведување на Законот;
- за формата и содржината на прашалникот за лицата кои влегуваат во Програмата.

Овие подзаконски акти МВР на Република Македонија ќе ги донесе во рок од 6 месеци од влегувањето на Законот во сила.

2. СПРОВЕДУВАЊЕ НА МЕРКИТЕ НА ЗАШТИТА

Различните видови мерки на заштита, од страна на Одделението ќе се применуваат во зависност од фазата во која се наоѓа кривичната постапка.

Во фазата на полициската истрага, Одделението самостојно ќе одлучува за спроведувањето на мерките на основната - базична заштита, особено кај сведоците - жртви на трговијата со луѓе. Дел од мерките на основната заштита ќе се применуваат и по влегувањето на заштитеното лице во Програмата за заштита.

Мерките на базичната заштита Одделението ќе ги применува и во фазата на истрагата, меѓутоа комбинирани со мерки кои ги овозможува Законот за кривична постапка и Законот за заштита на сведоци, односно Одделението ќе ги спроведува во договор со истражните судии, судечките судии и јавните обвинители, по чие барање можат да се преземат т.н. "итни мерки" кои се спроведуваат без одлука на Советот за заштита на сведоци. Спроведувањето на итните мерки е регулирано со член 23 од Законот за заштита на сведоци:

(1) Доколку јавниот обвинител на Република Македонија оцени дека животојот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет

и нивните блиски лица се изложени на сериозна опасност која не може да биде отстранета со соодветните мерки и што полицајците им ги дава на граѓаните, истовремено со предложител за вклучување во Програмата, го известува Одделението за подготвување од примена на итни мерки.

(4) Итни мерки од ставот 1 на овој член треба да донесување одлука од страна на Советот за вклучување на лицето во Програмата.

Во случаите кога мерките за заштита ќе се однесуваат на “соработниците на правдата”, Одделението ќе ги спроведува во договор со Управата за извршување на санкции при Министерството за правда, доколку тие се наоѓаат на издржување казна затвор.

Мерките на техничка заштита, односно можноста за сведочење со помош на технички средства кога заштитеното лице се наоѓа во странство, во друго место надвор од седиштето на судот или во друга просторија во судот, ќе се применуваат во договор со судијата и јавниот обвинител во согласност со одредбите од Законот за кривична постапка, со тоа што Одделението ќе преземе активности за набавка на потребната опрема и непречено функционирање на сведочењето од технички аспект.

Мерките кои произлегуваат од Законот за заштита на сведоци, Одделението ќе ги спроведува по донесувањето на одлука од страна на Советот за заштита на сведоци, по предлог на јавниот обвинител на Република Македонија. Со Законот за заштита на сведоци се предвидени следните мерки на заштита:

- **чување на тајноста на идентитетот;**
- **обезбедување на лична заштита;**
- **промена на живеалиште, односно престојувалиште;**
- **промена на идентитетот.**

Првите три мерки Одделението ги спроведува самостојно, во согласност со процените за степенот на загрозување и ризикот за заштитеното лице, додека мерката “промена на идентитетот”, Одделението може да ја спроведува само со одлука на Советот за заштита на сведоци.

Наведените мерки, во согласност со Законот за заштита на сведоци, се применуваат на заштитените лица кои влегуваат во Програмата за заштита на сведоци.

За спроведување на наведените мерки на заштита, Одделението ќе ги подготви сите неопходни подзаконски акти, материјално-техничките предуслови сврзани со изготвувањето на личните исправи за заштитеното лице, исправи за сопственоста врз одреден имот и слично.

Мерката "обезбедување на лична заштита", всушност значи продолжување на "основната заштита" и по влегувањето во Програмата за заштита, додека мерката "промена на живеалиштето, односно престојувалиштето" ќе претставува специфична активност на Одделението која ќе зависи од соработката со единиците за заштита на сведоци од други земји, во согласност со меѓународните договори.

Секако, најтешко применлива мерка е целосната "промена на идентитетот" која ќе се користи само во исклучителни ситуации, а таа може да опфати и промена на физичките карактеристики на заштитеното лице. Тешкотиите во примената на оваа мерка се проблемите кои таа ќе ги предизвика во сферата на имотните прашања, бракот, семејството и слично.

3. СОРАБОТКА СО ДРЖАВНИ ИНСТИТУЦИИ И МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Во остварувањето на мерките на заштита, како и другите активности од делокругот на работењето на Одделението за заштита на сведоци, државните и другите органи и институции се должни да му даваат помош на Одделението. Притоа се должни размената на податоци да ја вршат на начин на кој нема да биде загрошена безбедноста на заштитените лица.

Помеѓу другите, Одделението потесно ќе соработува со Министерството за правда, Министерството за финансии, Министерството за образование и наука, Министерството за труд и социјална политика, Царинската управа, Дирекцијата за перење пари, Државниот завод за ревизија, осигурителни компании и други субјекти.

Соработката со меѓународните организации ќе се остварува со цел да се заштитат сведоците - жртви на трговијата со луѓе кои во Република Македонија не влегуваат во Програмата за заштита на сведоци, туку добиваат основна и техничка заштита во текот на полициската истрага и судскиот процес по кој продолжуваат да живеат во своите матични држави. Во овој дел, улогата на меѓународните организации е во давањето одредена правна, психолошка и социјална помош на сведоците - жртви на трговијата со луѓе или, пак, помош при нивното префрлање во трети земји каде што сведоците - жртви би продолжиле да живеат.

4. МЕЃУНАРОДНА СОРАБОТКА

Во спроведувањето на активностите од делокругот на работите околу заштитата на сведоците, Одделението за заштита на сведоци неминовно е упатено и на меѓународна соработка со единиците за заштита на сведоци од други земји. Соработката ќе се остварува врз основа на меѓународни договори, ратификувани во согласност со Уставот на Република Македонија, или врз основа на замен реципроцитет.

Одделението ќе ја остварува меѓународната соработка со другите единици за заштита на сведоци, главно од два аспекта:

- **реалокација на заштитените лица;**
- **обука, размена на искуства и информации.**

Во спроведувањето на мерката “промена на живеалиштето, односно престојувалиштето”, а со оглед на големината на територијата на Република Македонија, бројот на жителите, менталитетот на луѓето и нивното меѓусебно познавање во сите средини, Одделението за заштита на сведоци неминовно ќе биде принудено реалокацијата на заштитените лица да ја спроведува во други земји, во координација со соодветните единици за заштита на сведоци. За таа цел, покрај постоечките меѓународни мултилатерални договори, Одделението ќе склучува билатерални договори за соработка со соодветните служби во регионот на Југоисточна Европа и други европски земји. На тој начин, Одделението ќе презема и мерки за заштита на сведоци кои по барање на другите единици ќе бидат реалоцирани на територијата на Република Македонија.

Вториот аспект на меѓународната соработка, секако е можноста за обука на припадниците на Одделението за заштита на сведоци во единиците со долгогодишно искуство во оваа област, размена на искуства и информации од значење за заштитените лица и друго. На овој начин се зајакнува меѓусебната доверба на единиците за заштита на сведоци во одделните држави што резултира со поефикасно применување на мерките на заштита.

Д-Р ГОРДАН КАЛАЏИЕВ,
*Доцент на Правниот факултет
"Јустинијан Први" во Скопје*

Заштита на сведоци од аспекти на човековите права

1. Вовед

Поаѓајќи од меѓународните обврски за борба против организиранот криминал, преземени со ратификацијата на Конвенцијата за борба против транснационалниот организиран криминал на ОН ("Службен весник на РМ" бр. 70/04), Република Македонија започна со преземање соодветни мерки за обезбедување ефикасна заштита од можните одмазди и застрашувања врз сведоците и жртвите во кривичните постапки. На нормативен план, значаен напредок е постигнат со измените и дополнувањата на Законот за кривичната постапка ("Службен весник на РМ" бр. 74/04) и новиот Закон за заштита на сведоци ("Службен весник на РМ" бр. 38/05). Од друга страна, имплементацијата на мерките се заснова врз Националниот акционен план за борба против организиранот криминал од ноември 2003 година и Националната стратегија за европска интеграција. Сепак, остана простор за понатамошна акција кој произлегува од недоволната усогласеност на домашната легислатива со правото и практика на Европската конвенција за правата на човекот и други меѓународни стандарди.

Во овој труд ќе се фокусираме првенствено врз процедуралните мерки на заштита на сведоците и жртвите во текот на казнената постапка. Вон-

процедуралните мерки коишто се предвидени во Законот за заштита на сведоци, секако се тесно поврзани со мерките на процедурална заштита и бараат координација и професионалност на сите инволвираны институции.

2. Процедурална заштита на сведоците и жртвите

Мерките за процедурална заштита се предвидени во повеќе одредби на последните измени и дополнувања на Законот за кривична постапка (ЗКП) од 2004 година. Членот 223-а (во пречистениот текст на ЗКП чл. 244)²⁰ им дава право на сведоците да одбијат да го кажат своето име и адреса доколку постои опасност дека со давањето изјава или одговор на определени прашања, сведокот ќе се изложи себеси или друго нему блиско лице на сериозна закана по животот, опасност по неговото здравје или физички интегритет. Доколку јавниот обвинител, истражниот судија или претседателот на Советот оцени дека ваква опасност навистина постои, тие ќе го сопрат распитот на сведоците и во рок од 24 часа ќе преземат акции во согласност со чл. 270-б (294), односно ќе преземат мерки на вонпроцесна заштита преку вклучување во Програмата за заштита на сведоци. Ова е навистина чудно решение! Не е јасно зошто се смета за потребно автоматски да се посегне по вонпроцесните мерки од Програмата за заштита, а не за некои од процесните можности од чл. 270-а (293) од ЗКП или некои други мерки.

Имено, членот 270-а (293) од ЗКП предвидува општа должност за судиите и обвинителите²¹ што работат на случајот да преземат соодветни мерки и активности со цел да обезбедат ефикасна заштита на сведоците, соработниците на правдата и жртвите што се јавуваат како сведоци во казнената постапка, секогаш кога им се заканува застрашување, закана со одмазда или друга опасност по нивниот живот или физички интегритет или кога постои друга потреба од нивна заштита. Навистина, постои определена контрадикторност помеѓу срочноста на став 1 од овој член, што сугерира поширока лепеза мерки и активности што не се таксативно наброени и одредбите од став 2 на истиот член и чл. 270-б од ЗКП (294), каде што таксативно како мерки за заштита на сведоците се наброени "посебниот начин на испрашување и присуство" и "вклучувањето во Програмата за заштита на сведоци", како начини на коишто се остварува заштитата. Ова, бездруго, не треба да ги спречи надлежните власти да преземат други соодветни мерки за да го обезбедат потребното ниво за

²⁰ Редактиран текст со нова енумерација на членовите во ЗКП е објавен во "Сл. весник на РМ" бр. 15/05.

²¹ Иако не е експлицитно споменато, МВР има примарна улога во обезбедувањето на физичкиот интегритет, слободата и приватноста на сите граѓани, и особено на ранливите групи како што се жртвите и сведоците.

заштита на сведоците и жртвите или, кога е потребно, и за заштита на нивните семејства или други блиски лица, особено во однос на нивната безбедност или заштита на приватноста. Напротив, кога надлежните власти сметаат дека постои сериозен ризик од застрашување, притисок или докази за сериозни намери за нарушување на приватноста, соодветни мерки за заштита на безбедноста и приватноста треба да се преземат пред, за време и по судењето. Меѓу другото, властите треба да обезбедат да се избегнат контактите помеѓу жртвите и сведоците, од една страна, со обвинетите во просториите на судот, освен доколку тоа не го бара самата постапка. За таа цел, судските власти се должни да обезбедат судовите да имаат посебни чекални за сведоците и за жртвите.²²

Иако тоа не е експлицитно споменато помеѓу мерките од ст. 3 на чл. 270-а (293) ЗКП, во смисла на ст. 1 од истиот член, судскиот совет може да одлучи да ги исклучи медиумите и општата јавност, но не и странките од целиот или од дел од главниот претрес во согласност со чл. 304-5 од ЗКП. Во оваа смисла, би било добро да се внесат и определени мали измени во текстот на Законот.

Заштитата на сведоците и жртвите се обезбедува првенствено преку посебниот начин на распит и присуство во постапката. Не е јасно зошто, спротивно на стандардите востановени со практиката на Европскиот суд за човекови права, Законот за кривична постапка ја фаворизира употребата на анонимни сведоци, со тоа што предвидува распитување на сведоците само во присуство на јавниот обвинител и судијата на место што гарантира заштита на нивниот идентитет. Само по исклучок, и по согласност на сведоците, Советот може да одлучи сослушувањето да се изведе на друг начин преку судот или со користење на други технички средства на комуникација или други соодветни средства за комуникација. Во таков случај, препис од записникот со исказ на сведокот, без негов потпис, се доставува до обвинетиот и до неговиот бранител, кои можат писмено, преку судот, да поставуваат прашања на сведокот. Ваквото решение навистина зачудува бидејќи отстапува од она што е стандард во меѓународното и компаративното право. Имено, тогаш кога е допуштено и во согласност со домашното право, гарантирањето на анонимноста на сведоците треба да биде само исклучителна мерка! Доколку се бара гарантирање на анонимноста, надлежните власти тоа може да го обезбедат само под строги услови, при што процесното право обезбедува постапка за верификација која што ќе одржи правичен баланс помеѓу потребите на казнената постапка и правата на обвинетите. Така, одбраната мора да има можност да ја оспорува потребата за анонимност на сведоците, нивниот кредибилитет и изворот на нивните познавања. Анонимноста може да се обезбеди само тогаш кога надлежните

²² Види: The Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings, 22.3.2001, Eng. Official Gazette of the European Community L 82/1.

судски власти, по сослушување на странките, ќе најдат дека животот или слободата на засегнатото лице се сериозно загрозени и постојат гаранции за кредибилитетот на лицата што сведочат.

Покрај овие сериозни грижи заради вака лесното посегание по анонимноста од аспект на правото на правично судење, што може да се оспорува пред Европскиот суд за човекови права, постои голема нејаснотија за мерките на кои се однесува чл. 270-а (293) ст. 3 на ЗКП. Имено, зборовите "преку судот или со употреба на други технички средства за комуникација и други соодветни средства за комуникација", се многу нејасни и контроверзни. Никој не може разумно да објасни на што се мислело со посебниот начин на сослушување "преку судот" и што е разликата помеѓу "користењето на други технички средства за комуникација" и "други соодветни средства за комуникација". Сепак, би било разумно да претпоставиме дека законодавецот, впрочем, мислел на вообичаените средства што се користат во споредбеното право и практика и се споменуваат во различните препораки на Советот на Европа и Европската унија, како што се: видеолинковите, интерната телевизија, виде-конференциите и слично. Од друга страна, вака широко срочената формулација нема само негативни последици. Напротив, таа може да остави и доволно простор за судијата да може да избере најсоодветна мерка, како и да овозможи користење на најсовремена техничка опрема што би одговарала како на потребите за заштита на сведоци, така и на потребите на одбраната.

Понатаму, од вака срочениот текст произлегува дека сведоците ќе се сослушаат *само* во присуство на судија и обвинител (како нивното присуство да е услов за сослушување), иако смислата на одредбата е јасна, дека заради заштита на сведоците само тие ќе бидат присутни, а не и обвинетиот, неговиот бранител или некој трет. Слично, формулацијата на членот сугерира дека *местоито* на сослушување е доволно или клучно за гарантирање на заштитата на идентитетот на сведоците, што секако треба да се толкува како грешка на законодавецот.²³ Од сето ова произлегува дека начинот на којшто се срочени одредбите од чл. 270-а не е соодветен ниту задоволувачки. Ако ги запоставиме ваквите нелогичности, остануваат уште неколку грижи:

Прво, правото на одбраната да ги испита сведоците на обвинението може да биде ограничено само кога тоа е неопходно. Заштитата на сведоците не треба да биде на штета на правата на обвинетиот, поради што државата ќе треба да се откаже од некои докази, тогаш кога заштитата на сведоците е можна само со негирање на правото на фер судење. Вистинскиот конфликт всушност е помеѓу

²³ Спореди: P. Hünerfeld (Hrsg.), *Zeugenschutz durch Verkürzung oder Vorenthaltung von Angaben zur Person des Zeugen*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1992.

спротивставените грижи за повеќе контрола на криминалитетот и човековите права на обвинетите, отколку интересите на жртвата и сведоците и обвинетиот. Ако е ова вака, како ние да балансираме во еден ваков триаголник?! Иако изгледа речиси невозможно да се задоволат сите, јасното раздвојување на овие три интереси, всушност ја олеснува инаку комплексната задача за балансирање на правата и интересите на обвинетиот со оние на сведоците и/или жртвите. Имено, на прв поглед ова изгледа тешко остварливо бидејќи секоја заштита на сведоците се чини ги ограничува правата на одбраната. Сè што е помалку од директно соочување лице в лице со сведоците на обвинението со можност да се оспорува нивната веродостојност и кредибилитет значи ограничување на обвинетиот да се брани на јавен претрес пред судот. Затоа, при обидот да се најде начин за максимална заштита на сведоците со минимални ограничувања на правата на обвинетиот, мора да прифатиме и тоа дека секогаш кога правата на одбраната ќе паднат под границата прифатлива за концептот на правично судење и индивидуалните слободи, државата ќе мора да се откаже од својот интерес за обезбедување осуда на обвинетите и да се откаже од некои сведоци, а понекогаш и од гонењето во целина.

Второ, редоследот на мерките понудени во Законот за кривична постапка е свртен наопаку! Така, доколку целосното соочување лице в лице отвора проблеми за заштитата на сведоците, нивното сослушување надвор од судот со целосно зачувување на анонимноста не треба да биде првата мерка по којашто автоматски ќе се посегне, туку по онаа мерка што најмалку ги ограничува правата на одбраната. Покрај ова, анонимноста бара дополнителни гаранции за обвинетиот, на коишто јасно упатува јуриспруденцијата на Европскиот суд за човековите права, како и повеќе препораки на Советот на Европа и Европската унија.

Трето, еден од најсериозните недостатоци е непостоењето јасни критериуми, надлежности и процедура за примена на мерките. Пред сè, не е на сведокот тој самиот да одлучи дали и која мерка ќе се користи, како што тоа произлегува од чл. 270-а (293) ст. 3 ЗКП. Се разбира дека сведокот треба да биде информиран за неговите права да не сведочи или да не одговара на определени прашања кога постојат сериозни закани за него или неговите блиски, како и за правните можности (што законот експлицитно не го предвидува), но тој не би требало да одлучува дали тие услови се исполнети во конкретниот случај и кои мерки се соодветни и неопходни. Одлуката по ова прашање мора да биде оставена на надлежниот судија, евентуално по предлог на јавниот обвинител.

Прагот, односно степенот на сериозноста на опасноста, е прифатлив за преземање на некои од мерките предвидени во ст. 1 од чл. 270-а (293) од ЗКП, но е неприфатливо низок за доделување целосна анонимност или други сериозни ограничувања на правата на обвинетиот имплицитни на ст. 3 на истиот член. Од друга страна, ЗКП воопшто не предвидува каква било процедура за предлагање и одобрување на мерките, ниту некаква можност за жалба. И последно, но не и најмалку важно, користењето псевдоним наместо вистинското име и адреса на сведокот и други детали во врска со постапувањето со списите и

нивната доверливост, исто така, не се регулирани во Законот, ниту со подзаконските акти.²⁴

Посебен проблем претставува и нејасноста на поединости во врска со заштитата што се нуди на т.н. "соработници на правдаа". Во согласност со чл. 146-а (156) ЗКП, "јавниот обвинител не е должен да преземе кривично гонење, односно може да се откаже од гонењето ако осомничениот како член на организирана група, банда или друго злосторничко здружение доброволно соработува пред или после откривањето или во текот на кривичната постапка и ако таквата соработка и изјава на тоа лице е од битно значење за откривање на кривичното дело и сторителите". Навистина е чудно што значењето на сведочењето како доказ во судската постапка не се споменува, бидејќи смислата на одредбата е токму нивните искази да придонесат за осуда на другите соучесници-повеќе отколку за нивно откривање. Како и да е, не е јасно зошто овие лица би уживале подеднаква заштита како и секој друг граѓанин кој се јавува како сведок или жртва. Слични недоречености постојат и во врска со положбата на *прикриениите агенти* што ќе делуваат во согласност со чл. 142 (146) од ЗКП. Законот предвидува дека нивните изјави може да се користат како доказ, истовремено гарантирајќи дека нивниот идентитет ќе се смета за службена тајна. Практиката на Европскиот суд за човекови права, како што ќе видиме, е многу стриктна во однос на можноста тајните агенти да се јавуваат како заштитени (анонимни) сведоци.

Значаен недостаток на Законот е што не води доволно сметка за заштита на други групи ранливи сведоци, како што се децата-жртви на сексуални злоупотреби, жртвите на домашно насилство, жртвите на трговија со луѓе итн. Во таквите случаи фокусот е повеќе врз заштитата од натамошна виктимизација и квалитетот (веродостојноста) на сведочењето, отколку некаква физичка заштита или слично. Тие треба да се сослушаат во смирена и пријателска атмосфера, од страна на психолог или социјален работник. Понекогаш ќе биде доволно ваквите сведоци да се сослушаат во претходната постапка, а нивните искази да се снимат. Имајќи го ова предвид, истата техничка опрема за снимање на исказите дадени во претходната постапка или видеолинковите (сведочење од друга просторија преку интерна телевизија), може да се користи за оваа намена,

²⁴ Не е јасно зошто решенијата на хрватскиот ЗКП (чл. 249-253) не се следени до крај, кога е очигледно дека овој Закон е користен како главен пример на домашниот законодавец. Хрватските одредби не се совршени, но се далеку поконзистентни од нашите. Види: Д. Крапац, *Закон о казненом правосудјуу*, II издање, Загреб, 2003, п. 262-65; Д. Крапац, *Организовани криминалитет, Хрвајски лјетопис за казнено право и праксу*, бр.2/1998, п. 524; Д. Крапац, *Казнено процесно право*, II изменено и допуњено издање, Народне новине, Загреб 2003, 368-76; Д. Кос, *Заштита идентитета свједока* – теоретски и практични аспекти, *Хрвајска правна ревија*, бр. 2/2001.

но со поинакви цели и финеси за разлика од класичните случаи на организиран криминал.

Од ова произлегува јасната потреба, покрај техничкото екипирање на специјална судница, во судот да мора да се прилагоди и опреми најмалку уште една просторија, а не е исклучено таа да се смести и надвор од судот. Како и да е, овие простории и судот во целина ќе мора да ги задоволат и безбедносните стандарди неопходни за случаите на организиран криминал, што, помеѓу другото, подразбира посебни влезови и коридори за јавноста и медиумите, за сведоците, за обвинетите и службените лица, потребна техничка опрема за надзор, излези за итни случаи и сл.

Треба да се има предвид дека користењето технички средства кај случаите на организиран криминал нема за цел да овозможи само физичка заштита и безбедност на сведоците. Сведоците може да бидат под влијание на психолошкиот притисок што произлегува од соочувањето со обвинетиот во судницата. Затоа, нивната ефикасна заштита може да бара избегнување на истовремено присуство на главниот претрес, било преку отстранување на обвинетиот од судницата или со допуштање сведокот да даде исказ од друга локација. Во обата случаи, видеоврски или други аудио-визуелни техники може да се користат да се овозможи странките непречено да ја следат постапката. Ваквите мерки понекогаш се неопходни со цел сведокот да се поштеди од непотребни стресови и да не се чувствува нелагодно, а сè со цел сведокот непречено да се искаже и да се максимизира веродостојноста на исказот.

3. Грижи од аспект на човековите права

Правата на обвинетиот се значаен фактор што ги обликува (ограничува) модалитетите на заштитата на сведоците. Во таа смисла, борбата против организираниот криминал бара сигурноста на сведоците да се обезбеди ефективно без да се засегне во правото на правично судење во согласност со правото и практиката востановени со Европската конвенција за човекови права и другите меѓународни инструменти за правата на човекот.²⁵

Како што знаеме, Република Македонија ги ратификуваше Европската конвенција и Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права, кои заедно со други меѓународни договори се дел од домашниот правен поредок и тие се непосредно применливи во судовите и другите државни органи. Во однос на оваа проблематика, во практиката на Европскиот суд за човекови права се

²⁵ Види: С. Ставрос, *The Guarantees for the Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Dortrecht/ Boston/ London, 1993; D. Gomien / D. Harris / L. Zwaak, *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Strasbourg, 1996; K. Reid, *A Practitioner's Guide to the ECHR*, Sweet and Maxwell, London, 1998; K. Starmer, *European Human Rights Law*, LAG, London, 1999.

возстановени повеќе принципи. Така, начелно, сите докази мора да бидат изведени во присуство на обвинетиот на јавен претрес пред судот, со можност за контрадикторна расправа. Користењето на исказите дадени во претходната постапка не е само по себе инкопатибилно со чл. 6 на Европската конвенција, но мора да се почитуваат правата на одбраната. Ваквото правило генерално значи дека на обвинетиот мора да му се даде соодветна можност да ги распитува и оспорува сведоците против него, било во време кога ја даваат изјавата било подоцна во постапката. Правото на фер судење е повредено секогаш кога една осуда се заснова единствено или во голема мерка врз исказите дадени од сведоци без одбраната да има адекватна можност да ја оспорува веродостојноста на овие докази.²⁶

Во случаите *Костјовски* и *Виндиш* Европскиот суд за правата на човекот утврдил повреда на Европската конвенција за правата на човекот, бидејќи во обата случаи осудата во голема мера била заснована врз изјави на *анонимни сведоци* сослушани во отсуство на обвинетите и нивните бранители. Слично, во *Саиди иројив Франција*, на обвинетиот не му било дозволено да се соочи со сведокот којшто во полицијата го идентификувале преку специјално заштитно огледало и преку фотографии, а којшто сведочење било единствениот основ за осудата.²⁷

Најголем интерес предизвика токму случајот на *Слободан Костјовски иројив Холандија* (прв случај на Македонец пред Европскиот суд), каде што осудата се засновала врз анонимни искази на двајца информатори сослушани само од полицијата, а чиј идентитет, заради нивна заштита, останал непознат не само за одбраната, туку и за судот. Притоа, сведоците во ни една фаза од постапката не можело да бидат испитани директно од обвинетите. Тоа што на некои од сведоците можело писмено да им се постават прашања, како и можноста да се испитаат лицата што ги зеле изјавите, не може да го замени правото сведоците против обвинетиот непосредно да се испитаат пред судот. Природата и досегот на прашањата што може на некој од овие начини да се постават била значително ограничена со одлуката за зачувување на анонимноста на сведоците. Судот во Стразбург правилно укажал дека со тоа не само што обвинетиот немал можност да покаже дека овие сведоштва се можеби пристрасни, непријателски настроени или неверодостојни, туку ни судот не бил во можност да го набљудува поведението на сведоците за време на испитувањето, со што би формирал сопствен впечаток за веродостојноста на нивните изјави.

Од друга страна, властите на повеќе европски држави го оправдуваа користењето на анонимните сведоци со порастот на организираниот

²⁶ Види: *Костовски v. Netherlands*, Series A, No. 166; *Windisch case*, Series A, No. 186; *Lüdi v. Switzerland* (1992) Series A, No. 238; *Doorson v. Netherlands* (1996) R.J.D., 1996-II, No. 6; *Van Mechelen case*, 1997, R.J.D., 1997-III, No.36.

²⁷ Види: *Saï di v. France* (1993) Series A, No. 261-C.

криминалитет и нараснатото застрашување на сведоците, укажувајќи на потребата од балансирање на интересите на општеството, обвинетиот и сведоците. Европскиот суд за правата на човекот признава дека порастот на организираниот криминалитет бездруго бара воведување соодветни мерки. Во таа смисла, аргументите на засегнатите влади не се без тежина, но не се ниту пресудни. Повикувајќи се на случајот *Делкурџи*,²⁸ Европскиот суд за правата на човекот повторно истакнува дека "правото на честито кривично правосудство има толку проминентно место во демократското општество, што не може да се жртвува за сметка на експедитивноста." Конвенцијата, смета судот, не исклучува потпирање, во истражната фаза од кривичната постапка, врз извори какви што се анонимните информатори. Сепак, подоцнежното користење анонимни искази како доволен доказ за осуда, според него, е сосема друга работа и претставува неприфатливо ограничување на правата на обвинетиот, неспоиво со гаранциите содржани во чл. 6 од Европската конвенција.²⁹

Во *случајот Луди*, обвинетиот бил осуден врз основа на изјавите дадени од страна на двајца анонимни сведоци, при што правата на одбраната во постапката биле така ограничени што не може да се каже дека му е овозможено фер судење (иако обвинетиот доколку сакал можел да постави писмени прашања на сведоците што биле анонимни ако тоа го побарал на судењето). Ваквите можности, сепак, не може да го заменат правото на одбраната сведоците на обвинението непосредно да ги распраша на претрес пред судот. Особено, природата и досегот на прашањата што на ваков начин би можело да се постават во дадените околности на случајот биле значително ограничени поради одлуката до крај да се зачува анонимноста на сведоците. Со оглед на тоа што не ѝ бил познат нивниот идентитет, одбраната се соочила со речиси непремостлив хендикеп: таа била лишена од нужни информации што би ѝ овозможиле да ја тестира веродостојноста или да го доведе под сомнение кредибилитетот на сведоците.

Наспроти ова, во *случајот Дорсон*, судот во Стразбург нашол дека применетите процедури биле доволни на одбраната да ѝ се даде шанса да ги оспорува исказите на анонимните сведоци. Анонимните сведоци биле испитани од страна на истражен судија во присуство на бранителот на обвинетиот кој можел да им поставува прашања преку судијата. Судот уште еднаш потсетува на гледиштата дека дури и тогаш кога определени постапки ќе се применат како контрабаланс што ќе ги компензира хендикепите под коишто работела одбраната, осудата не смее да биде заснована единствено или во битна мера врз исказите на анонимните сведоци. Ова, сепак, не било случај во пресудата *Дорсон*,

²⁸ Види: *Delcourt case*, Judgment of 17.1.1970.

²⁹ Види: *Kostovski case*, paras. 44-45; *Windisch case*, paras. 30-31. Спореди: *Sai di v. France* (1993) Series A, No. 261-C, para.43.

бидејќи судот во Амстердам нашол дека повеќе различни докази се поткрепувале меѓу себе, па затоа не била најдена повреда на Конвенцијата.

Како и да е, секоја мерка што на некој начин ги ограничува можностите на одбраната мора да биде стриктно неопходна и доколку може, треба да се примени некоја поблага мерка.³⁰ Европскиот суд за човековите права не смета дека општиот страв од одмазда спрема сведоците или од откривање на идентитетот на прикриените полициски агенти може да биде одлучувачки во смисла што секогаш ќе ги надмине интересите на обвинетиот за фер судење. Надлежните домашни судови мора во секој конкретен случај да направат коректна процена на заканата за сведоците.³¹ Тогаш кога ќе се покаже дека некакви екстремни ограничувања за правата на обвинетиот не биле неопходни или доколку тие не биле надоместени со адекватни прилики за одбраната да може да ја спори веродостојноста и кредибилитетот на заштитените сведоци, постои веројатност дека ќе биде утврдена повреда на Европската конвенција.

Покрај стандардите што произлегуваат од меѓународните договорни обврски, постојат поголем број стандарди востановени во редица препораки на Советот на Европа и Европската унија.³²

За правилна примена на сите овие домашни и меѓународни норми и стандарди битно е востановување на адекватна обука на службениците кои ќе работат на ваквите случаи. Несомнено, овој персонал мора да биде компетентен и внимателен при сослушувањето на сведоците. Тогаш кога сведоците се плашат од можните последици од давањето исказ, техниките на испрашување мора да бидат такви да водат сметка прашањата да им се поставуваат со определен такт и чувствителност, а атмосферата да биде што е можно порелаксирана.

Доколку, пак, сведоците се соочат со обвинет од којшто стравуваат, надлежните правосудни и/или полициски службеници мора да водат грижа да не се дозволи непријателско испрашување, закани и притисоци. Посебно внимание заслужуваат ранливите групи како децата или жртвите на семејно

³⁰ Види: Van Mechelen case, para. 58.

³¹ Ibid., para. 61.

³² Види: Intimidation of witnesses and the rights of the defence, Recommendation No. R (97) 13 and explanatory memorandum, Council of Europe, Strasbourg, 1998; Resolution of the Council of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the fight against international organized crime; Committee of Experts on the Protection of Witnesses and Collaborators of Justice (PC-PW), Draft Recommendation on the Protection of Witnesses and Collaborators of Justice, Strasbourg, 2005 (<http://www.coe.int/gmt>). Other relevant recommendations are: Recommendation No. R (85) 11 on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure; Recommendation No. R (87) 21 on assistance to victims and prevention of victimization; Recommendation No. R (85) 4 on violence in the family; Recommendation No. R (91) 11 on sexual exploitation, pornography and prostitution of, and trafficking in, children and young adults and EU Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings.

насилство, чијашто емоционална реакција бара посебни комуникациски вештини. Поради сето ова, многу е важно сите ризици и опасности да се детектираат што е можно порано во постапката, по можност пред какво и да било формално сослушување на загрозените сведоци или жртви. Во спротивно, сите мерки што ќе се преземат подоцна во постапката може да се покажат неефикасни.

4. Сослушување на сведоците преку видео-конференција

Покрај тоа што може да се користи како ефикасен начин за сослушување на загрозените сведоци и жртвите во рамките на домашните судски постапки, видео-конференцијата е значајна и во случаите на меѓународна правна помош во кривичните предмети. Законот за кривична постапка и релевантните меѓународни договори, во поново време, сè поинтензивно го регулираат ова прашање. Европската конвенција за заедничка помош во кривичните предмети востановува некои заеднички европски процедурални правила на ова поле (“Службен весник на РМ” - Меѓународни договори, бр. 32/99). Посебно е значајно тоа што Република Македонија го потпиша и го ратификуваше Вториот дополнителен протокол кон оваа Конвенција којшто предвидува можност за сослушување на сведоци преку видео-конференција и преку телефонска конференција (“Службен весник на РМ” - Меѓународни договори, бр. 44/03).³³ Овие можности се особено важни во случаите на трговија со луѓе со оглед на тоа што до почетокот на судењето обично веќе е извршена репатријација на жртвите. Со можноста жртвите на трговијата со луѓе да сведочат од нивната матична држава се обезбедува нивно учество во постапката, а истовремено се постигнува и нивна физичка безбедност. Тогаш кога се потребни дополнителни мерки на заштита, државата којашто бара помош во врска со сведок за којшто постои ризик од застрашување или потреба од заштита, надлежните власти на двете засегнати држави се обврзани да се согласат околу мерките за заштита на сведоците или други засегнати лица, во согласност со националното право (чл. 23). Ваквите меѓународни обврски се имплементирани во новиот член 295-а (320) од ЗКП. Како што знаеме, во моментов веќе се работи на надминување на практичните проблеми за примена на овие одредби што се однесуваат на сослушување преку телефонска или видео-конференција со обезбедување модерна технологија за примена на ваквите техники, како и соодветна обука на персоналот. Како и да е, неодамна бевме сведоци на првото сослушување изведено преку видео-конференција со странска држава. Со странска помош, во Основниот суд во Тетово беше сослушан сведок од Молдавија.

³³ Спореди со чл. 10 и 11 од Конвенцијата за заемна помош во кривичните предмети на земјите-членки на ЕУ (The Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union of 29 May 2000/3).

5. Заклучоци и препораки

1) Со воведувањето на различните можности за заштита на сведоците и жртвите, Република Македонија направи значаен чекор напред во обезбедувањето правна рамка за борба против организираниот криминал. И покрај сите недостатоци, Законот за кривична постапка овозможува примена на повеќе различни процедурални мерки за заштита на сведоците и жртвите. Со истовремено водење сметка за правата на одбраната, на сведоците им се нудат алтернативни методи за давање исказ, што ќе ги заштитат од застрашувањето од страна на обвинетиот, на пример, со допуштање сведокот да даде исказ од посебна просторија, без непосредно да се соочи со обвинетиот. *Иако треба да се најважнӣ по̀голем број̄ по̀добрувања и по̀догтовки за да може овие мерки по̀усеешно да ги гарантираат̄, како ефикасната заштита на жртвите, така и правичното судење за обвинетите, сепак, не постојат̄ сериозни правни пречки за нивна примена во практиката.*

2) **Недостатоците во правното уредување** на процесната заштита на сведоците мора да се унапредат и доизградат во следните точки:

- Доколку постои веројатност дека со давањето изјава или со одговарање на некои прашања сведокот ќе се изложи себе си или нему блиско лице на сериозна закана, сведокот треба да има право не само да одбие да го каже името и адресата, туку и воопшто да не даде исказ (барем додека не се преземат мерки што ќе го гарантираат неговиот живот, физичкиот интегритет и приватноста). Во таа смисла, треба да се измени чл. 223-а (244) ЗКП;
- Доколку јавниот обвинител, истражниот судија или претседателот на судскиот совет оценат дека постоењето на опасноста е основано, треба да го сопрат сослушувањето и во рок од 24 часа да преземат соодветни мерки (било процесни било вонпроцесни). Не е неопходно автоматски да се посегне по некоја од мерките на вонпроцесна заштита од Програмата за заштита на сведоци, како што на тоа сега упатува ЗКП;
- Одредбите од чл. 270-а (293) и 270-б (294) ЗКП мора подетално да бидат разработени во однос на мерките, критериумите за примена и процедурата;
- Процедурата за предлагање и одлука во однос на соодветните мерки мора да биде јасна и да вклучува можност за жалба;
- Тогаш кога надлежните власти ќе сметаат дека постои сериозна закана од застрашување, притисоци или ќе имаат валидни докази за сериозна намера за посегане во приватноста на сведоците, треба да се преземат соодветни мерки пред, за време и после судењето. Помеѓу другото, надлежните власти треба да обезбедат да се избегнат непотребни контакти помеѓу жртвите, сведоците и обвинетите. За таа цел мора да се обезбедат посебни простории (чекални) за сведоците и жртвите во кои тие ќе се чувствуваат сигурно, заштитени од закани, навреди и притисоци;

- Користењето на псевдоним наместо вистинското име и адреса на сведокот и деталите во врска со ракувањето со овие списи, треба да се регулираат со закон или со подзаконски акт.

3) Со почитување на правата на одбраната, во согласност со меѓународните стандарди, на сведоците треба да им се обезбедат **алтернативни методи** за давање исказ што ќе ги заштитат од застрашувањата и притисоците кои може да резултираат од соочувањето лице в лице и тоа:

- снимање на изјавите дадени во претходната постапка со аудио-визуелни средства;
- овозможување на сведоците да дадат исказ од посебна просторија со користење на видеоврска;
- неодавање на вистинското име и адреса на живеење;
- исклучување на медиумите и/или јавноста од дел или од целото судење;
- ако е потребно, сведоците ќе се заштитат по пат на криење на нивниот идентитет со користење заштитни стакла или пак преку измена на гласот и ликот;
- во некои околности се препорачува отстранување на обвинетиот од судницата за време на сослушувањето на определен сведок, со обезбедување на присуство на неговиот бранител.

4) При примена на мерките за заштита треба да се обезбеди **пропорционалност** помеѓу природата на мерката и сериозноста на заканите. Посебна грижа треба да се води за тоа мерките на заштита во што е можно помала мера да ги ограничуваат правата на одбраната.

5) **Анонимноста** на лицата што се сослушуваат како сведоци треба да биде исклучителна мерка. Можноста да се поставуваат писмени прашања на анонимните сведоци не може да го замени правото на непосредно испитување на сведоците на обвинението на јавен претрес пред судот. Доколку не ѝе познат нивниот идентитет, одбраната ќе биде лишена од неопходните информации, потребни да ѝе овозможат да ја оспорува нивната веродостојност и кредибилитет.

Анонимноста може да се одобри само кога надлежен судија, откако ќе ги сослуша странките, ќе утврди дека животот или слободата на засегнатите лица се сериозно загрозени, а се работи за значајни докази од лица во чии кредибилитет тој ќе биде убеден.

Во случаи кога ќе се одобри анонимноста, кривичната постапка треба да обезбеди процедура за верификација за да се запази правичен баланс помеѓу потребите на кривичниот прогон и правата на одбраната. На одбраната низ оваа постапка треба да ѝсе даде можност да ја оспорува потребата за анонимност на сведоците, нивниот кредибилитет и изворот на сознанија.

6) Одредбите од чл. 142-б (147) од ЗКП, според кои **прикриените агенти** ќе бидат заштитени сведоци чијшто идентитет ќе се смета за службена тајна, треба да се применуваат во согласност со стандардите на Европскиот суд за човековите права. Општото стравување од притисоци или од откривање на идентитетот на тајните полициски агенти не може автоматски да ги надмине интересите на правичноста на судењето. Во таа смисла, треба да се изнајде определен компромис, како, на пример, полициските службеници да се појават на главниот претрес каде што ќе бидат сослушани во присуство само на бранителот, или, пак, да ја дадат само адресата од работа, а не и нивното вистинско име и адреса.

7) Водејќи сметка за улогата што **соработниците на правдата** може да ја одиграат во борбата против организираниот криминал, ним треба да им се овозможи да ги користат мерките на заштита на сведоци, но тие не треба да се изедначуваат со другите сведоци и жртвите. Од друга страна, кога јавниот обвинител ќе одлучува за тоа дали против овие лица да се сопре кривичниот прогон во замена за нивно сведочење - чл. 144-а (155) од ЗКП, треба да води сметка за значењето на нивниот исказ за осуда на другите обвинети.

8) Кога се одлучува за примена на мерките на заштита, покрај претходно споменатите критериуми, треба да се води сметка дали постојат **други докази** што се достапни, кои евентуално би биле доволни за да се востанови одговорност за кривичното дело за кое се обвинува.

Од друга страна, во случаите во кои ќе се допушти анонимност, осудата не смее да биде заснована единствено или претежно врз исказите добиени од анонимни сведоци.

9) Правосудните службеници мора да имаат соодветна обука за да работат со случаи на загроени сведоци. Емоционалните реакции на некои сведоци, како на пример децата, бараат посебни комуникациски вештини.

10) Предност треба да им се даде на процесните мерки на заштита како помалку радикални и поевтини, за разлика од вонпроцесните мерки предвидени во Законот за заштита на сведоци.

Процесните и вонпроцесните мерки на заштита на сведоци треба да бидат поврзани и координирани. Имајќи ја предвид улогата на координатор на предистражната постапка, надлежниот јавен обвинител треба да биде врската помеѓу Министерството за внатрешни работи, судот и Советот за заштита на сведоци.

11) Треба да се води сметка за зачувување на **тајноста** на информациите во врска со заштитените сведоци во сите фази на постапката.

12) Некои од поголемите судови во државата треба да се опремаат со соодветна **опрема за видео-конференција** што треба да овозможи заштита и распит на загрозените сведоци во рамките на меѓународната кривична правна помош и на други сведоци чие непосредно појавување пред судот е невозможно или поврзано со други потешкотии или несразмерни трошоци.

Д-р ГОРДАНА ЛАЗЕТИЌ - БУЖАРОВСКА,
Доцент на Правниот факултет,
"Јустинијан Први" во Скопје

Процесни мерки за заштита на сведоци во криминално-правното и во домашното право

Вовед

Потребата од постоење посебни одредби кои се однесуваат на процесната заштита на сведоците е условена од повеќе фактори, а пред сè од новите облици на криминалитет кои нужно наметнуваат потреба од нови методи за нивно откривање, а организираната форма и транснационалната природа на криминалитетот предизвикува особени тешкотии при прибирањето на доказите со цел поведување и успешно завршување на кривичната постапка.

Тешкотиите произлегуваат од фактот што кај определени видови организиран криминалитет, како што се тероризмот, корупцијата, трговијата со луѓе, оружје и наркотични средства, постои зголемен ризик од заплашување на сведоците³⁴,

³⁴ Според некои податоци, во Велика Британија изворот на заплашување во најголем процент потекнува од обвинетиот (49%), во помала мерка од неговиот адвокат (28%), а трети на листата се членовите на семејството на обвинетиот (22%); в: Toon van der Heijden, Practical experiences with SIMS - Results of Council of Europe best practice surveys and a Dutch research study, материјал презентирани на Конференцијата "Примена на специјалните истражни мерки", 19 - 21 март 2003, Хотел Гранит - Охрид.

а сознанието дека не може да им се пружи соодветна заштита може да резултира со непријавување на делото и страв од појавување во постапката во својство на сведок³⁵.

Ова придонесе кон еволуирање на некои традиционални сфаќања. Имено, заштитата на сведоците и нивните блиски лица во толкава мера стана неопходна што ги надмина личните интереси на непосредно инволвираните лица и прерасна во обврска³⁶ на државните власти во линија на обезбедување ефикасно кривично гонење и постапување.

Посебно внимание се посветува на заштитата на жртвите-сведоци. Во таа смисла донесени се повеќе препораки³⁷ на Советот на Европа во кои се нагласува потребата да се поттикнат жртвите на соработка со надлежните органи, да се заштити нивното достоинство, приватноста, да се чувствуваат безбедни и се препорачуваат нови методи при земањето изјави од нив, користејќи посебни аудио-визуелни средства, судење на затворени седници на судот, исклучување на јавноста и слично. Ваквиот приод се нагласува особено кај кривичните дела на организиран криминалитет и кога се работи за ранливи групи сведоци, особено кога жртвата - сведок е дете³⁸, кај сексуалните кривични дела, делата на семејно насилство и сл.

Во нашата држава, со измените на Законот за кривичната постапка (ЗКП) прифатени се нови одредби во однос на заштитата на сведоците, соработниците на правдата и жртвите. Одредбите од ЗКП се однесуваат на процесните можности за заштита на споменативе категории лица во текот на кривичната

³⁵ Подготвеноста на жртвата да го пријави делото и да се јави во улога на сведок е круцијален услов за ефикасна истрага и гонење особено на трговците со луѓе, подетално види ги работните материјали: Outcome document of the Working Group Meeting On "Victim/Witness Protection", Portoroz, Slovenia, 26-27 March 2003, "Special Protection Measures for Trafficking Victims Acting as Witnesses", на www.december18.net/web/general/traffickingTaskforceSEEurope.pdf; За состојбата во Полска повеќе во: Poland - human traffic, human rights: redefining witness protection, www.antislavery.org/homepage/resources/humantraffic/poland.pdf.

³⁶ Во таа смисла в: Explanatory Memorandum to Recommendation REC(2001)11 concerning guiding principles on the fight against organized crime, Committee of Ministers, Council of Europe, 19.09.2001, para. 89.

³⁷ Recommendation No. R (85) 11 on protection of the victim in the framework of criminal law and procedure; Recommendation No. R (87) 21 on assistance to victims and prevention of victimisation; Recommendation No. R(85) 4 on violence in the family; Recommendation No. R (91) 11 on sexual exploitation, pornography and prostitution of and trafficking in children and young adults.

³⁸ United Nation Convention on the Rights of the Child, член 40; Во иста смисла и членот 68 од Статутот на Постојаниот меѓународен казнен суд.

постапка. Овие одредби беа основ за донесување посебен Закон за заштита на сведоците³⁹ кој детално ја регулира вонпроцесната заштита.

Со цел да се оценат домашните решенија, неопходно е да се појде од легислативата во другите европски држави кои имаат подолга традиција во примената на мерките за заштита.

Од наведените причини, во овој труд, методолошки најпрво ќе бидат претставени компаративните искуства во заштитата на сведоците во текот на кривичната постапка, можностите што ги нудат процесните одредби, посебните начини на учество на заштитените сведоци во постапката и начинот на остварување на гаранциите кои го чинат правото на одбрана. Во зависност од достапните податоци, ќе биде елабориран и статусот на изјавите дадени во претсудската фаза, како и можноста идентитетот на заштитениот сведок да биде откриен во некоја подоцнежна фаза од постапката.

Вториот дел од трудот се однесува на домашните процесни одредби со критички оценки за нивната компатибилност со компаративните искуства, потребата од промена и дополнување, а со цел за успешна практична примена.

1. Компаративен преглед на процесната заштита на сведоците

Активностите на Советот на Европа се насочени кон утврдување на состојбата со материјата која се однесува на заштитата на сведоците, соработниците на правдата и жртвите во државите-членки и за таа цел се основаше повремен *ad hoc* Комитет на експерти за заштита на сведоците и соработниците на правдата во однос на акти на тероризам (PC-PW)⁴⁰ кој, со изменет, проширен и продолжен мандат носи назив Комитет на експерти за заштита на сведоците и соработниците на правдата (PC-PW)⁴¹. Овој Комитет неодамна ја усвои Препораката (2005)⁴² за заштита на сведоците и соработниците на правдата, откако дојде до заклучок дека заштитата што ја нуди Препораката (97)13⁴³ е веќе недоволна.

Воочливо е дека во многу држави се присутни процесните мерки кои им помагаат на сведоците и ги штитат од заплашување, оневозможуваат директен контакт сведок - обвинет, а во некои случаи, особено кај ранливите групи сведоци, ја спречуваат секундарната виктимизација.

³⁹ “Службен весник на РМ”, бр. 38, од 26.05.2005.

⁴⁰ Committee of experts on the protection of witnesses and pentiti in relaion to acts of terrorism. Подетално за него види <http://www.coe.int/gmt>.

⁴¹ Committee of experts on the protection of witnesses and colaborators of justice; неговиот мандат е до 31.12.2005. Подетални информации на <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp>

⁴² Recommendation No. R (2005) 9 concerning protection of witnesses and colaborators of justice, 20.04.2005.

⁴³ Recommendation No. R (97) 13 of the Committee of Ministers to Member States concerning intimidation of witnesses and rights of the defence, 10 September 1997.

1.1. Германија⁴⁴

Во Германија заштитата на сведоците е материја што ја регулираат два основни акти: Сојузниот закон за хармонизација на заштитата на сведоците⁴⁵ и Законот за кривичната постапка.

Кривичната постапка претрпела измени со цел да се постигне баланс меѓу потребите за заштита на сведоците, од една страна, и потребите за фер судење, од друга страна. Измените влијаеле, пред сè, врз положбата на сведоците, особено кога жртвата се јавува во ова својство, како во текот на истражната постапка, така и во текот на судењето. Можностите што се пружаат зависат од тежината на заканата и опасноста за сведокот како и од потребите за посебен степен на заштита.

Законските можности за заштита се разликуваат во зависност од фазата на постапката.

a) Процесните мерки на заштита во текот на *истирагајата* овозможуваат:

- на сведокот му се дозволува да не ги изнесе податоците за неговиот идентитет, односно за неговиот претходен идентитет (ако е тој веќе променет), како и податоците во однос на живеалиштето, ако се оцени дека со нивното откривање може да се загрози животот, имотот или слободата на сведокот или на некое друго лице. Со цел да се провери кредибилитетот на сведокот, неговите односи со обвинетиот или оштетениот, пропишана е можност на сведокот да му се достават прашања кога е тоа потребно. Органите што ја водат истрагата се надлежни да оценат дали има потреба од поставување вакви прашања или не (§ 68/2, СтПО);
- на бранителот да не му се дозволи увид во списите на предметот, односно само на поединечен документ, во случај кога истрагата не е завршена, а откривањето на конкретната содржина може да ги загрози целите на истрагата (§ 147/2, СтПО);
- сослушувањето на сведокот може да се снимат со аудио-визуелни средства со цел снимката да биде прикажана во текот на судењето. Кога ќе се оцени дека постои опасност за сведокот, процесните одредби предвидуваат можност тој да се сослуша без присуство на лицата кои според законот имаат право да присуствуваат на неговото сослушување, но за нив мора да се обезбеди аудио-визуелна трансмисија на сослушувањето за да им се овозможи поставување прашања. Притоа, судијата може да забрани

⁴⁴ V: Germany, Replies to the questionnaire on protection of witnesses and pentiti in relation to acts of terrorism (PC-PW (2003) 10) на www.coe.gmt/; isto Johan Peter Wilhelm Hilger, Organized crime/ witness protection in Germany, на www.unafei.or-jp/english/PDF_rms/no58/58-09.pdf.

⁴⁵ Zeugenschutz - Harmonisierungsgesetz, од 2001 година; Види на www.iuscomp.org/gla/statutes.

одговор на определено прашање во согласност со чл. 241- а, ако со тоа се загрозува сведокот;

- на сведокот (информант) да му се гарантира тајност - што подразбира неоткривање на идентитетот и непојавување пред суд - но само ако се исполнети следниве услови: а) да се работи за тешко кривично дело чие докажување на друг начин не може да се оствари; б) ако се оцени дека со појавувањето пред суд и откривањето на идентитетот би се изложил на сериозна опасност; в) ако тој не учествувал во стореното кривично дело и г) ако со ваквата одлука се согласува обвинителството;
- во случај на таен агент, тој може да добие целосна анонимност ако со сведочењето би се изложил на опасност, а таа не може да се отстрани со примена на алтернативни методи за сослушување (видео-конференција) со што се создава можност тој повторно да се вклучи во откривањето сериозни кривични дела со согласност на судијата и обвинителот;
- кога постои анонимен сведок, информациите пред судот ги презентира службено лице од соодветниот надлежен орган кому може да му се поставуваат прашања во однос на наводите што ги изнесува, освен ако станува збор за податоци што се државна тајна, како на пример, идентитетот на анонимниот сведок. Сепак, одбраната може да му постави прашања директно на анонимниот сведок преку службеното лице кое потоа пред судот ги презентира одговорите што ги добил од анонимниот сведок. Според Федералниот суд (Bundesgerichtshof) судот не смее да ја базира пресудата само на информациите добиени од анонимниот сведок.

б) Процесните мерки на заштита во текот на *главниот ирџрес* овозможуваат:

- сведокот да не го открие вистинскиот идентитет или поранешниот идентитет, односно да пријави друга адреса, а не онаа на која навистина живее. Исклучок има во однос на тајниот агент во улога на сведок пред судот кој е обврзан да открие дека фактите што ги наведува ги осознал работејќи во својство на таен агент. Судијата нема да дозволи поставување прашања во однос на идентитетот и адресата на сведокот;
- исклучување на јавноста додека сведокот се сослушува. Сепак, на жртвата може да ѝ се дозволи во судницата да биде присутен службеникот задолжен за Програмата за нејзина заштита како сведок, иако е исклучена јавноста;
- отстранување на обвинетиот од судницата додека се сослушува сведокот;
- давање исказ преку видео-конференција и едновремено снимање на изјавата. Снимката може да се користи само за потребите на постапката и мора да се уништи откако веќе не е потребна за судот.

Не е дозволено да се сослушува сведок чиј лик е маскиран или кој не може да се види, а е присутен во судницата (witness in the box).

Во однос на статусот што исказите дадени пред започнувањето на судењето го имаат пред судот, дали воопшто може да бидат докази или не, правило е да се инсистира на начелото на непосредност. Сепак, кај заштитата на сведоците има исклучок - неговата изјава може да се користи како доказ во постапката ако сведокот не може да се сослуша бидејќи на тој начин би се изложиле на сериозна опасност животот и здравјето на сведокот или на член на неговото семејство.

Германскиот Закон за кривична постапка (ЗКП) предвидува дека документите со вистинските податоци на заштитениот сведок се чуваат кај јавниот обвинител, а може да се вклучат во судските списи само откако поминала опасноста, односно заканата.⁴⁶

1.2. Холандија⁴⁷

Во Холандија материјата за заштита на загрозени сведоци е регулирана со одредбите на чл. 226 а-г на Законот за кривичната постапка, внесени со измените од 1994 година.

ЗКП овозможува загрозениот сведок да се сослуша надвор од кривичната постапка од страна на истражниот судија (*rechter-commissaris*). Целта на ова сослушување е да се добијат информации од кои ќе зависи дали ќе се подигне обвинение и ќе започне кривичната постапка или не.

Одбраната, обвинетиот и неговиот бранител, имаат право да му поставуваат прашања на сведокот преку судијата кој се грижи дали некое од прашањата може да наведе на откривање на идентитетот на сведокот и на таквите прашања нема да дозволи одговарање.

Барање за постапување на овој начин може да поднесе самиот сведок или обвинителот, доколку постојат околности кои би ги загрозиле животот, здравјето, личната сигурност на сведокот или на друго лице, во случај на јавно сведочење.

Судијата е должен да го провери кредибилитетот и репутацијата на сведокот чијшто идентитет му е познат, пред да одлучи дали ќе се согласи на негово сослушување без да се открие идентитетот на одбраната (чл. 226 е). Ако ја даде својата согласност, сведокот е ослободен од должноста да се појави пред суд на јавно судење. Значи, дали претсудската изјава ќе се користи како доказ или не одлучува судијата, а одбраната има можност да му поставува прашања и на тој начин да го провери неговото сведочење.

⁴⁶ Член 68 ст. 2 СтПО. Подетално види: Results of a Questionnaire on Witness Protection in Europe (2003), DIKK Project - Protection and Promotion of Victims' Rights in the Europe, co-financed by the European Commission under GROTIUS II Programme, www.victimology.nl.

⁴⁷ The Netherlands, Replies to the questionnaire, (PC-PW (2003) 10).

Сведокот може да се сослуша без присуство на одбраната, без учество на медиумите и на јавноста. Тоа најчесто се прави во текот на претсудската постапка која по самата природа е тајна и овозможува заштита на сведокот.

Децидно е забрането пресудата да се заснова само врз фактите изнесени од заштитениот сведок, ниту пак осудата може да се заснова врз сведочење на еден сведок (чл. 342-2 и 342-3). Ваквата одредба е рефлексивна на ставот на Европскиот суд за човековите права. Имено, во случајот на Костовски против Холандија⁴⁸, Судот зазема став дека процесните гаранции во претсудската фаза ги надоместуваат недостатоците во текот на главниот претрес.

Анонимен сведок може да биде полициски службеник кој се инфилтрирал во криминална организација и доволно е во постапката тој да поднесе писмена информација за настанот. Одбраната може да поставува прашања преку истражниот судија. Сепак, сведокот ќе мора да се појави на судењето ако одбраната сака да му поставува прашања и бара негово присуство, но притоа тој може да се маскира користејќи јака шминка, брада, очила и сл. Овој сведок не смее да биде прашуван за неговото име и адреса. Сведочењето може да се оствари и преку видео-конференција при што нема да се гледа ликот на сведокот, а одбраната ќе може директно да му поставува прашања.

Соработниците на правдата се сослушуваат во присуство на одбраната и тие немаат право на анонимност. Но, ако се заканува опасност по некое ним блиско лице, ќе се применат мерки за заштита.

Холандското законодавство не дава можност прикриениот идентитет да се открие во подоцнежната фаза од постапката, без оглед на фактот што опасноста престанала да постои.⁴⁹

1.3. Норвешка⁵⁰

Материјата е регулирана со Законот за кривичната постапка, Општиот казнен законик и Законот за судовите.

Во текот на *истирагањата*, во согласност со чл. 130-а, судот може, на предлог од јавниот обвинител, да сослуша анонимен сведок доколку откривањето на неговиот идентитет може да предизвика сторување тешко кривично дело со кое би се повредил животот, здравјето или слободата на сведокот или нему блиско лице, односно ако на тој начин се оневозможи натамошно вклучување на сведокот како таен агент во откривање на слични тешки кривични дела.

⁴⁸ Холандија пристапи кон ревидирање на домашното процесно законодавство откако го загуби случајот на Костовски од 20.11.1989 пред Европскиот суд за човековите права.

⁴⁹ Во погоре цитираните Results of a Questionnaire..., прашање бр. 29.

⁵⁰ Norway, Replies to the questionnaire, (PC-PW (2003) 10).

Новините во Законот овозможуваат судот, на предлог од јавниот обвинител, да ја ограничи можноста на одбраната да има непречен увид во списите било од причини сврзани за сведокот (кои се претходно наведени) било поради опасност да се откријат методите на работа на полицијата или би се засегнала соработката на полицијата со странски служби.

Во текот на *главниот ирејрес* постојат повеќе можности. Дозволено е исклучување на јавноста додека се сослушува заштитениот сведок, односно обвинетиот е должен да ја напушти судницата во тој период. Од обвинетиот ќе се бара да ја напушти судницата и кога се поднесува, односно елаборира барањето да биде сослушан анонимен сведок, како и во текот на неговото сослушување.

Од сведокот ќе се бара да ги даде своите лични податоци и односот со обвинетиот и општетениот, само од причини за успешна судска достава, а наместо местото на живеење може да му се дозволи да го наведе местото каде што работи. Судот може да одлучи адресата на живеење, односно работење, да не се изнесува усно туку во писмена форма да се достави до судот.

Сведоците може да се сослушуваат и од далечина, преку видео-конференција и употреба на телекомуникациски средства.

Заштитата може да се состои во неоткривање на идентитетот на лицето, а можна е и примена на мерки на заштита кои се состојат во физичка или техничка заштита.

Изјавите дадени во претсудската фаза може да се користат како докази во текот на судењето ако за тоа даде дозвола совет составен од тројца професионални судии, за предмет пред основните судови, односно дозвола од претседателот на судот ако предметот е пред окружен суд.

1.4. Хрватска

Процесната заштита на сведоците во Хрватска се остварува преку посебен начин на испитување на сведоците, односно, преку нивно посебно учество во постапката што подразбира сослушување без присуство на јавноста, односно кај анонимниот сведок - сослушување без јавност, но и без присуство на одбраната. Заштитата може да се примени и пред започнувањето на кривичната постапка.

Вонсудската заштита е регулирана со Законот за заштита на сведоците⁵¹ и Законот за Одделот за сузбивање на корупцијата и организираниот криминалитет (ЗУСКОК)⁵².

⁵¹ Објавен во Народне новине, бр. 163/03, а стапил во сила на 1 јануари 2004 година.

⁵² Објавен во Народне новине бр. 88/01, со измени од 12/02.

Во Законот за кривичната постапка⁵³ се регулира заштитата на загрозениот сведок, прикриениот истражувач и повереник како сведоци и крунски сведок кој, во согласност со дефинициите во меѓународните акти од оваа област, всушност е соработник на правдата.

Загрозениот сведок⁵⁴ е она лице за кое постои веројатност дека со давањето исказ или одговор на определено прашање би се изложил себеси или нему блиско лице на сериозна опасност по животот, здравјето, телесниот интегритет, слободата или имотот во поголем обем. Од овие причини, тој не мора да ги изнесе сопствените генералии. Притоа, ако истражниот судија оцени дека е основано⁵⁵ постоењето на опасноста, го прекинува сослушувањето и веднаш го известува државниот обвинител на тој начин што му доставува примерок од записникот и, во рок не подолг од 3 дена, го повикува да достави предлог за примена на посебен начин на испитување и евентуално предлог за примена на вонпроцесни мерки за заштита.

Државниот обвинител го доставува предлогот во посебен плик со назнака "загрозен сведок - тајна". Ваков предлог државниот обвинител може да му достави на истражниот судија и пред првото сослушување на сведокот, ако опасноста се утврдила пред започнување на кривичната постапка.

Ако државниот обвинител не се произнесе во рокот од 3 дена по барање на истражниот судија, тој ќе бара мислење од кривичниот совет на судот (чл. 20 ст.2 ЗКП) кој е должен да се произнесе во рок од 3 дена. Истиов совет, во рок од 3 дена, ќе биде должен да одлучи и за несогласување меѓу истражниот судија и државниот обвинител, во случај кога предлогот за посебниот начин на испитување е доставен од страна на државниот обвинител до истражниот судија пред првото сослушување.

Ако се одлучи за примена на посебен начин на испитување, во списите на предметот истражниот судија ќе го наведе псевдонимот на загрозениот сведок, а записникот со неговиот вистински идентитет се доставува до органот надлежен за спроведување на програмите за заштита на сведоци.

Посебниот начин на испитување може да се состои во:

- сослушување под псевдоним - ако не смее да се открие идентитетот на лицето;
- примена на посебни технички уреди за пренос на слика и тон кои овозможуваат измена на ликот и гласот на сведокот - ако освен

⁵³ Пречистен текст на законот е објавен во Народне новине бр. 62, 12.04.2003; www.nn.hr/sluzbeni-list/sluzbeni/index.asp.

⁵⁴ Согласно чл. 249 ст. 1 ЗКП.

⁵⁵ Во случај кога сведокот не сака да ги даде генералиите, а истражниот судија оценил дека нема основ тој да се смета за загрозен сведок, може да го казни сведокот поради недавањето исказ.

идентитетот не смее да се открие ниту изгледот на сведокот. Во овој случај сведокот се наоѓа во просторија физички одвоена од судницата каде што се наоѓа судскиот совет и останатите присутни лица.

Децидно е содржано дека пресудата и оцената за незаконитост на доказите не смее да се базираат само врз исказите на загрозениот сведок.

Законот за кривичната постапка содржи посебна одредба⁵⁶ која ги проширува можностите за користење на начелото на опортунитет од страна на јавниот обвинител, во случај кога се работи за кривичен сведок⁵⁷, односно соработник на правдата. Државниот обвинител на Република Хрватска, во согласност со одредбите на посебен закон, со решение може да ја отфрли кривичната пријава или да се откаже од кривично гонење во текот на постапката, против лице кое станало член на злосторничка организација, ако поаѓајќи од тежината на сторените дела и важноста на неговиот исказ, тоа е важно за откривање на сторените кривични дела и членовите на организацијата.

1.5. Чешка⁵⁸

Заштита на сведоците се регулира со оддел 55 ст. 2 од Законот за кривична постапка и со Законот за посебна заштита на сведоците и другите лица поврзани со постапувања во кривична постапка (Закон бр. 137/2001).

Може да се пружи заштита во секоја фаза од постапката кога ќе се оцени дека постои опасност од заплашување. Можна е делумна или целосна анонимност.

Целосна анонимност претпоставува сведокот воопшто да не се појави во судот и да не се откриваат неговите лични податоци. Притоа, не се остварува директна комуникација меѓу заштитениот сведок и одбраната. Податоците за заштитениот сведок не се откриваат никому освен на органите вклучени во кривичната постапка. Информацијата за сослушаниот сведок чиј идентитет се крие не смее да содржи ниту една информација која може да доведе до негово откривање.

Се користи аудио-визуелна технологија за поставување прашања и добивање одговори. Сведокот не се појавува воопшто, ниту на истражни дејствија, препознавање, реконструкција и сл.

⁵⁶ Член 185 ЗКП.

⁵⁷ Критериумите за тоа кој може да биде кривичен сведок ги пропишува ЗУСКОК, чл. 29.

⁵⁸ Czech Republic, Replies to the questionnaire, (PC-PW (2003) 10).

Делумната анонимност овозможува заштита на тој начин што името и презимето на сведокот се познати, а неговото престојувалиште, местото каде што работи и слично се сменети.

Во текот на главниот претрес, со дозвола од судот, може да се користи аудио-визуелна технологија која овозможува одбраната да поставува прашања. Директно не може да се види ликот на лицето, но може да се комуницира преку технички средства, преку аудио или визуелна трансмисија на изјавата.

Видео-конференцијата како алтернативен начин за земање изјава се планира само во рамките на меѓународната соработка, а не и за користење од страна на домашните судови во границите на државата. Можно е обвинетиот да биде отстранет од судницата додека се сослушува сведокот, а откако ќе се врати, се запознава со изјавата на сведокот и може да постави прашања на кои сведокот подоцна одговора. Јавноста може да се исклучи од целиот главен претрес или само од дел од него - кога сведокот се сослушува. Изјавите дадени во претсудската фаза, во текот на полициската постапка, не може да се користат како докази на главниот претрес. Во однос на можноста да се открие идентитетот на заштитениот сведок - органот што одлучил за определување заштита во кривичната постапка или пред неа (полицијата, јавното обвинителство или судијата) може да одлучи да се открие идентитетот на сведокот кога престанале причините за загрозување.

1.6. Словачка

Законот за кривичната постапка⁵⁹ како правило предвидува обврска за судот пред сослушувањето на сведокот да се утврди неговиот идентитет и односот со обвинетиот. Од ова правило има исклучоци токму во правец на потребите за обезбедување заштита на определени категории сведоци.

Имено, ако постои оправдан страв дека со откривањето на идентитетот и адресата би се загрозил сведокот, може да му се дозволи да не ги изнесува овие податоци пред судот. Ако, пак, постојат разумни основи да се верува дека откривањето на вистинската адреса на сведокот може да го загрози него или нему блиско лице, на сведокот, кој не го крие својот идентитет, може да му се дозволи да ја наведе адресата каде што работи или друга адреса, со цел непречено да се одвива судската достава. Вистинските податоци за сведокот се чуваат кај обвинителството, а во текот на главниот претрес кај претседателот на судскиот совет. ЗКП на Словачка дозволува вистинските податоци да се приклучат кон досието откако ќе престане опасноста. Сепак, тој на главниот претрес, на кој ќе се исклучи јавноста или ќе се преземат други мерки со кои ќе се осигура негова безбедност, ќе мора да се произнесе како ги дознал фактите сврзани за делото. Покрај исклучувањето на јавноста, како други мерки што судот може да ги

⁵⁹ Согласно одделот 101 ЗКП.

преземе се отстранување на обвинетиот и неговите повереници⁶⁰ од судницата додека се сослушува сведокот, односно користење на аудио или визуелно снимен исказ кој може да се земе како доказ, било преку писмена транскрипција на снименото или, едноставно, негово преслушување во судницата.

Кога во откривањето на кривичното дело и неговите сторители учествувал по службена должност и таен агент⁶¹, во досието не се наведуваат неговите вистински лични податоци, туку идентитетот под кој тој учествувал во операцијата. Овие службени лица имаат можност да користат привремено или трајно друг идентитет различен од нивниот вистински, со цел да се заштитат себе си, но и своето семејство.

1.7. Полска

Законот за кривичната постапка⁶² на Полска дозволува прогласување на личните податоци на сведокот за тајна ако постои оправдана причина да се верува дека нивното откривање може да го загрози животот, здравјето, слободата или имотот во поголем обем на сведокот или нему блиско лице.

Во зависност од фазата во која се наоѓа постапувањето, наредба во оваа смисла може да донесе државниот обвинител во претходната постапка, односно судот во текот на главниот претрес.

Со податоците кои се прогласени за тајна смеат да бидат запознаени само судот, односно државниот обвинител, а во исклучителни случаи и полицискиот службеник кој постапувал во претсудската постапка. Во ваков случај, сведокот се сослушува од државниот обвинител и судија на место и начин кои обезбедуваат чување во тајност на неговиот идентитет. Препис од записниците од сведочењето може да им се даде на обвинетиот и на неговиот бранител, но притоа од нив мора да се отстранат податоците од кои може да се открие идентитетот на сведокот.

Предвидена е една недоволно јасна одредба според која сослушувањето на сведокот во присуство на обвинетиот или неговиот бранител може да се врши само во услови кои спречуваат да се открие идентитетот на сведокот, без да се наведе кои би биле тие услови и како би се обезбедиле гаранциите на правото на одбрана.

⁶⁰ Интересно е решението на словачкиот законодавец кој предвидел дека во случај на исклучување на јавноста, доколку обвинетиот побара присуство на судењето, да му се дозволи да назначи двајца свои повереници кои наместо него ќе бидат присутни во судницата.

⁶¹ Кој во согласност со одделот 88 б ЗКП може да се користи само ако откривањето на кривичното дело и неговите сторители не е можно на друг начин да бидат откриени.

⁶² Член 184.

Од друга страна, наредбата на судот за чување во тајност на идентитетот на сведокот, може да се обжали во рок од три дена. Постапката по оваа жалба е тајна и во случај да се прифати жалбата, записникот со изјавата на сведокот се уништува и се нотира во списите на предметот.

Законот за кривичната постапка предвидува дека министерот за правда со посебен акт (ordinance) ќе ги определи:

- техничките услови за сослушување на сведокот чии лични податоци се чуваат во тајност,
- методите за овозможување, спречување и обезбедување пристап до досиејата со сведочењата во кои се содржани информации за личните податоци на заштитениот сведок, како и методите кои дозволуваат судските пресуди да се повикуваат на ваквите сведочења.

Дозволено е снимање на сведочењето, односно изјавата на вештакот, со средства за аудио снимање во случаите:

- кога постои опасност да се оневозможи земањето изјава од лицето подоцна во текот на постапката;
- кога сведочењето е добиено според посебна постапка, во согласност со член 396 од ЗКП, која се спроведува во случај да постојат потешкотии во изведувањето на сведочењето пред судскиот совет, па судот, по претходно добиена согласност од странките, определува еден судија од Советот или назначува друг суд пред кој сведокот ја дава изјавата.

Снимката и нејзината транскрипција се приклучуваат во предметот.

Законот за кривична постапка⁶³ дозволува отстапување од начелото на непосредност и кога станува збор за жртвите во својство на сведоци. Имено, сведокот дава исказ уште во претходната постапка и неговиот исказ се користи како доказ на судењето. Се применува кога се водат постапки за кривичното дело трговија со луѓе, особено кога жртвата не може да биде пронајдена во моментот на судењето за да даде исказ во својство на сведок пред судот. Пред судот, во вакви случаи се чита исказот даден во истрагата. Во некои случаи, на жртвите на трговија со луѓе им се дава анонимност и се сослушуваат без присуство на обвинетиот кој лесно може да ја препознае жртвата - сведок според содржината на исказот⁶⁴.

⁶³ Член 316 ст. 1 и 3.

⁶⁴ Наведено во Poland - human traffic, human rights: redefining witness protection.

1.8. Романија

Романскиот Закон за кривична постапка претрпе измени во 2003 година⁶⁵ при што се прецизираа одредбите за заштита на сведоците.

Имено, во согласност со член 86, ако постојат докази, односно сигурни показатели (solid signs) дека со откривањето на вистинскиот идентитет или живеалиштето на сведокот⁶⁶ може да биде загрозен животот, телесниот интегритет или слободата на сведокот или на некое друго лице, може на сведокот да му се дозволи да се претставува со друг идентитет наместо со неговиот вистински.

Со цел за прикривање на идентитетот, Законот за кривичната постапка (ЗКП) предвидува можност за сослушување на сведокот во присуство на обвинителот, а без непосредно присуство во судницата. За да се оствари ова, ЗКП ги наведува следниве технички можности:

- видео-конференција (network television) во текот на која ќе се измени гласот и сликата; или
- снимање на сведочењето со аудио и видео техника и негово репродуцирање во писмена форма.

За примена на оваа мерка во фазата на истрагата, надлежен е јавниот обвинител, а ако постапувањето е во фаза на обвинување, судот може да донесе одлука за примена на оваа мерка, доколку постои предлог од обвинителството, сведокот или друго лице.

Записникот со податоците за вистинскиот идентитет на сведокот го потпишуваат лицето кое барало оваа мерка да се примени и оној кој ја донел одлуката за нејзина примена. Тој се чува во јавното обвинителство, кај обвинителот кој постапува во конкретниот случај, односно кај судот, на посебно обезбедено место, во затворен плик.

Во текот на истрагата, записникот со целосното сведочење се потпишува од обвинителот кој бил присутен на сослушувањето и се става во досието на предметот кога тој се доставува до судот.

Во текот на судењето, сведочењето се потпишува од обвинителот присутен на сослушувањето и од претседателот на судскиот совет.

Видео и аудио снимките, во оригинал, се чуваат кај обвинителот, односно кај судот, во зависност од фазата на постапката кога биле снимени. Доколку тоа

⁶⁵ Со Законот бр.281 од 24.06.2003.

⁶⁶ Во согласност со Законот за кривичната постапка и прикриените агенти и вештаците може да добијат својство на заштитени сведоци.

било во истрагата, тие, заедно со сите списи на предметот, се испраќаат до надлежниот суд и се чуваат на безбедно место.

Сведочењето на заштитениот сведок може да се користи во утврдувањето на вистината само ако неговата содржина е во корелација со останатите докази што биле изведени во текот на постапката. Имајќи ја предвид јуриспруденцијата на Европскиот суд за човековите права, јасно е дека оваа одредба е инспирирана од ставот на Судот дека не е можно пресудата да се заснова само врз основа на исказот на заштитениот сведок.

Законот за кривичната постапка предвидува уште две можности:

- доколку се работи за потешко кривично дело меѓу членови на едно семејство, може да се дозволи сведокот кој нема 16 години да биде сослушан надвор од рочиште; и
- обвинителот, односно судот, поаѓајќи од природата на опасноста што се заканува, може да нареди полицијата да го набљудува сведокот или да го обезбедува неговото живеалиште или да го придружува сведокот (физичка заштита) до обвинителството, односно судот и назад до неговото живеалиште. Овие мерки ќе престанат кога ќе се оцени дека престанала опасноста поради која биле определени.

Законот за кривичната постапка содржи децидна одредба во однос на прашањето дали и кога се открива вистинскиот идентитет. Имено, документите за вистинскиот идентитет на сведокот се вклучуваат во криминалното досие во секој случај откако обвинителот, со одлука, односно судот, со заклучок, ќе утврдат дека опасноста поради која се прикривал идентитетот престанала.

2. Процесни можности за заштита на сведоците во Република Македонија

Законот за измени и дополнувања на Законот за кривичната постапка⁶⁷ содржи одредби кои се однесуваат на заштитата на сведоците, соработниците на правдата и жртвите. Тие се содржани во посебна глава XIX-а и овозможуваат да се пружи заштита доколку се оцени дека постои основана опасност од заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето или физичкиот интегритет, применувајќи посебен начин на испитување и учество на лицето во кривичната постапка.

Одредбата од член 270-а предвидува дека јавниот обвинител, односно истражниот судија, пред започнувањето на главниот претрес, и претседателот на Советот, по неговото започнување, преземаат соодветни дејствија заради обезбедување ефикасна заштита на наведените категории лица.

⁶⁷“Службен весник на РМ”, бр. 74, 22.10.2004.

Заштитата се остварува, во согласност со чл. 270-а ст. 2, со спроведување на посебен начин на испитување⁶⁸ и учествување во постапката.

Во согласност со чл. 223-а сведокот може да го ускрати изнесувањето на сопствените лични податоци кои, инаку, е должен да ги изнесе пред судот, ако постои веројатност дека со давањето исказ или одговор на определено прашање би се изложил себе си или нему блиско лице⁶⁹ на сериозна опасност по животот, здравјето или физичкиот интегритет.

Ако сведокот го ускрати изнесувањето на наведените податоци, јавниот обвинител, истражниот судија, односно претседателот на Советот цени дали е основано постоењето на опасноста на која се повикал сведокот. Притоа ќе се земат предвид природата на кривичното дело, неговата тежина и начинот на сторувањето, својствата на сторителот и, секако, значењето на изјавата за утврдување на правно - релевантните факти.

Доколку оцени дека е основано постоењето на опасноста, јавниот обвинител, истражниот судија, односно претседателот на Советот, ќе го прекинат сослушувањето на сведокот и во рок од 24 часа ќе преземат дејствија за обезбедување соодветна заштита⁷⁰. Во случај, пак, ако се оцени дека опасноста е неоснована, сведокот ќе биде должен да ги изнесе своите лични податоци и да сведочи, во спротивно може да се смета дека одбива да сведочи за што може да биде и санкциониран од страна на судот.⁷¹

Сведокот за кој се оценило дека треба да добие заштита во текот на постапката, се сослушува само во присуство на јавниот обвинител и истражниот судија, односно само пред претседателот на Советот, во зависност од фазата на постапката.

Законски предвидените модуси за начинот на сослушувањето може да се оценат како прилично нејасни од причина што се користат непрецизни термини кои ќе внесат забуна при практичното имплементирање.

Најнеспорен е начинот сослушувањето да се одвива на *место кое гарантира заштитата на идентитетот на сведокот*, под што, во зависност од

⁶⁸ Поради доследност во законските термини, бидејќи се однесува на процесно дејствие во кое сведокот дава изјава, наместо "испитување" треба да стои терминот "сослушување".

⁶⁹ Под блиско лице во смисла на ЗКП (чл. 219 ст. 1 т. 1-3) се подразбираат: 1) брачниот и вонбрачниот другар на обвинетиот; 2) роднините на обвинетиот по крв во права линија, роднините во странична линија до третиот степен заклучно, како и роднините по сватовство до вториот степен заклучно, како и 3) посвоеник и посвоител на обвинетиот.

⁷⁰ Во ваков случај би требало да се бара преземање итни мерки за заштита, во согласност со одредбите на Законот за заштита на сведоците, "Службен весник на РМ", бр. 38, 26.05.2005.

⁷¹ Може да се казни со парична казна од 100 до 1000 евра во денарска противвредност, чл. 229 ст. 2 ЗКП.

конкретните можности, може да се подразбере просторија во судот физички одвоена од судницата каде што се наоѓаат странките или на место вон судската зграда каде што лицето привремено е сместено.⁷²

Останува нејасно што точно се подразбира под сослушување *преку судоii*. Веројатно се мисли на можноста да се одбегне директен контакт обвинет - сведок, а поставувањето прашања и добивањето одговори да се оствари преку судот, при што нема да се користат технички средства.

Нејасни се и термините *друѓи технички средства за комуникација* и *друѓи соодветни средства за комуникација*, бидејќи во оваа одредба Законот воопшто не наведува некои средства за комуникација или технички средства за да користи термин *друѓи*, ниту пак е јасно која е разликата (и дали воопшто ја има) меѓу *технички средства за комуникација* и *соодветни средства за комуникација*.

Поаѓајќи од компаративните решенија и актите кои ги регулираат облиците на меѓународна соработка⁷³, под *технички средства* може да се подразбере употреба на техника која овозможува заматување на ликот⁷⁴, односно измена на гласот, сослушување од далечина преку видео-конференција, презентирање на аудио-визуелна снимка на изјавата без да се наведе местото каде се наоѓа сведокот. Како *средства за комуникација* може да се подразберат средства за телекомуникација, односно телефонско давање изјава при што се исполнети соодветните критериуми за веродостојност на исказот и проверка на идентитетот на лицето.

Во однос на можностите на одбраната да поставуваат прашања на сведокот кој ужива заштита, Законот за кривична постапка (ЗКП) предвидува дека записникот со исказот на сведокот, секако непотпишан од него, се доставува на обвинетиот и на неговиот бранител, кои можат писмено да постават прашања преку судот, на кои сведокот ќе даде одговор. И оваа одредба може да се дополни со исклучок во однос на прашањата со кои може да се открие идентитетот на сведокот.

Ситуацијата е многу појасна кога станува збор за сведок кој се наоѓа во странство, кој во согласност со одредбата од членот 295-а може да биде сослушан по пат на телефонска или видео-конференција во соработка со судските органи на странската држава. Притоа се користат одредбите на Вториот дополнителен

⁷² Што може да биде и резултат од примена на итна мерка за заштита, во согласност со одредбите од Законот за заштита на сведоците.

⁷³ На пример, Вториот дополнителен протокол на Европската конвенција за меѓународно-правна помош во кривичната материја; Explanatory Memorandum to Recommendation REC(2001)11, para 91.

⁷⁴ Заради заштита на идентитетот можно е и снимање од грб, при што не се менува гласот, но не може да се види ликот на сведокот. Explanatory Memorandum to Recommendation REC (2001)11.

протокол на Европската конвенција за меѓународно-правна помош во кривичната материја.

Еден од основните принципи на кои упатува Препораката (2005) 9 е статусот на изјавите дадени во претсудската фаза. Токму во тој правец е нововнесената одредба на членот 144 ст. 4. Имено, ЗКП дозволува како доказ во кривичната постапка да се користи записник кој е составен пред јавниот обвинител, а во кој се содржани известувања добиени од лице кое обвинителот го повикал бидејќи сметал дека неговите сознанија може да придонесат за оценка на веродостојноста на наводите во кривичната пријава. Услов овој записник да се користи како доказ е тој, освен потписот на јавниот обвинител, да биде потпишан и од повиканото лице.

Во однос на начинот на водење записник, ЗКП содржи новини кои може да се искористат при заштитата на сведоците. Записникот може да се состави стенодактилографски, односно да се сними тонски или визуелно тонски, за што претходно ќе се известат лицата кои учествуваат на процесното дејствие.

Поаѓајќи од толкувањето на гаранциите од членот 6 став 3⁷⁵, правото да се сослушуваат сведоците не значи дека сведокот мора да биде лично присутен при давањето на изјавата, што значи дека може да се користат изјави дадени во претходната постапка, односно претходно снимени изјави. Во оваа смисла, внесени се измени во однос на начелото на непосредност, член 325 ст. 1, од кои произлегува дека сведок кој ужива процесна заштита не мора лично да се сослуша на главниот претрес, а неговото сведочење, сепак, ќе има статус на валиден доказ во постапката.

За да се заокружи можноста за успешна процесна заштита, недостасуваат одредби во правец на:

- исклучување на *сїранечкаїѝа јавносїѝ* (измени во чл. 280), кои би овозможиле отстранување на обвинетиот додека сведокот дава исказ, што како можност е предвидена во речиси сите анализирани законодавства претставени во компаративниот преглед;
- со цел за прикривање на идентитетот на сведокот, извесни измени мора да претрпи и чл. 69 кој го регулира правото на бранителот да ги разгледа списите и предметите што служат како доказ. Ова негово право ќе мора да се лимитира во однос на записниците, односно снимените материјали со исказот на заштитениот сведок.

Посебните истражни мерки внесени со измените на ЗКП, меѓу другото, овозможуваат користење *лица со їприкриен иденїїїїїїѝѝ*⁷⁶ заради следење и

⁷⁵ Види: Nuala Mole & Catharina Harby, Правото на правично судење - Водич за имплементација на чл. 6 од Европската конвенција за човековите права, Прирачници за човекови права бр. 3, Совет на Европа, 2001, www.humanrights.coe.int.

⁷⁶ Чл. 142 - б, ст. 1, т. 6.

собирање на информации, податоци или докази неопходни за успешно водење на кривичната постапка кои на друг начин не можат да се соберат или нивното собирање би било сврзано со поголеми тешкотии, за кривични дела за кои е пропишана казна затвор од најмалку четири години и за кривични дела за кои е пропишана казна затвор до пет години за кои постои основано сомнение дека се извршени од страна на организирана група, банда или друго злосторничко здружение.

Податоците, известувањата, документите и предметите добиени со примена на посебните истражни мерки може да се употребат како доказ во кривичната постапка. Лицата кои постапувале со прикриен идентитет може да се сослушаат како заштитени сведоци⁷⁷ во врска со спроведувањето на посебните истражни мерки. Нивниот идентитет претставува службена тајна.

Заклучни согледувања

Може да се воочи дека одредбите за заштита на сведоците се присутни и разработени во согласност со меѓународните акти, но и искуствата од страна на поголем број држави.

Од компаративните решенија произлегува дека процесните казни законодавства овозможуваат заштита во текот на постапката, вклучувајќи алтернативни решенија од кои најприсутни се:

- судења без присуство на јавноста и одбраната;
- привремено отстранување на обвинетиот од судницата;
- сместување на сведокот во просторија физички одвоена од судницата;
- сведокот може да е претставен преку правен застапник присутен во судницата; и
- користење технички средства: аудио-визуелни снимања на изјавите или видео-конференција.

Компаративниот преглед покажа дека во поголем број законодавства се содржани децидни одредби во однос на можноста во подоцнежна фаза од кривичната постапка, кога ќе се оцени дека престанала опасноста поради која била наметната посебната заштита за сведокот, податоците за неговиот идентитет да не бидат тајни, да бидат приклучени кон останатите докази во списите на предметот. Имајќи ја предвид нашата реалност и големината на државата, се чини дека кај нас забраната да се открие идентитетот на заштитениот сведок треба да продолжи и откако престанала опасноста. Позитивното законодавство на Република Македонија го направи првиот чекор со внесување на одредбите за заштита на сведоците. Сепак, евидентно е дека

⁷⁷ чл. 142 - в ст. 2.

некои одредби ќе мора да претрпат натамошни измени и дополнувања, со цел да се одбегне нејасната терминологија и тешкотиите во примената.

Успешната заштита е условена и од обезбедувањето потребни и соодветни технички средства за остварување на заштитата со користење на аудио - визуелни средства за снимање и пренесување на сведочењата.

ФАТОН ПАЧУКУ,
Судија во Врховниот суд на Република Македонија

Улогата на Советото за заштитата на сведоци

(Предвидена во Законот за заштитата на сведоци, донесен на 19 мај 2005 година од Собранието на Република Македонија и објавен во “Службен весник на РМ” бр. 38 од 26 мај 2005 година)

Вовед

Досегашната примена на Законот за кривична постапка покажа дека во случаите на потешки и посложени форми на криминалитет во Република Македонија, а особено во случајот на транснационалниот организиран криминал, се јавува појава на намалена ефикасност на органите на кривичниот прогон во откривањето, докажувањето, пресудувањето и превенирањето на криминалот. Оттука произлегува неопходноста во политиката на кривичниот прогон да се подигнат на повисоко ниво на ефикасност организираноста, методот на дејствување, како и меѓусебните односи на органите задолжени за борба против криминалот и, што е уште позначајно, да им се даде поголемо значење и посоодветни инструменти за делување.

Од друга страна, ефикасната борба против потешките форми на криминалитет ја налага потребата од повисок степен на заштита на лицата осомничени и обвинети како сторители на кривични дела во кривична постапка, кои можат да се јават во улога на сведоци или соработници на правдата, како и заштита на правата на оштетените лица, односно жртвите кои се јавуваат во улога на сведоци во постапката.

Стратешката определба на Република Македонија за влез во семејството на држави-членки на Европската унија ја наметна потребата за зајакнување на борбата против новите облици на организираниот криминал, усогласување на Кривичниот законик и Законот за кривична постапка со Конвенцијата на Обединетите нации за борба против транснационалниот организиран криминал, Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, Конвенцијата за перење пари, откривање и конфискација на имотна корист прибавена со извршување на кривично дело, Казнената конвенција за корупција, Конвенцијата за компјутерски криминал, Европската конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја со протоколите, Европската конвенција за екстрадиција со протоколите, Европската конвенција за трансфер на осудени лица со протоколите и Препораките од ГРЕКО (Група на држави во борба против корупцијата), Основните насоки за човекови права и борба против тероризмот на Советот на Европа, како и со препораките на Европскиот комитет за превенција од тортура или понижувачко однесување и казнување во сферата на оваа проблематика. За таа цел, со одлука на Собранието на Република Македонија од 26 декември 2003 година за усвојување на амандманот XIX на Уставот на Република Македонија, се легализира прислушувањето, но само под услов и во постапка утврдена со закон, и ако е неопходно да се спречи или открие кривичното дело, заради водење кривична постапка, или кога тоа го бараат интересите на сигурноста и безбедноста на државата. Овој уставен амандман претставува еден од основните за воведување на посебните истражни мерки во Законот за кривична постапка.

1. Одредби од Законот за кривична постапка кои се однесуваат на заштитата на сведоците, соработниците на правдата и жртвите

Поради потребата за натамошно надградување на нормативните решенија во кривичната постапка и изнаоѓање на ефикасни инструменти со кои ќе се овозможи брзо и ефикасно откривање, гонење и судење на сторителите на кривичните дела, особено кога станува збор за организиран криминал како што е трговијата со луѓе, оружје и дрога, перењето на пари и други тешки форми на кривични дела, се донесе Законот за изменување и дополнување на Законот за кривична постапка, “Службен весник на РМ” бр.74 од 22 октомври 2004 година.

Донесувањето на измените и дополнувањата на Законот за кривична постапка е во согласност со стратешката определба на Република Македонија за влез во Европската унија и со потребата за остварување на преземените обврски за спроведување на интензивни, ефикасни и континуирани реформи со кои во националното законодавство ќе се вградат европските стандарди.

Во таа насока, со Законот за изменување и дополнување во Законот за кривична постапка се вградени одредбите од меѓународните договори, конвенции и протоколи кои Република Македонија ги има потпишано и ратификувано и

кои се веќе дел од нашиот правен поредок, како и препораките на меѓународните организации кои се однесуваат на оваа проблематика, а се израз на решеноста на меѓународната заедница за мобилизирање на сите расположливи средства за превенција и сузбивање на организираниот криминал.

Така, во новата глава XIX од Законот за изменување и дополнување на Законот за кривична постапка внесени се одредбите за заштита на сведоци, соработници на правдата и жртви во членовите 270-а и 270-б.

Во членот 270-а е определено дека во текот на постапката јавниот обвинител, односно истражниот судија, односно претседателот на Советот, може да преземе дејствија за обезбедување ефикасна заштита на соработниците на правдата и жртвите на кривично дело доколку се јавуваат како сведоци во постапката и кога постои опасност да бидат изложени на заплашување, закана со одмазда или опасност по животот, здравјето или физичкиот интегритет. Заштитата на овие лица во постапката за заштита се спроведува преку соодветен начин на испрашување и присуство во постапката.

Сведокот се сослушува само во присуство на јавниот обвинител и истражниот судија, односно претседателот на Советот, на место што гарантира заштита на неговиот идентитет, освен ако со согласност на сведокот, Советот не одлучи поинаку, т.е. сослушувањето да се изврши преку судот или со употреба на други технички средства за комуникација или други средства за комуникација. Препис од записникот со исказ на сведокот, без негов потпис, се доставува до обвинетиот и до неговиот бранител кои можат писмено, преку судот, да му поставуваат прашања на сведокот.

Во членот 270-б е предвидено дека заштитата на лицата предвидени во членот 270-а може да се изврши и преку вклучување во Програма за заштита на сведоци.

Во ставот 2 се превидува дека барање за вклучување во Програмата за заштита на сведоци до јавниот обвинител на Република Македонија може да поднесе надлежниот јавен обвинител, истражниот судија или претседателот на Советот.

Во ставот 3 од овој член се укажува дека доколку постојат околности за вклучување во Програмата предвидена во ставот 1 од овој член, јавниот обвинител на Република Македонија поднесува предлог до надлежното тело за донесување на одлука за вклучување во Програмата.

И во последниот став 4 од овој член се укажува дека составот, надлежностите на телото за кое се говори во ставот 3, како и мерките за заштита и начинот на нивното спроведување ќе се определат со посебен закон.

Како што може да се види од одредбите на Законот за изменување и дополнување на Законот за кривична постапка, заштитата се предвидува за сведоците, соработниците на правдата, но и за оштетените кои се јавуваат во својство на сведоци во кривичната постапка.

Во рамките на усогласувањето со меѓународните, а, пред сè, со европските стандарди, во насока на создавање на превентивни и репресивни механизми за ефикасно сузбивање на организираниот криминал, во минатиот период, Република Македонија презеде соодветни нормативни активности за надградба

на правната рамка на домашното казнено законодавство. На тој начин, со последните измени во Кривичниот законик, меѓу другото, е востановена кривичната одговорност на правните лица, рафиниран е системот на санкции, заострена е казнената политика и вградени се нови инкриминации, посебно во однос на организираниот криминал. Едновременно, во однос на надградбата на правната рамка на казненото законодавство, значајно е и донесувањето на новиот Закон за јавното обвинителство. И овој Закон востановува организирани, институционални и процесни инструменти за ефикасна и ефективна акција во насока на сузбивање на организираниот криминал.

2. Состав и надлежности на Советот за заштита на сведоци

2.1. Состав на Советот

Од страна на Собранието на Република Македонија, во функција на заокружување на законодавството, од аспект на создавање на правни претпоставки за поуспешна борба против различните форми на организиран криминал, се донесе и Законот за заштита на сведоци, “Службен весник на Република Македонија” бр.38, објавен на 26 мај 2005 година.

Овој Закон има за цел да обезбеди ефикасна заштита на лицето кое поседува информации од значење за кривичната постапка и чиј живот, здравје, слобода или имот се изложени на опасност.

Со одредбите на Законот за заштита на сведоци кој се донесе од страна на Собранието на Република Македонија на 19 мај 2005 година, а ќе се применува од 1 јануари 2006 година, се определуваат целите на Законот, се дефинираат поимите на значење, се пропишува постапката за заштита на сведоците, се создава основ за формирање на посебен организационен облик надлежен за спроведување на заштитата и вклучување во Програмата за заштита на сведоци, се дефинира склучувањето на договорот, мерките на заштита, меѓународната соработка на полето на заштитата на сведоци, се уредуваат прашањата за обезбедување на финансиски средства за спроведување на Програмата и се уредува институционалното прашање за донесување на одлуката за примена на мерките за заштита.

Законот за заштита на сведоци е систематизиран во четириесет и шест члена. Улогата и надлежностите на Советот за заштита на сведоци е уредена со одредбите од член 6 до член 11 од Законот за заштита на сведоци.

Членот 6 го уредува составот на Советот за заштита на сведоци. Имено, предвидено е тој да е составен од пет (5) членови, и тоа:

- претставник на Врховниот суд на Република Македонија од редот на судиите;
- претставник на Јавното обвинителство на Република Македонија од редот на замениците-јавни обвинители;

- директорот на Управата за извршување на санкции во Министерството за Правда;
- претставник од Министерството за внатрешни работи, и
- раководителот на Одделението за заштита на сведоци при Министерството за внатрешни работи.

Членовите на Советот за заштита на сведоци, предвидени во ставот 2 на овој член, имаат свои заменици кои се претставници од истиот орган на членовите кои ги заменуваат. Членовите на Советот, односно нивните заменици, ги назначува и разрешува функционерот кој раководи со органот што го претставуваат.

Во членот 7 од Законот за заштита на сведоци, уредено е прашањето за мандатот на членовите на Советот кој изнесува 5 години со право на повторен избор, освен за раководителот на Одделението за заштита на сведоци и директорот на Управата за извршување на санкциите и нивните заменици.

Во членот 8 е уредено прашањето околу престанувањето на членството во Советот за заштита на сведоци. Како основи за престанок на членството се предвидени:

- престанок на вршењето на функцијата со престанок на работниот однос на членот или на неговиот заменик во органот што го претставува, односно со истекот на времето за кое е назначен;
- од оправдани причини, по барање на самиот член, односно неговиот заменик;
- поради повреда на закон и Деловникот за работа на Советот; и,
- поради оддавање класифицирана информација поврзана со работата на Советот.

Одлуката за престанок на членството во Советот за заштита на сведоци донесува, по службена должност, функционерот на органот што го назначил членот или неговиот заменик поради причините наведени во ставот 1 алинеја 1 од овој член, односно по предлог на членот или неговиот заменик, поради причините наведени во ставот 1 алинеја 2 на овој член и по предлог на Советот поради причините наведени во ставот 1 алинеја 3 и 4 од овој член.

Во членот 9 е уредено прашањето кој раководи со работата на Советот, односно се појаснува дека со Советот раководи претседател, а во негово отсуство заменик, како и тоа дека претседателот на Советот и неговиот заменик се претставници на Врховниот суд на Република Македонија.

2.2. Надлежност на Советот

Надлежноста на Советот за заштита на сведоци во постапката опфаќа одлучување по предлогот и барањето за вклучување на определено лице во Програмата што го поднесува јавниот обвинител на Република Македонија врз

основа на писмено барање за вклучување во Програмата доставено од Министерството за внатрешни работи или од надлежниот јавен обвинител или од судијата кој постапува по конкретниот предмет.

Советот донесува одлука за вклучување на лицето во Програмата и одлука за примена на мерката за заштита "промена на идентитетот". Советот за заштита на сведоци работи и одлучува на затворени седници кои имаат таен карактер. Советот може да одлучува доколку на седницата се присутни најмалку четири члена или нивни заменици. За донесување на одлука за вклучување во Програмата за заштита на сведоци, за престанок на мерките за заштита, како и за определување на мерка за заштита "промена на идентитет", потребна е согласност од најмалку четири члена на Советот, додека другите одлуки се донесуваат со мнозинство гласови од присутните членови на Советот.

Административно-техничките работи на Советот ги врши Одделението за заштита на сведоци, додека Советот донесува Деловник за работа и тие надлежности се уредени во одредбите од член 10 и 11 од Законот за заштита на сведоци.

Советот за заштита на сведоци се конституира во рок од 30 дена од денот на влегувањето во сила на Законот. Советот, во рок од 30 дена од денот на неговото конституирање, ќе донесе Деловник за работа кој всушност претставува класифицирана информација со соодветен степен на тајност во согласност со Законот.

3. Споредбени согледувања на законите за заштита на сведоци, соработници на правдата и жртви во кривичната постапка во други земји

Со закони за заштита на сведоци во одделни земји се уредува постапката и условите за давање заштита и помош на сведоците, се дефинираат мерките за заштита и се востановуваат органите за заштита на сведоци. Сведоците кои од страна на органите имаат обврска да сведочат, сепак имаат и право на заштита врз основа на член 2 и 8 од Европската конвенција за човекови права. Со овие одредби е гарантирано правото на живот на секого и правото на почитување на приватноста, поради што органите кои бараат од загрозениот сведок да сведочи треба да преземат соодветни мерки за заштита на неговиот живот.

Во извештајот на Советот на Европа за заштита на сведоци мошне прегледно се прикажува најдобрата практика во одделни земји каде што со погоренаведените одредби од Европската конвенција се гарантираат правата на живот и почитување на приватноста, заради што и органите кои бараат од загрозениот сведок да сведочи преземаат соодветни мерки за заштита на неговиот живот.

Во повеќето држави Програмата за заштита на сведоци е определена со закон. Сепак, по донесувањето на законот од страна на парламентот на соодветната земја, најчесто се јавува проблем во неговата имплементација, односно примената на законот оди мошне бавно. Во некои земји, Програмата за заштита е заснована

врз инструкции кои ги има издадено Советот на генерални прокуратори (обвинители сениори). Во други земји, првите иницијативи за воспоставување на Програма за заштита ги има преземено полицијата, а општите упатства ги обезбедиле министрите за внатрешни работи и правда.

При вакви состојби кога се донесени законите за заштита на сведоци, според извештајот на Советот на Европа, заштитата на сведоци не треба да се гледа како вид награда за соработката на сведокот со органите за спроведување на законот. Наместо тоа, на заштитата треба да се гледа како на начин на спроведување на кривичната постапка и обезбедување и заштита на животот на сведокот, како и на неговото семејство.

Битно е да се нагласи дека влегувањето во Програмата за заштита на сведоци обично води кон целосен прекин на нормалниот живот на сведокот и неговите најблиски. Од овие причини, и од финансиска гледна страна се советува програмите за заштита на сведоци да опфатат само случаи на многу тежок криминал.

Најчесто, Програмата за заштита на сведоци треба да се користи за сузбивање на организирани криминални групи преку намалување на казната на осомничените заради соработката со судските органи.

Парламентот на Романија, во декември 2002 година, во "Службен весник на Романија" бр.964/28 го објави Законот за заштита на сведоци со кој се регулираат одредбите за заштита и помош на овие сведоци чијшто живот, телесен интегритет или слобода се загрозени како последица на поседување информација или податок кој се однесува на извршување на тешко кривично дело, а која информација или податок, што тие го предале или се согласиле да го предадат на судските власти, има клучна улога во откривањето на сторителите на кривичното дело и решавањето на случајот. Во Законот на оваа земја се уредува својството, односно статусот на сведокот во повеќе ситуации како што се:

- кога тој поседува информација за сторување на тешко кривично дело;
- кога придонесува за спречување на сторување на такво кривично дело, или
- за надоместување на штета која може да настани како последица на такво дело.

Во друг случај, лице кое е огласено за виновно во друг предмет, може да влезе во постоечката категорија на сведоци во смисла кога поседува информација или податок кој ќе игра важна улога во решавањето на тешки кривични дела или во спречувањето на овие кривични дела, како и за одредување на надоместокот на штета.

Програмата за заштита на сведоци во оваа земја ги претставува специфичните активности на Националната канцеларија за заштита за сведоци, наведени во членот 3 на Законот и поддршката од централната и локалната власт, со цел за заштита на животот, телесниот интегритет и здравјето на лицата кој го добиле својството на заштитени сведоци, под услови пропишани со овој Закон. И во

овој Закон се предвидени итни мерки кои се привремени и специфични активности кои можат да бидат преземени од страна на полицијата при истрагата, или во текот на постапката од телото кое управува со затворите, сè додека е видлива опасноста за сведокот. И во овој Закон се предвидени најтешките кривични дела како основ за влегување во Програмата за заштита на сведоци исто како и во Законот за заштита на сведоци на Република Македонија.

Во Романија, под Министерството за внатрешни работи и под контрола на Генералниот инспекторат на романската полиција, е востановена Национална канцеларија за заштита на сведоци (НКЗС), на ниво на дирекција. Овој орган прима предлози и заклучоци за влез во Програмата, водење и завршување на Програмата, доколку се формира предмет, како што е предвидено во член 8 од Законот за заштита на сведоци; ги презема сите неопходни мерки од аспект на вклучување во Програмата и ја надгледува нејзината реализација во најдобри можни услови; назначува контакт-лице помеѓу заштитените сведоци и НКЗС, како и друго лице назначено во Протоколот за заштита кое ја обезбедува оваа врска во критични ситуации и друго.

Протоколот за заштита ги регулира обврските на заштитените сведоци, обврските на Националната канцеларија за заштита на сведоци, обврските на назначените лица за контакт и условите под кои тие ги спроведуваат своите активности. Исто така, предвидени се и условите под кои сведокот се става под заштита на Програмата и условите за престанување на заштитата. Во Законот е предвидено институциите на Националниот безбедносен систем, во ситуации во кои се вклучени во активности за заштита на сведоци, да соработуваат со Министерството за внатрешни работи, Министерството за правда и Јавното министерство за применување на правото. Јавните институции споменати погоре се овластени да соработуваат директно со слични структури во други држави како и со меѓународни тела кои имаат одговорности во полето на заштитата на сведоци, под услови предвидени во меѓународните конвенции кои Романија ги има ратификувано. Законот за заштита на сведоци, во Романија влегува во сила 30 дена од објавувањето во "Службен весник", додека во рок од 60 дена од датумот на стапувањето во сила на донесениот закон, Министерството за внатрешни работи и Министерството за правда ги објавуваат одредбите со примена на законските диспозитиви кои ќе бидат одобрени со одлука на Владата.

Во Република Хрватска, Законот за заштита на сведоци е донесен врз основа на член 88 од Уставот на Република Хрватска од страна на Собранието на Република Хрватска на 01.10. 2003 година. Законот е концизен и се состои од 51 член и во него се определени условите за влегување во Програмата за заштитените сведоци, соработниците на правдата и оштетените како жртви, како и органите кои ќе го спроведуваат овој Закон. Подрбно се наведени условите кога одредено лице, во погоренаведените својства, како и неговите најблиски лица, да биде вклучено во Програмата за заштита. И во овој Закон како највисоко тело е предвиден Советот (Поверенство) кој се состои од пет члена, а составот на членовите и нивните заменици е ист како и во Законот за

заштита на сведоци на Република Македонија. Сосема идентични се условите за членување во Советот (односно Поверенството), престанокот на својството на член и заменик и начинот на нивното назначување од страна на раководителите на органите од кои потекнуваат.

Одделението, односно Единицата за заштита на сведоци ја спроведува и организира Програмата за заштита на сведоци, ги спроведува и организира итните мерки за заштита и сите други работи во врска со заштитата на загрозените лица, доколку не е поинаку определено во Законот.

Видовите на мерки за заштита, предвидени во хрватскиот Закон, се идентични со мерките предвидени во Законот за заштита на сведоци на Република Македонија.

Финансирањето на Програмата за заштита на сведоци и другите активности предвидени со овој Закон е од буџетот на Република Хрватска, а министерот за внатрешни работи со интерни акти ги пропишува условите за користење на средствата предвидени за спроведување на Законот. Министерот за внатрешни работи во рок од 30 дена од денот на стапувањето во сила на Законот, со одлука го формира Одделението за заштита и го именува раководителот на Одделението за заштита. Во рок од 45 дена по стапувањето во сила на Законот, Министерот за внатрешни работи ги носи сите подзаконски прописи за начинот на спроведување на Програмата за заштита. Советот (Поверенството) мора да се конституира во рок од 45 дена од денот на стапувањето во сила на Законот, а во понатамошниот рок од 30 дена да донесе Деловник за работа. Во ова се разликуваат законите за заштита на сведоци на Република Хрватска и на Република Македонија.

АНЕТА БАТЕВА,
Адвокат

Практично искуство од заштитата на жртвите на трговијата со луѓе како сведоци и оштетени

Најнапред би сакала да укажам на потребата да се прави разлика помеѓу следните термини: сведок, оштетен, оштетениот како тужител и жртва. **Сведокот** е сведок на настанот, некој кој го видел настанот лично и е способен да сведочи за тоа. Тој не мора да биде оштетен, но мора да биде лице кое директно учествувало во настанот.

Оштетениот е лице кое е оштетено со самиот настан. Во конкретниов случај, кога се работи за чл.418-а од Кривичниот законик (КЗ), оштетениот е и сведок и оштетен. Тоа е лице кое непосредно учествувало во настанот и од учеството за него произлегла некоја последица.

Оштетениот како тужител е лице кое може, но не мора да биде сведок на настанот, тоа е лице кое претрпело некоја последица од тој настан и го зазема местото на јавниот обвинител доколку тој се откаже од кривично гонење.

Ова е регулирано со чл.59-62 од Законот за кривична постапка (ЗКП) и чл.217-229 од ЗКП. Во овие членови од ЗКП се наведува дека оштетениот како тужител ги има истите права што ги има јавниот обвинител, освен оние што му припаѓаат на јавниот обвинител како на државен орган. Во постапката што се

води по барање од оштетениот како тужител, јавниот обвинител има право, до завршувањето на главниот претрес, самиот да го преземе гонењето и застапувањето на обвинението. Ако оштетениот е малолетник или лице кое е наполно лишено од деловна способност, неговиот законски застапник е овластен да ги дава сите изјави и да ги презема сите дејствија за кои според овој Закон е овластен оштетениот.

Оштетениот кој наполнил 16 години е овластен самиот да дава изјави и да презема дејствија во постапката. Приватниот тужител, оштетениот и оштетениот како тужител, како и нивните законски застапници, можат своите права во постапката да ги вршат и преку полномошник. На оштетениот како тужител, кога постапката се води по негово барање за кривично дело за кое со закон е пропишана казна затвор во траење над пет години, судот може, по негово барање, да му постави полномошник ако е тоа во интерес на постапката и ако оштетениот како тужител, според својата имотна состојба, не може да ги поднесува трошоците на застапувањето. За барањето одлучува истражниот судија, односно претседателот на Советот, а полномошникот го назначува претседателот на судот од редот на адвокатите. Приватниот тужител, оштетениот како тужител и оштетениот, како и нивните законски застапници и полномошници, се должни за секоја промена на адресата или на престојувалиштето да го известат судот. Како сведоци се повикуваат лица за кои е веројатно дека ќе можат да дадат известување за кривичното дело и сторителот и за други важни околности. Оштетениот, оштетениот како тужител и приватниот тужител можат да се сослушаат како сведоци. Секое лице кое се повикува како сведок е должно да се јави на поканата, а ако во овој Закон поинаку не е определено, должно е и да сведочи.

Како сведок не може да се сослуша:

- 1) Лице кое со својот исказ би ја повредило должноста на чување службена или воена тајна, додека надлежниот орган не го ослободи од таа должност;
и
- 2) Бранител на обвинетиот за она што му го доверил обвинетиот како на свој бранител, освен ако самиот обвинет го бара тоа.

Ослободени се од должност да сведочат:

- 1) Брачниот и вонбрачниот другар на обвинетиот;
- 2) Роднините на обвинетиот по крв во права линија, роднините во странична линија заклучно до третиот степен, како и роднините по сватовство заклучно до вториот степен;
- 3) Посвоеник и посвоител на обвинетиот;
- 4) Верски исповедник за она што му го исповедал обвинетиот или друго лице;
- 5) Адвокатот, лекарот, социјалниот работник, психологот или некое друго лице за фактите за коишто дознале при вршењето на својата работа во

однос на кои се однесува обврската да го сочуваат како тајна тоа што го дознале при вршењето на својата професија.

Судот што ја води постапката е должен лицата споменати во став 1 на овој член, пред нивното сослушување или штом ќе узнае за нивниот однос спрема обвинетиот, да ги предупреди дека не мораат да сведочат. Предупредувањето и одговорот се внесуваат во записникот. Малолетно лице кое со оглед на возраста и душевната развиеност не е способно да го сфати значењето на правото дека не мора да сведочи, не може да се сослуша како сведок. Лице кое има основ да ускрати сведочење спрема еден од обвинетите е ослободено од должноста да сведочи и спрема другите обвинети, ако неговиот исказ, според природата на работите, не може да се ограничи само на другите обвинети.

Сведокот не е должен да одговара на одделни прашања ако е веројатно дека со тоа би се изложил себеси или својот близок роднина (член 239 став 1 точка 1 до 3 од ЗКП) на тешка срамота, значителна материјална штета или кривично гонење. Повикувањето на сведок се врши со доставување писмена покана во која ќе се наведе името и презимето и занимањето на повиканиот, времето и местото на доаѓањето, кривичниот предмет по кој се повикува, назначување дека се повикува како сведок и предупредување за последиците од неоправданиот изостанок (член 228 од ЗКП). Повикувањето како сведок на малолетно лице кое не наполнило 16 години се врши преку неговите родители, односно преку законскиот застапник, освен ако тоа не е можно поради потребата да се постапува итно или поради други околности. Сведоците што поради старост, болест или тешки телесни недостатоци не можат да се јават на поканата, можат да се сослушаат во својот стан. Сведоците се сослушуваат одделно и без присуство на други сведоци. Сведокот е должен одговорите да ги дава усно. Сведокот претходно ќе се опомене дека е должен да зборува вистина и дека не смее ништо да премолчи, а потоа ќе се предупреди дека давањето на лажен исказ претставува кривично дело. Сведокот ќе се предупреди и дека не е должен да одговори на прашањата предвидени во член 221 од овој Закон и ова предупредување ќе се внесе во записник.

По општите прашања сведокот се повикува да изнесе сè што му е познато за предметот, а потоа ќе му се поставуваат прашања заради проверување, дополнување и разјаснување. При сослушувањето на сведокот не е дозволено служење со измама ниту поставување на такви прашања во кои е веќе содржано како би требало да се одговори. Сведокот секогаш ќе се праша од каде му е познато она за што сведочи. Сведоците можат да се соочат ако нивните искази не се согласуваат во поглед на важните факти. Соочените за секоја околност за која нивните искази не се согласуваат меѓусебно ќе се сослушаат одделно и нивниот одговор ќе се внесе во записник. Истовремено можат да се соочат само два сведока. Оштетениот кој се сослушува како сведок ќе се праша дали сака да остварува имотно правно барање во кривичната постапка. Ако е потребно да се утврди дали сведокот го познава лицето или предметите, ќе се бара од него

прво да ги опише и да ги наведе знаците по кои се разликуваат, па дури потоа ќе му се покажат заради препознавање и тоа заедно со други лица што не ги познава, односно ако е тоа можно, заедно со предмети од ист вид.

Ако сослушувањето на сведокот се врши преку толкувач или ако сведокот е глув или нем, неговото сослушување се врши на начин предвиден во член 216 од овој Закон.

Ако сведокот кој уредно е повикан не дојде, а не го оправда изостанокот, или без одобрение или оправдана причина ќе се оддалечи од местото каде што треба да биде сослушан, може да се нареди да се доведе присилно, а може и да се казни парично со казната определена во членот 74 став 1 на овој Закон.

Ако сведокот дојде, па откако е предупреден за последиците, без законска причина не сака да сведочи, може да се казни парично со казната определена во член 74 став 1 на овој Закон, а ако и потоа одбие да сведочи, може да се затвори. Затворот трае додека сведокот не се согласи да сведочи или додека неговото сослушување не стане непотребно или додека кривичната постапка не се заврши, но најдолго еден месец.

Под *жртва* се подразбира злоупотреба, искористување од страна на сторителот на кривично дело на лицето кое се наоѓа во состојба на зависност и беспомошност. Имено, сторителот со закана со физичка сила ја тера жртвата да стори нешто со што жртвата не се согласува. Жртвата тоа го прави за да го сочува својот физички интегритет.

Теоријата може најдобро да се провери во праксата. Токму затоа е потребно да се направи анализа на некои посепцифични случаи⁷⁸.

1. Случај А при Основниот суд во Тетово

Жртвата дошла во Република Македонија во 2003 година.

Била продадена од нејзина пријателка-познаничка за 2500 евра. Ја презел човек од Тетово и ја однел во ноќен клуб. Газдата е тој кој присилно ја терал на проституција. Газдата физички ја напаѓал и ѝ нанел тешки телесни повреди на главата од што таа до денес има тешки последици (несвестица, главоболка, губење на ориентација, болки во главата и слично). Последица од сето ова било што таа не можела да стане од кревет еден месец. Лекарска помош не ѝ била пружена. Кога се оздравела, повторно ја присилувале на проституција, а потоа ја замениле со друга девојка. При рација била приведена и донесена во Транзитниот центар за странски државјанки-жртви на трговија со луѓе. Предјави оштетно побарување.

Забелешка: На почетокот на истражната постапка од праксата констатирав дека треба да се презентира полномошно заверено во судот во кое е напоменато

⁷⁸ Користена литература: записници од истрага; записници од главен претрес; Закон за кривична постапка; Закон за измени и дополнувања на Законот за кривична постапка; Кривичен законик на Република Македонија.

дека оштетената од самиот почеток ангажирала адвокат и во самото полномошно е напоменато дека оштетената инсистира на присуство на адвокатот во текот на целата постапка. На овој начин се избегнува отпорот на судијата за присуство на адвокатот во истражната постапка. Имено, тој мора да го прими адвокатот на расправа.

Во почетокот на борбата против трговијата со луѓе, честа појава беше одбивање од страна на судот, при распитот на сведокот во својство на оштетен да присуствува полномошникот на оштетениот, иако постоеја сите законски услови за тоа (чл. 61 од ЗКП):

(1) Приватниот илужител, оштетениот и оштетениот како илужител, како и нивните законски застапници можат своите права во постапката да ги вршат и преку полномошник.

(2) На оштетениот како илужител, кога постапката се води по негово барање за кривично дело за кое со закон е пропишана казна затвор во траење над пет години, судот може, по негово барање, да му постави полномошник ако е тоа во интерес на постапката и ако оштетениот како илужител, според својата имотна состојба, не може да ги поднесува прошоциите на застапувањето. За барањето одлучува истражниот судија, односно претседателот на Советот, а полномошникот го назначува претседателот на судот од редот на адвокатите.

Во конкретниот случај, исто така во согласност со законските норми, од страна на обвинителството се инсистираше на итност на постапување во овие постапки. Се бараше примена на мерката притвор од причина што се работи за опасни криминалци. Обвинителот ги бараше медицинските белешки на оштетената со цел да се бара построга казна за обвинетите.

На обвинетиот кој беше во Судот му беше изречена мерка притвор. Другите тројца обвинети не беа достапни за Судот, но и за нив е одредена мерка притвор и е распишана потерница.

Главен претрес: Судот донесе Решение за повлекување на Решението за притвор.

Адвокатите на обвинетите не се согласија да продолжи претресот од причина што не го разбрале обвинението, бидејќи не било преведено на албански јазик. Тие напоменаа дека според новите измени на ЗКП, во чл.7 недвосмислено е потребен превод на обвинението на албански јазик, инаку се работи за битна повреда на ЗКП. Обвинителот предочи дека сите обвинети имаат бранители кои се од македонска националност, па го прочитале и разбрале обвинението, тие биле должни да ги подготват обвинетите за оваа работа, како и да дадат приговор во нивно име. Не се работи за повреда на ЗКП бидејќи ова не е императивна норма. Нема повреда доколку на денешниот главен претрес им се изврши усмен превод на обвинението. Сите обвинети го примиле обвинителниот

акт и тоа не само обвинетите, туку и нивните бранители со македонска национална припадност.

По ова, авторот на овие редови пристапи како полномошник на оштетената, па во согласност со измените во ЗКП даде поднесок тужба за надомест на материјална и нематеријална штета. Судот, заради решавање на правното прашање околу измените во ЗКП донесе решение за кратко советување, заради негово решавање. Адвокатите на обвинетите одбија да се сослуша сведокот без присуство на обвинетите, со цел сведокот да се уплаши и да се збуни, со што би дошло во прашање обвинението и дадената изјава во истражната постапка. Судот го прифати предлогот за сослушување на сведокот-оштетената на главен претрес бидејќи доаѓањето на сведокот-оштетената е врзано со големи материјални трошоци. На самиот претрес сведокот-оштетената беше изложена на навреди и невиден притисок (со прикриени закани) од страна на обвинетите кои најбезобразно му упаѓаа на судијата во водењето на претресот, а зад ова не заостануваа ни нивните адвокати. Судот го одложи главниот претрес.

Може да се напомене дека во неколку случаи Судот не постапи според законските норми. Имено:

1. Истражниот судија одбиваше да го прими полномошникот на сведокот-оштетената, иако постоеше уредно полномошно и законски основ во чл.61 од ЗКП. Судот го прими полномошникот на сведокот-оштетената, со чувство дека со тоа ѝ прави услуга на оштетената, а не како да е тоа нејзино законско право.
2. Истражниот судија не му одреди притвор на лицето кое беше препознаено како трговец со луѓе од страна на сведокот-оштетената.
3. Постапката почна да се одолговлекува поради новите измени на ЗКП во чл.7 каде што е задолжителна употребата на јазикот на обвинетиот.

За следниот претрес беше ангажирано судење преку видео-конференција.

Бранителот на обвинетиот предочи дека чл.320 од ЗКП е во спротивност со сведочењето на сведокот-оштетената преку видео-конференција и дека тоа е спротивно на начелото на непосредност и контрадикторност на постапката. Тој побара Судот да донесе решение со кое ќе го одбие сведочењето на оштетената на овој начин. Судот донесе решение во согласност со член 321 од ЗКП - да се пристапи кон сослушување на сведокот по пат на видео-конференција. Потоа Судот се повлече на советување и одлучување околу исклучување на јавноста (чл.304 од ЗИП). По советувањето и одлучувањето, Судот одлучи да се исклучи јавноста во целост и да се испразни судницата, да се отстранат новинарите и репортерите од судницата, како и претставниците на ОБСЕ и Американската амбасада.

По интервенција кај претседателот на Судот беше дозволено селективно присуство на јавноста и селективно снимање од страна на новинарите и репортерите на опремата обезбедена од страна на ФБИ.

По решавање на овие технички прашања се јави сведокот - оштетената која беше испрашувана во Судот во Молдавија преку судија од Молдавија. На прашање на Судот дали останува на изјавата дадена во записникот пред истражен судија, таа одговори дека останува на изјавата и дека нема што да додаде. Останува на побарувањето за нематеријална штета и останува на побарувањето за материјална штета за направени трошоци за неа и сместување, како и медицинска и правна помош, со законска затезна камата од денот на пресудувањето до исплатата. Доколку Судот не досуди нематеријална штета, да се досуди правичен надомест.

После две одлагања, заради доставување на медицинска документација, оваа постапка е сè уште во тек. Во врска со овој случај сакам да напоменам дека од страна на надлежните институции (МВР и Министерството за правда) и меѓународните (Меѓународната организација за миграција - ИОМ) и невладините организации беа преземени ригорозни мерки за заштита на сведокот-оштетената, иако во тој момент сè уште не беше донесен Законот за заштита на сведоци, туку само Измените и дополнувањата на Законот за кривична постапка, кои сепак предвидуваа ваков тип на заштита на сведоци.

Ваквиот метод на испрашување на сведокот-жртвата има многу **џозиџивни елементи**:

- сведокот е максимално физички заштитен во својата средина, не се изложува на непосредна физичка опасност;
- овој тип на заштита е многу поекономичен, имено, се избегнуваат трошоците за превоз, заштита, исхрана и престој; и
- жртвата, ослободена од страв за својот физички интегритет, сведочи поверодостојно.

Меѓутоа, може да се посочи и **неџозиџивен елемент**:

- имено, нарушена е непосредноста и контрадикторноста на кривичната постапка, а тоа е нејзино основно начело. Меѓутоа, се поставува прашањето дали е навистина нарушено ова начело, бидејќи главниот исказ жртвата го дала на главниот претрес, а ова е само дополние и потврда на нејзиниот исказ даден на главниот претрес.

2. Случај Б при Основниот суд во Тетово

Жртвата дошла во Република Македонија во 2002 година.

Дошла во нашата земја на следниот начин: таа и нејзината другарка биле измамани од некоја жена од Романија дека ќе им биде обезбедена работа во Темишвар. Оштетената сметала дека нема да оди во странство, ја зела својата лична карта и изводот од матичната книга на родените и заедно со нејзината другарка, во придружба на четворица мажи, се упатиле кон Темишвар. Но, престојот во Темишвар бил многу краток и оттаму ги презеле други двајца мажи кои ги донеле во Белград (барем така им било речено на жртвите). Од Белград, организирано, девојките биле префрлени во Македонија, поточно во

Тетово, каде што оштетената работела како келнерка и танчерка, не како проститутка. По извесно време газдата ја продал оштетената во Тетовско за цена од 3000 евра. Кај новите газди девојките биле принудувани да работат како проститутки. Од еден клиент газдата наплатувал по 100 евра. Доколку оштетената покажела непослушност, во смисла дека не сака да спие со клиент, газдата ја тепал со кабел, со нозе, со раце, и ѝ се заканувал со пиштол. На оштетената ѝ се случило да забремени, па газдите со сила ја натерале да абортира. Во Транзитниот центар за странски државјанки-жртви на трговија со луѓе оштетената дошла со помош на Романската амбасада која ја сместила во Центарот. Оштетената предјави оштетно побарување. Се спроведе истрага пред истражен судија каде што оштетената беше сослушана како сведок и предјави оштетно побарување.

Забелешка: Судот ме задолжи како полномошник на оштетената во рок од 15 дена да доставам документ за утврдување на идентитетот на сведокот, во спротивно Судот ќе ја запре постапката. Исто така беше напоменато дека ако за идните случаи сведоците немаат ваков документ за идентификација, Судот воопшто нема да постапува. Во понатамошниот тек на постапката, при главниот претрес, жртвата на трговија со луѓе беше малтретирана со банални прашања од типот: дали била добра ученичка, кои оценки ги добивала на училиште и сл.

Во повеќето случаи се настојува оштетената да го даде следново Полномошно:

П О Л Н О М О Ш Н О СО ИЗЈАВА

Под морална, материјална и кривична одговорност изјавува дека се: направени материјални трошоци при престојот во Транзитниот центар и тоа: за храна, облека, лекарска помош, психолог, правна помош, транспортни трошоци.

Од:

Со: патна исправа

Ја овластувам Анета Батева, адвокат од Скопје, да ги презема сите дејствија во моја корист како и да достави оштетно побарување во мое име и за моја сметка.

Во предметот: К.бр.

За кривично дело по чл.418-а од КЗ

Властодател

Вакво полномошно е потребно од причина што не секогаш има материјални докази за направени трошоци и услуги чиј корисник е оштетената. **Како што оштетената сведочи за постоење на кривично дело, таа може да посведочи и за направените материјални трошоци** за нејзино сместување, исхрана и облека. Според ЗКП осудениот е должен да ги надомести сите трошоци на постапката. Трошоците на постапката (кривичната постапка) чл.88-чл.95 од ЗКП, се издатоците направени по повод кривичната постапка, од нејзиното поведување до нејзиното завршување и издатоците за преземените истражни дејствија пред истрагата.

Трошоците на кривичната постапка опфаќаат:

- 1) Трошоци за сведоци, вештаци, толкувачи и стручни лица, како и трошоци на увидот;
- 2) Превозни трошоци на обвинетиот;
- 3) Издатоци за доведување на обвинетиот, односно на лицето лишено од слобода;
- 4) Превозни и патни трошоци на службените лица;
- 5) Трошоци за лекување на обвинетиот за време додека се наоѓа во притвор, затвор заради судење, како и трошоци за породување;
- 6) Паушален износ;
- 7) Награда и нужни издатоци на бранителот, нужни издатоци на приватниот тужител и на оштетениот како тужител и на нивните законски застапници, како и награда и нужни издатоци на нивните полномошници;
- 8) Нужни издатоци на оштетениот и на неговиот законски застапник, како и награда и нужни издатоци на неговиот полномошник.

Паушалниот износ се утврдува во рамките на износите определени со пропис, со оглед на траењето и сложеноста на постапката и имотната состојба на лицето кое е должно да го плати тој износ. Трошоците од точка 1 до 5 став 2 на овој член, како и нужните издатоци на назначениот бранител и назначениот полномошник на оштетениот како тужител (чл. 67 и 93), во постапката поради кривичните дела за кои се гони по службена должност, се исплатуваат однапред од средствата на органот што ја води кривичната постапка, а се наплатуваат подоцна од лицата кои се должни да ги надоместат според одредбите на овој Закон. Органот што ја води кривичната постапка е должен сите трошоци што се однапред исплатени да ги внесе во пописот кој ќе се приложи кон списите.

Трошоците за преведување што ќе настанат со примена на одредбите на овој Закон за правото на бесплатна помош на преведувач, нема да се наплатуваат од лицата кои според одредбите од овој Закон се должни да ги надоместат трошоците на кривичната постапка. Обвинетиот, оштетениот, оштетениот како тужител, приватниот тужител, бранителот, законскиот застапник, полномошникот, сведокот, вештакот, толкувачот и стручното лице (член 161), без оглед на исходот на кривичната постапка, ги поднесуваат трошоците за своето доведување, за одлагање на истражното дејствие или на главниот претрес

и другите трошоци на постапката, што ги причиниле по своја вина, како и соодветниот дел на паушалниот износ. За трошоците од став 1 на овој член се донесува посебно решение, освен ако за трошоците што ги поднесуваат приватниот тужител и обвинетиот се решава во одлуката за главната работа.

Кога судот ќе го огласи обвинетиот за виновен, во пресудата ќе изрече дека е должен да ги надомести трошоците на кривичната постапка. Лицето што е обвинето за повеќе кривични дела нема да се осуди на надоместување на трошоците во поглед на делата за кои е ослободено од обвинението доколку тие трошоци можат да се издвојат од вкупните трошоци. Во пресудата со која се огласени повеќе обвинети за виновни, судот ќе определи колкав дел од трошоците ќе поднесува секој од нив, а ако тоа не е можно, ќе ги осуди сите обвинети да ги поднесуваат трошоците солидарно. Плаќањето на паушалниот износ ќе се определи за секој обвинет посебно. Во одлуката со која решава за трошоците, судот може да го ослободи обвинетиот од должноста да ги надомести во целост или делумно трошоците на кривичната постапка од член 88 став 2 точки 1 и 6 на овој Закон ако со нивното плаќање би било доведено во прашање издржувањето на обвинетиот или на лицата кои тој е должен да ги издржува. Ако се утврдат овие околности по донесувањето на одлуката за трошоците, претседателот на Советот може со посебно решение да го ослободи обвинетиот од должноста за надоместување на трошоците на кривичната постапка. Кога ќе се запре кривичната постапка или кога ќе се донесе пресуда со која обвинетиот се ослободува од обвинението или со која се одбива обвинението или кога се отфрла обвинителниот акт во решението, односно во пресудата, ќе се изрече дека трошоците на кривичната постапка од член 88 став 2 точка 1 до 5 на овој Закон, како и нужните издатоци на обвинетиот и нужните издатоци и наградата на бранителот, паѓаат врз товар на буџетските средства, освен во случаите определени во следните ставови. Лицето кое поднело свесно лажна пријава ќе ги поднесува трошоците на кривичната постапка. Приватниот тужител е должен да ги надомести трошоците на кривичната постапка од член 88 став 2 точка 1 до 6 на овој Закон, нужните издатоци на обвинетиот како и нужните издатоци за наградата на неговиот бранител, ако постапката е завршена со пресуда со која се ослободува обвинетиот од обвинението или со пресуда со која се одбива обвинението или со решение за запирање на постапката или се отфрла обвинителниот акт, освен ако е запрена постапката, односно ако е донесена пресуда со која се одбива обвинението поради смрт на обвинетиот или поради заболување од некоја трајна душевна болест или поради тоа што настапила застареност на кривичното гонење поради одолжување на постапката кое не може да се припише во вина на приватниот тужител. Ако постапката е запрена поради откажување од тужбата, обвинетиот и приватниот тужител можат да се порамнат во поглед на нивните меѓусебни трошоци. Ако има повеќе приватни тужители, трошоците ќе ги поднесуваат сите солидарно.шт:

Оштетениот кој се откажал од предлогот за гонење, поради што постапката е запрена, ќе ги поднесе трошоците на казнената постапка ако обвинетиот не

изјави дека тој ќе ги плати. Кога судот ќе го одбие обвинението поради ненадлежност, одлука за трошоците ќе донесе надлежниот суд. Наградата и нужните издатоци на бранителот и на полномошникот на приватниот тужител или на оштетениот е должно да ги плати застапуваното лице, без оглед на тоа кој според одлуката на судот е должен да ги поднесува трошоците на кривичната постапка, освен ако според одредбите на овој Закон наградата и нужните издатоци на бранителот паѓаат врз товар на буџетските средства. Ако на обвинетиот му бил назначен бранител, а со плаќањето на наградата и на нужните издатоци би било доведено во прашање издржувањето на обвинетиот или издржувањето на лицето кое е должен тој да го издржува, наградата и нужните издатоци за бранителот ќе се исплатат од буџетските средства. Вака ќе се постапи и ако на оштетениот како тужител му бил назначен полномошник.

Полномошник што не е адвокат нема право на награда, освен на надомест на нужните издатоци. За должноста за плаќање на трошоците што ќе настанат кај повисокиот суд одлучува конечно тој суд во согласност со одредбите на членовите од 88 до 93 на овој Закон. Поблиски прописи за надомест на трошоците во кривичната постапка пред судовите донесува министерот за правда. Исто така, како полномошник на оштетената, практикувам оштетното побарување да го поднесувам писмено, од причина што има случаи кога судот ваквото побарување не го става во записник, иако е тоа обврска според ЗКП:

1) Предлоѓ за осџварување на имојно-јравно барање во кривична јосџајка се јоднесува до орѓаној до кој се јоднесува кривичнаја јријава или до судој јред кој се води јосџајкаја.

(2) Предлоѓој може да се јоднесе најдоцна до завршувањејо на јлавниој јрејрес јред јрвосјейениој суд.

(3) Лицејо овласјено за јоднесување јредлоѓ е должно да го означи ојределено своејо барање и да јоднесе докази.

(4) Ако овласјенојо лице не сјавило јредлоѓ за осџварување на имојно-јравно барање во кривична јосџајка до јодиѓањејо на обвинениејо, ќе се извести дека може јој јредлоѓ да го сјави до завршувањејо на јлавниој јрејрес.

Ова е многу важно прашање заради тоа што за реализацијата на овие постапки потребни се многу средства. Најчесто се работи за сведоци-странски државјанки, кои мораат да бидат згрижени во Транзитниот центар додека трае истрагата, а потоа да бидат безбедно доведени и вратени во матичните земји по завршувањето на главниот претрес. Многу поекономично и побезбедно е сведочењето преку видео-конференција. Најчесто и по завршувањето на кривичната постапка овие сведоци мораат да бидат чувани и реинтегрирани во матичните земји. Токму поради неопходноста од заштита на сведоците, се наметна потребата и се донесе Законот за заштита на сведоци.

3. Случај В при Основниот суд во Тетово

Жртвата дошла во Република Македонија во 2002 година. Во Македонија дошла преку некоја жена од Молдавија. Таа ја донела до Романија од каде што ја презеле двајца мажи и ја донеле во Македонија. Оштетената била на возраст од 34-35 години, мајка на едно малолетно дете и тргнала од Молдавија со намера да оди да работи како келнерка во Босна. Кога дошла кај газдата во Тетово и кажале дека за неа газдата платил 1 500 евра и дека треба да го одработи долгот, за да ги врати тие пари. Оштетената била принудена да работи како проститутка за да го врати долгот. За секое дејствие на проституција газдата наплаќал 50 евра за 2 часа, од кои неа давал 25 евра, а 25 евра задржувал за себе. Бидејќи имала кај себе патна исправа (пасош), таа без знаење на газдата еден ден успеала да се упати кон Романската амбасада, од каде што ја презела полицијата. Физички не била малтретирана. Сама не смеела да излегува во град. Сексуални услуги давала во мотелите.

Има предјавено оштетно побарување.

Забелешка: Истрагата се водеше пред Основниот суд Тетово. Во истражната постапка жртвата, опомената од Судот и од полномошникот да ја зборува вистината, ја даде истоветната изјава пред Судот.

Во постапката на соочување, таа ја смени изјавата. Кога пристапи сведокот на обвинетиот, оштетената ја смени изјавата во делот кој се однесуваше на заминувањето од Тетово. Имено, првобитната изјава беше дека таа избегала од кај обвинетиот, а не дека избегала со момчето со кое живеела последните 5 месеци.

Кога пристапи за соочување со обвинетиот, таа, потресена од претходниот сведок, го потврди сè она што го изјави обвинетиот, дека наводно тој не дал за неа 1 500 евра и дека никогаш таа не се проституирала. Таа пред судијата го изјави и следното:

1. Не знаела дека ќе има судење.
2. Изјавата пред полицијата и пред Судот ја дала под притисок на полицијата во Транзитниот центар. Изменетата изјава била единствено точна.

Пред да го изјави ова, Судот ја **опомена дека ќе одговара за лажно сведочење што е кривично дело кое се гони по службена должност**. Таа изјави дека единствено што сака е да си оди дома, а не да се суди.

Обвинителот подигна обвинение за лажно сведочење против оштетената бидејќи го смени исказот во фазата на соочување.

Ова беше во согласност со чл.233 точка 2 од ЗКП:

"Сведоциите се сослушуваат одделно и без присуство на други сведоци. Сведокој е должен одговорите да ги дава усно.

Сведокој притоа ќе се опомене дека е должен да зборува вистина и дека не смее ништо да премоличи, а ипитоа ќе се предупреди дека давањето на лажен исказ притоа е кривично дело.

Сведокоѝ ќе се предупреди и дека не е должен да одговори на прашањата предвидени во член 221 од овој Закон и ова предупредување ќе се внесе во записник".

Заради новонастанатата ситуација (оштетената се товари со кривично дело), како нејзин адвокат остварив средба и разговор со оштетената. И ја предпочив целата ситуација и кои се последиците од нејзината постапка, имено, давање на лажен исказ во кривичната постапка. Ова дотолку повеќе што пред тоа, во предистражната постапка, пред двајца сведоци-инспектори сама ја дала првичната изјава без никаква принуда, истата до која се држеше и пред пристапувањето во Судот. Дополнително беше опомената од страна на Судот да ја говори вистината и ја потврди изјавата дадена во предистражната постапка, а сето тоа го потпиша во записник пред Судот.

Забелешка: Обвинителот во конкретниот случај нема за цел да се осуди оштетената туку вистинските сторители на кривично дело да бидат казнети и осудени. **На жртвата ѝ се предочи дека доколку го отповика својот лажен исказ пред да се донесе правосилна одлука, таа може да се ослободи од казна, чл.367 став 5 од КЗ:**

"Сведок, вешиѝак, предупредувач или толкувач кој пред суд или во управна, прекршочна или дисциплинска постапка ќе даде лажен исказ, ќе се казни со парична казна или со затвор до три месеци.

Со казна од став 1 ќе се казни странка која при изведување доказ со сослушување на странки во процесна или во управна постапка ќе даде лажен исказ, а врз овој исказ е заснована одлуката донесена во ова постапка.

Ако лажниот исказ од став 1 е даден во кривична постапка, сторителот ќе се казни со затвор од три месеци до пет години.

Ако поради делото од став 3 настаниле особено тежки последици за обвинетиот, сторителот ќе се казни со затвор од една до десет години.

Ако сторителот доброволно го отповика својот лажен исказ пред да се донесе правосилна одлука, може да се ослободи од казна."

Забелешка: Оштетената се согласи во корист на разјаснување на ситуацијата да ја потврди вистината, но бараше да не ѝ се суди во Тетово, туку во Скопје и бараше да не биде присутен обвинетиот, поради страв од него (обвинетиот преку свои канали во Молдавија ѝ се заканувал на нејзината сестра). Уплашена заради својот живот и заради животот на најблиските, таа ја сменила првобитната изјава, а сега, гледајќи дека и покрај тоа обвинетиот врши притисок на нејзината сестра со која таа контактирала преку телефон, таа е решена да ја каже вистината, а тоа е дека била купена за 1500 евра и дека работела како проститутка и му ги вратила парите на обвинетиот.

За ова беше известен и обвинителот. Оштетената даде изјава како дополние на изјавата со која ја објаснува причината за давањето на лажен исказ. Заради заштита на оштетената против која има обвинение за лажно сведочење, со допис, како нејзин адвокат, го известив Судот за фактот дека таа ја повлекува изјавата која ја товари и ги наведов причините за тоа. Истиот допис по факс го пратив до судечкиот судија и до надлежниот јавен обвинител.

Забелешка: Во текот на давањето на дополние на изјавата, оштетената наведе дека постои и писмен доказ со потпис на обвинетиот дека таа ги отплаќала тие 1500 евра за колку што ја купил тој. Истиот материјален доказ е даден на вештачење во полицијата и ќе биде доставен во спроведувањето на истражната постапка. Но, за жал, наместо да се ослободи жртвата (сведокот или оштетената), Судот ѝ одреди притвор. Кај оштетената, сега обвинетата, ова предизвика силен страв и стрес, нарушено здравје и недоверба кон сите.

Треба да се напомена дека оштетената/ сега обвинета беше **на возраст од 20 години**, не беше претходно осудувана и личност на која ѝ е потребна помош и соработка од сите институции на системот, со цел, во конкретниов случај да се осудат вистинските сторители на тешко кривично дело.

Нејзината патна исправа е депонирана во Транзитниот центар за странци и таа немаше да ја напушти Република Македонија сè додека не се расчисти оваа работа.

Напомена: Обвинетата се согласи да соработува со Судот, за што беше доставена изјава до Судот од нејзина страна.

Дејствија кои се преземени за ослободување на жртвата:

- разговарано е со судечкиот судија;
- разговарано е со заменикот-претседател на Основниот суд Тетово;
- примен е обвинителен акт и Решение за притвор;
- дадена е жалба на Решението за притвор.

На крајот, епилогот беше позитивен и беше донесено Решение со кое оштетената, сега обвинетата, е ослободена од притвор истиот ден кога е примена жалбата.

Таа е сместена одново во Транзитниот центар. Беше одржано судење на оштетената, сега обвинетата, и е донесена пресуда со која таа се осудува условно. Во овој случај сведокот не е третиран како оштетена-сведок, туку како обичен сведок. Во врска со тоа што е сторено со обвинетиот за кривично дело трговија со луѓе, до овој момент никакво известување не е пристигнато до авторот на овие редови.

4. Случај Г при Основниот суд во Тетово

Жртвата дошла во Република Македонија во 2003 година на следниот начин: Кога оштетената била трета година средно училиште, другарка ја натерала да одат во Урошевац. Прво, оштетената се противела и не сакала да оди со

другарката, но подоцна се слушнала со брат Ѓсо кого живеела и тој и дозволил да се прошета најмногу еден час. Двете другарки дошле во Урошевац со автобус. Кога се симнале од автобусот, другарката ја оставила сама. Во тој момент дошол автомобил со 3-4 мажи кои со сила ја пикнале во возилото. Тие биле вооружени и ѝ се заканувале. Во тој момент таа не поседувала никаков документ за идентификација, па тие на сила, преку планински предели ја пренеле во Македонија. Таа не знаела каде се наоѓа, никогаш пред тоа не била во Македонија и не го познава македонскиот јазик. Откога овие вооружени мажи ја пренеле, во Македонија ја пречекал обвинетиот кој исто така бил вооружен (имал пушка) и бил во придружба на некои други мажи од неговото семејство. Обвинетиот бил на возраст од 20-25 години. Ја пречекале со две возила, ја однеле во селото Теарце, во куќа со кафеана. Два дена била затворена во соба. Ова се случило кога имала 18 години. Откога ја донеле во куќата, ја тепале, ја држеле затворена, а потоа ја принудувале да дава сексуални услуги во тој објект и во полициската станица која се наоѓала наспроти објектот. За жал, некои од службените лица од блиската полициска станица му биле соучесници на газдата, но исто така и учесници во проституцијата и насилството кое се одвивало таму. Оштетената неколку пати се жалела на службените лица за нејзината незавидна положба, дека е тепана и малтретирана, но никој не ѝ помогнал, напротив, таа била тепана и за тоа. Кога оштетената била непослушна-одбивала да спие со клиенти, ја носеле во планински предели каде што повторно била тепана и малтретирана. Газдата не ѝ давал ни да јаде ни да спие. Таа не добивала храна цела недела, била гладна и исцрпена, тепана, а последица од тоа се крварењата од носот и проблеми со главата поради кои таа повремено се губи. Сепак, таа би ги препознала полицајците кои ја искористувале доколку ѝ биде овозможено да ги препознае на фотографија.

Обвинетиот ја продал на друг на следниот начин: ја донел во кафеаната на друг газда и таму му ја понудил како најобична стока за продавање. Оштетената имала сексуални односи со обвинетиот под присила, со перница на главата. Бидејќи не можела да ја издржи таквата тортура, се обидела да си ги пресече вените на рацете. При рација таа е приведена и ја испитувал инспектор кого го препознала како муштерија кај обвинетиот. Предјави оштетно побарување.

Забелешка: Откога оштетената ја изнесе својата изјава, веднаш му предложил на заменикот јавен обвинител да го прошири обвинението спрема службените лица. За ова тој ќе се произнесе дополнително, по претходно советување со јавниот обвинител во Тетово. Обвинетиот не беше присутен бидејќи се наоѓал во Косово. Судот го осуди обвинетиот на затвор како виновен по чл.418 а од КЗ во вкупно траење од 5 години и ѝ досуди на оштетената правичен надомест од 98.023,00 денари, како и трошоци на постапката во вредност од 26.000,00 ден. Во овој случај може слободно да се истакне како позитивно искуство доследното вршење на работата од страна на Судот.

5. Случај Д при Основниот суд во Гостивар

Отварањето на главниот претрес за обвинетиот отпочна со читање на неговата изјава. Тој остана на неа во целост, а тоа подразбира дека не го признава обвинението и дека се смета за невин.

Потоа беше изведена **доказната постапка**: пристапи сведокот кој целосно остана на изјавата дадена пред истражен судија. Сведокот-оштетената, преку својот полномошник постави оштетно побарување. Оштетното побарување сведокот го побара заради претрпениот страв и болка. Обвинетиот приговори на оштетното побарување, бидејќи сметаше дека таа не била злоставувана и малтретирана.

Соочување: Сведокот, гледајќи го обвинетиот во лице, изјави дека обвинетиот, кој имаше околу 70 години, ја малтретирал, ја држел под клуч, ѝ ги зел парите, ја терал на проституција, спиел со неа против нејзина волја со употреба на сила и тоа во повеќе наврати. Обвинетиот го оспори сето ова.

Заради ажурност и економичност на постапката, обвинителот и полномошникот на оштетената побараа да се одржи претресот со читање на изјавите на сведоците кои веќе еднаш беа дадени пред Судот во истражната постапка, како и наодот и мислењето на вештите лица. Имено, тие се заложиле за претресот да се одржи иако беа отсутни сведоците и вештите лица.

Бранителот на обвинетиот се спротивстави на ова барање поради повреда на начелата на непосредност и контрадикторност во кривичната постапка, односно тој инсистираше на присуство на сведоците, а особено на вештаците на главниот претрес. Бранителот на обвинетиот наведе дека изјавите на сведоците и вештаците можат да се читаат само доколку тие се недостапни за Судот. Судот го одложи овој претрес.

Оштетената остана во целост на своето барање за надомест на материјална и нематеријална штета.

Во конкретниот случај имаше доволно докази обвинетиот да биде осуден по чл.418 а од КЗ, но Судот го осуди на условна казна. Судот не го уважи барањето на оштетената за надомест на материјална и нематеријална штета, ниту пак го уважи барањето за трошоци во постапката, туку ја упати оштетената на граѓанска парница.

Судот не го зеде предвид ниту психијатриското вештачење направено врз жртвата-оштетената од судски вештак, ниту фактот дека обвинетиот е веќе осуден за кривично дело посредување во проституција и е на издржување казна затвор. Предметот е по жалба.

6. Случај Ѓ при Основниот суд во Гостивар

Обвинетиот моментално се наоѓа на издржување казна затвор, се води и друга кривична постапка за него, за кривично дело "посредување во проституција". Беше поучен по член 306 од ЗКП.

Судот ги отстрани сите од судницата (сведоците), за да го сослуша обвинетиот.

Отварањето на главниот претрес за обвинетиот отпочна со читање на неговата изјава. Тој остана на неа во целост, а тоа подразбира дека не го признава обвинението и дека се смета за невин. Судот му предочи на обвинетиот дека во нерегистрираниот кафе-бар ги наведувал на проституција сведоците (оштетените) и учествувал во трговија со луѓе. Тој на ова обвинение ја даде својата одбрана дека не ги купил девојките, туку дека тие веќе биле во кафеаната и тој ги затекнал таму.

Оштетените (сведоците) работеле од 15 часот до 03 часот наутро. Спиеле во истата куќа во која и работеле. Кога ги пронашле со рација, во 2002 година, тие работеле како келнерки. На прашање на Судот дали им било дозволено да излегуваат сами, тој одговори дека не ги пуштал да излегуваат со други гости од кафеаната, но можеби го правеле тоа (излегувале со гости) кога тој не бил таму присутен. Тој не ги терал на проституција. Обвинетиот прво кажа дека работел без дозвола, а потоа тврдеше дека има документација за работа. Но, девојките не биле пријавени во полиција.

Пристапи првиот сведок. Од Србија и Црна Гора нелегално преминала во Македонија заедно со уште три девојки, со кои прво дошле во Тетово. Тука ја купил обвинетиот. Тој ја купил за 3 500 \$УСД. Газдата ѝ кажал дека кога ќе го исплати долгот ќе биде слободна. Била принудена да работи како проститутка со уште 4 девојки. Плаќањето било на тој начин што клиентите оделе кај обвинетиот и се договарале со него. Не знае за колку пари станува збор, но се наплаќало по престојот во собата кој бил на половина час. Тие не биле платени од клиентите и воопшто не примале пари. На прашање на Судот дали смееле да излезат надвор од кафеаната, сведокот-оштетената одговори дека само еднаш излегла надвор од кафеаната, а другиот ден ја вратиле кај газдата. На прашање на Судот колку пати на ден биле принудени да се проституираат, одговори дека тоа било приближно 4-8 пати на ден. На прашањето дали тоа го правеле и другите девојки, жртвата-оштетената одговори дека не знае. Требала да му го исплати долгот на газдата. Жртвата го вратила долгот за две недели, а потоа не добила никакви пари. Патната исправа ѝ била насилно одземена од обвинетиот. Таа не смеела да се движи сама надвор од кафеаната. Газдата не ги малтретирал жртвата и останатите девојки, но им ја ограничувал слободата на движење. Кај обвинетиот работела 1 месец и 2 недели, а потоа била пронајдена од полицијата.

Сведокот преку својот полномошник постави оштетно побарување - надомест на материјална и нематеријална штета, а побара и да се утврдат трошоците на постапката со предлог. Оштетното побарување сведокот го побара заради претрпениот страв и болка.

Пристапи вториот сведокот. Газдата ја купил за 3000 \$УСД. Таа била купена од претходниот сопственик. Работела како проститутка на следниот начин: гостите кои доаѓале во кафеаната барале девојка и оделе во собата во кафеаната или во блискиот хотел. Клиентите му плаќале на обвинетиот. Таа лично не добивала пари и не знае колку точно пари плаќале клиентите. На прашање од Судот дали била присилувана од обвинетиот, одговори **да**, затоа што морала да

го врати долгот за кој била купена. Го вратила долгот. Слобода на движење немала, само до блиската продавница, но и тогаш морала да се врати за неколку минути. Пасошот ѝ го чувал обвинетиот. Бара надомест на штета и се приклучува кон кривичното гонење на обвинетиот. Постапката е во тек.

И во овој случај се преземени сите мерки за заштита на сведоците.

Секој случај е посебен за себе, но во секој случај мора да бидат преземени сите мерки за заштита на сведокот-жртва-оштетена бидејќи од неговото сведочење зависи дали сторителот на кривичното дело ќе остане на слобода или ќе одговара за своето дело според законот.

Д-Р НИКОЛА ТУПАНЧЕСКИ,
Доцент на Правниот факултет
"Јустинијан Први" во Скопје

***Кривично-правна заштита
на жртвите на трговијата
со луѓе во Кривичниот законик
и во Законот за заштита
на сведоци***

Аktivностите на Обединети нации (ОН) за зајакнување на меѓународната соработка во борбата против организираните криминални дела датираат од пред 25 години. Во 1991 година, со формирање на Комисијата за кривична превенција и кривична правда, ОН ги интензивираше напорите во борбата против организираните криминални дела. На Светската конференција за организиран транснационален криминал што се одржа во 1994 година во Неапол, е усвоена Политичка декларација и Глобален план против транснационалниот криминал. Република Македонија, на 12 декември 2000 година, ја потпиша Конвенцијата на ОН против транснационалниот организиран криминал со Протоколот за превенција, сузбивање и казнување на трговијата со лица, особено жени и деца и Протоколот против криумчарење на мигранти по копнен, воден или воздушен пат со кој се дополнува Конвенцијата.

Преземените обврски на Република Македонија со потпишувањето на повеќето спомнати меѓународни акти беа интегративен дел од втората фаза на реформата на казненото законодавство. Имено, со усвојувањето на Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик во 2002 година (донесен е

на 16 јануари 2002 година, стапи во сила на 25 јануари 2002 година), четвртата измена се јави како директна последица од имплементацијата на Конвенцијата од Палермо.

Новата одредба за трговија со луѓе (чл.418-а) ги содржи инкриминациите од првиот Протокол од Палермо, при што посебно построго се третира извршувањето на таквите дела спрема малолетници.

Член 418-а -Трговија со луѓе

1. Тој кој илшо со сила, со сериозни закани или со друѓи форми на иприсилба, зрабнување, измама или злоуиоипреба на својатиа иоложба и сосиојба на номок на друз, или со давање или ипримање иари или друза корисии заради добивање созласносии од лице кое има конипрола над друзо лице кое врбува, иревезува, иренесува, куиува, иродава, засолнува или иприфака лица заради ексилоатиација ио иаии на ипросиииуција или друѓи форми на сексуална ексилоатиација, иринудна работиа или слузубање, роисииво или нему сличен однос или недоиуишииено иресадување делови од човековотио ишело, ке се казни со заиивор од најмалку чеишири зодини.

2. Тој ишшо врбува, иревезува, иренесува, куиува, иродава, засолнува или иприфака деца или малолетни лица заради ексилоатиација од сиаав 1 на овој член, ке се казни со заиивор од најмалку иеи зодини.

3. Тој ишшо орзанизира вршење на делотио од сиаавовиие (1) и (2) од овој член ке се казни со заиивор од најмалку иеи зодини.

4. Тој ишшо ке одземе или унишии лична кариа, иасои или друза ишуза иденификациона исирава заради вршење на делотио од сиаавовиие (1) и (2) на овој член ке се казни со заиивор од шесии месеци до иеи зодини.

5. Тој ишшо корисии или овозможува на друз корисииење на сексуални услуги од лица за кои знае дека е жрива на итрговија со луѓе, ке се казни со заиивор од шесии месеци до иеи зодини.

6. Ако делотио од сиаав (5) на овој член е сииорено со деије или малолетно лице, сииориишелои ке се казни со заиивор од најмалку чеишири зодини.

Иако инкриминацијата беше донесена пред релативно кус временски период (пред четири години), многу брзо се покажа дека предвидената правна рамка за сузбивање на оваа форма на криминалитет не кореспондира во целост со предвидените меѓународни стандарди (посебно со Вториот протокол против криумчарење на мигранти). Токму затоа, со повторното новелирање на Кривичниот законик во 2004 година, прво се коригира постоечката законска одредба од чл.418-а, но притоа беа додадени уште две нови кривични дела: криумчарење на мигранти чл. 418-б и чл. 418-в - организирање на група и

поттикнување на извршување на делата трговија со луѓе и криумчарење на мигранти.

Имено, интервенциите во чл. 418-а се состојеја во следното:

- а) Во ст. 2 беше подигнат посебниот законски минимум од "најмалку пет години" на "најмалку 8 години";
- б) Ставот 3 којшто претставуваше квалифициран облик на основното дело и се однесуваше на лице кое се јавува во својство на организатор на трговијата со луѓе, е поместен како ново кривично дело во одредбата од чл. 418 -в со наслов: организирање на група и поттикнување на извршување на делата трговија со луѓе и криумчарење мигранти при што попрецизно се наведува за каков тип на група се работи (организирана група, банда или друго здружение) и едновременно се зголемува предвидениот посебен законски минимум од пет на осум години. Исто така, во став (ст.) 2 од 418-в се санкционира и самото учество во групата како и институтот помагање за што е предвидена казна од најмалку една година затвор. Во новата одредба статуирани се уште два става - ст. 3 со кој се дава законска можност за ослободување од казна за лицето кое ќе ја открие групата пред да стори кривично дело и ст. 4 во којшто е предвидена казна од една до десет години за поттикнувачот на кривичното дело трговија со луѓе и криумчарење на мигранти;
- в) Новите решенија предвидуваат засилување на казнената политика и за ст. 3 од чл 418 -а каде што казната од шест месеци до пет години се заменува со казна од најмалку четири години;
- г) Се додаваат уште два нови става: ст. 6 со кој се предвидува парична казна за кривична одговорност на правни лица и ст. 7 со кој се одземаат предметите и превозните средства употребени за извршување на делото.

Последните измени и дополнувања на регулативата со која се уредува оваа сфера беа заокружени со чл. 418-б којшто всушност претставуваше имплементација на Протоколот (Вториот) за криумчарење на мигранти по копнен, воден или воздушен пат. Насловот на новата инкриминација е: криумчарење мигранти и основниот облик на делото за кој е предвидена казна од најмалку четири години затвор се состои во следново: "Тој што со сила или сериозна закана дека ќе нападне врз животот или телото, со грабнување, измама, од користољубие, со злоупотреба на својата службена положба или со искористување на немоќта на друг илегално пренесува мигранти преку државната граница, како и тој што прави, набавува или поседува лажна патна исправа со таква цел". Како посебен облик на ова дело (ст.2) се издвоени следниве криминални активности: врбувањето, превезувањето, пренесувањето, купувањето, продавањето, засолнувањето или прифаќањето мигранти и за нив законодавецот предвидел казна затвор од една до пет години. Доколку при вршењето на делата од ставовите 1 и 2 е загрозен животот или здравјето на мигрант, или со мигрантот се постапува особено понижувачки или сурово, или

се спречува да ги користи правата што му припаѓаат според меѓународното право, сторителот ќе се казни со затвор од најмалку осум години (ст.3). Кај вториот квалифициран облик на ова дело, за кој е предвидена иста казна, објект на заштита е малолетното лице (ст.4). И на крај, во ставот 5 е предвидена можност за одземање на предметите и превозните средства употребени за извршување на делото.

Од меѓународните активности кои се однесуваат на трговијата со луѓе не смее да се заборава Европската конференција за спречување и борба против нелегалната трговија со луѓе - Глобален предизвик за 21 век, организирана од Меѓународната организација за миграции-ИОМ, во соработка со Европската Комисија, Европскиот Парламент и ЕУ земјите-членки и кандидати за членство, која се одржа од 18 до 20 септември 2002 година во Брисел, Белгија. Од оваа конференција, на која учествуваа државите-членки на ЕУ, земјите - кандидати, земјите од Процесот на стабилизација и асоцијација, Русија, САД, Кина, Канада како и повеќе меѓународни организации, главниот ефект беше усвојувањето на препораки, стандарди и најдобра пракса во борбата против нелегалната трговија со луѓе, кои беа инкорпорирани во документот познат како Анекс на Бриселската декларација за спречување и борба против трговијата со луѓе.

Всушност, во овој документ кој е составен од четири дела, има едно поглавје кое посебно се однесува на заштита и помош на жртвите (непосредна помош на жртвите, жртвите како сведоци и реинтеграција). Во овој контекст, посебно треба да се истакне дека во документот се препорачува, врз основа на процената на ризикот од заканата по жртвата - сведок, во мерките за заштита на сведокот да се вклучи и обезбедување на засолниште или сместување во "обезбедена куќа", вклучувајќи го и семејството на жртвата, промената на идентитетот со соодветна документација, пренесување на друго место, пристап до финансиски средства, обезбедување на совет во однос на безбедноста и куса обука, како и обезбедување на опрема за лична безбедност. Се разбира дека во овој контекст нужно е да се спомне уште еднаш Конвенцијата на ОН за борба против транснационалниот организиран криминал која некои, поради нејзиното значење, ја нарекуваат и "Mother instrument", поточно нејзиниот член 24 - Заштита на сведоци, каде што експлицитно се предлага секоја држава - членка, потписничка на Конвенцијата, во своето законодавство да усвои соодветни мерки, во рамките на нејзините средства за обезбедување ефикасна заштита од потенцијална одмазда или заканување за сведоци во кривичните постапки кои сведочат во врска со кривичните дела, вклучувајќи ги нивните родители и други лица блиску до нив. Во продолжение на членот се сугерира: *восстановување процедури за физичка заштита на сведоците*, како што е, до степен неопходен и можен, *негово пренесување на друго место*, и *дозволување, кога е соодветно, неопкривање или ограничено давање информации во врска со идентитетот и местото на живеење на овие лица*. Укажувањата од овој член на Конвенцијата, како што е речено во неговиот последен став, се однесуваат и на жртвите ако тие се сведоци. Кога станува збор

посебно за заштита на жртвите на трговија со луѓе, основните насоки за нејзино остварување можат да се најдат во чл. 6 од Протоколот за превенција, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца.

Последната новина на овој план во Република Македонија е неодамна донесениот Закон за заштита на сведоци кој треба да се применува од 1 јануари 2006 година.

Донесувањето на Законот за заштита на сведоци, од една страна, претставува операционализација на претходно споменатите меѓународни документи вклучувајќи ги уште и Препораката бр. (97) 13 на Комитетот на министри на Советот на Европа во врска со заплашувањето на сведоците и правата на одбрана, како и измените и дополнувањата во Законот за кривична постапка, а од друга страна пак, е детерминирано од потребата за востановување на правна рамка за обезбедување на ефикасна заштита на лицето кое поседува информации од значење за кривичната постапка и чиј живот, здравје, слобода или имот се изложени на опасност. Всушност, донесувањето на овој Закон е во функција и на заокружување на правната рамка во казненото законодавство на Република Македонија во областа на борбата против организираниот криминал, условено со реализацијата на Акциониот план на мерки и активности донесен од Владата на Република Македонија.

Со овој Закон, како што стои и во првиот негов член, се уредуваат постапката и условите за давање заштита и помош на сведоците, соработниците на правдата и на жртвите кои се јавуваат во својство на сведоци, како и на блиските лица на сведоците, соработниците на правдата и жртвите кои се јавуваат во својство на сведоци. Со дефинирањето на изразите кои имаат клучно значење за примената на овој Закон, се прави чекор напред во елиминирањето на постоечките дилеми: кои критериуми треба да се користат при одредувањето на својството на лицето кое ќе биде учесник во постапката за заштита. Исто така, во чл. 2 се појаснуваат уште пет други изрази без кои Законот би бил неприменлив. Треба да се нагласи дека Работната група, при подготвувањето на нацрт - законот, во поглед на овој член, покрај компаративните искуства водеше сметка и за укажувањата кои се дадени во Препораката во врска со заплашувањето на сведоците и правото на одбрана.

Во таа насока, законодавецот под **"жртва која се јавува во својство на сведок"** го подразбира *секое лице* на кое со кривично дело му е повредено или загрозено некое негово лично или имотно право, кое поседува информации од значење за кривичната постапка со чие давање неговиот живот, здравје, слобода, физички интегритет или имот од поголем обем би му биле изложени на опасност и кое се согласило со давање исказ во својство на сведок во кривичната постапка да соработува со правосудните органи. Од особено значење, во корелација со најновите измени и дополнувања на Кривичниот законик на РМ во одредбата од чл. 418-в - организирање на група и поттикнување на извршување на делата трговија со луѓе и криумчарење на мигранти (ст. 3) е поимното определување на изразот **"соработник на правда"** во кој влегува

секоје лице против кое е покренато обвинение, е осудено, или е припадник на криминална група, банда или друго здружение, или учествувало во извршување на кривично дело од областа на организираниот криминал, но се согласило да соработува со надлежните органи за откривање, гонење и пресудување на кривичните дела, особено за давање исказ во својство на сведок во кривичната постапка за криминалната група, банда или друго здружение или за кое било друго кривично дело поврзано со организираниот криминал. Всушност, одредувањето на кругот на лицата кои можат да се супсумираат под терминот "соработник на правдата" треба да значи понатамошна афирмација на концептот за "наградување" на учесниците во криминални организации како и на извршителите на кривични дела за дадените докази во кривичната постапка, како што тоа, впрочем, е направено и со одредбата од став 3 од чл. 418-в каде што е предвидено ослободување од казна за сторителот-припадник на група кој ќе ја открие групата пред да стори кривично дело во нејзиниот состав или за неа.

Речиси и да нема документ кој посебно не ја апострофира потребата од заштита на блиските лица на жртвите на трговијата со луѓе. Македонскиот Закон за заштита на сведоци го објаснува и значењето на изразот "**блиско лице**". Во таа категорија, според чл. 2 од Законот, влегуваат: брачниот и вонбрачниот другар на сведокот, на соработникот на правдата и жртвата која се јавува во својство на сведок; роднините на сведокот, на соработникот на правдата и на жртвата која се јавува во својство на сведок по крв по права линија, роднините во странична линија заклучно до трет степен, како и роднините по сватовство заклучно до втор степен; посвоеник и посвоител на сведокот, на соработникот на правдата и жртвата која се јавува во својство на сведок; и друго лице кое сведокот, соработникот на правдата и на жртвата која се јавува во својство на сведок го смета за блиско лице и за кое се бара да биде вклучено во Програмата за заштита. Од објаснетите изрази во Законот, кога станува збор за трговија со луѓе, не треба да се испушти терминот "заплашување" коешто е главно обележје (техника на убедување на жртвата) речиси на сите кривични дела од оваа област. "**Заплашување**" значи секој вид директна или индиректна закана насочена кон сведокот, соработникот на правдата и жртвата кога се јавува во својство на сведок, како и нивните блиски лица, која може да доведе до влијание врз волјата на лицето да даде исказ во својство на сведок во кривичната постапка.

Дека овој Закон е навистина во функција на поефикасно сузбивање на феноменот на трговијата со луѓе, експлицитно може да се види од чл. 3 каде што од четирите корпуси на кривични дела над кои треба да се применува Законот, трговијата со луѓе може да се систематизира во три.

Имено, трговијата со луѓе истовремено е:

- а) форма на организиран криминал (според сите дефиниции);
- б) за сите членови од Кривичниот законик (чл. 418-а, чл. 418-б и чл. 418-в) кои на директен начин ја уредуваат оваа сфера е пропишана казна затвор

- од најмалку 4 години затвор; и
в) тие се класифицирани во главата на кривични дела против човечноста и меѓународното право.

Во истиот чл.3 се посочуваат и основните феноменолошки карактеристики на кривичните дела кои се опфатени со Законот за заштита на сведоци: докажувањето на кривичното дело да е проследено со несразмерни тешкотии или не може да се изврши без исказ на лице кое, поради можната опасност да биде изложено на заплашување, закана за одмазда или опасност по животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот од поголем обем.

Една од начелните дилеми кои ги имаше работната група при изготвувањето на нацрт-текстот на Законот беше прашањето за феноменологијата на криминалитетот која ќе биде опфатена со Законот. Се тргна од Рамковната одлука на Советот на Европа усвоена од Комитетот на министри (на третиот состанок во Стразбур одржан од 15 до 17 февруари 1999 година). Имено, главен аргумент за прифаќањето на рестриктивниот приод при одредувањето на видот на инкриминациите, не само во Република Македонија, туку и во многу други држави, е фактот дека навлегувањето во Програмата за заштита на сведоци обично води кон целосен прекин на нормалниот живот на сведокот и неговите роднини како и поради финансиските причини. Оттаму и препораката, во законите за заштита на сведоци да се опфатат само кривичните дела кои можат да се подведат под поимот *сериозен криминал*. Но, сепак, и покрај укажувањето можат да се констатираат разлики на овој план во повеќе земји, во зависност од фактот како се прифаќа или дефинира поимот организиран криминал, како и од спецификите на казнените законодавствата на секоја земја.

Во Хрватска, на пример, е слично како во Македонија: единствената разлика е во најниската казна, кај нас е четири години, а кај нив изнесува пет години; во БиХ е прифатен еден мошне либерален приод - доволно е да постои само опасност по животот, здравјето или слободата на сведокот без да се води сметка за некој друг формално-правен критериум кој би се однесувал на тежината на кривичното дело; во Романија потребно е да биде исполнет само еден критериум - да се работи за тешко кривично дело итн.

Мерките за заштита на сведоци, според сугестиите на Советот на Европа, би можеле да дадат најдобри резултати во сузбивањето на организираните криминални групи - посебно терористичките. Фактот што заштитата на сведоци е важна во борбата против организираниот криминал и тероризам може да се објасни преку затворениот карактер на вклучените групи што многу ја отежнува успешноста на употребата на традиционални истражувачки методи. Во тие случаи, се дава значителна важност врз сведочењето на сведоци кои, со помош на нивната лична близина/поврзаност со планирањето и извршувањето на кривичното дело, се во позиција да можат да доведат до идентификација на организаторите и корисниците на соодветните кривични дела. Со оглед на

фактот дека во такви случаи материјалниот доказ често е недоволен, заштитата на лицата кои се подготвени да сведочат добива поголема важност.

По малку изненадува укажувањето содржано во Рамковната одлука на Советот на Европа дека користењето на заштита на сведоци во случаи на трговија со луѓе се гледа како помалку ефективно, барем од гледна точка на обвинителството. Образложението е дека вклучените илегални доселеници вообичаено имаат информации само за еден или двајца трговци со бело робје и поради тоа сведочењето е недоволно за да се открие криминалната организација.

Се чини дека ваквото стојалиште е еднострано и тоа поради неколку причини:

- прво, со Законот за заштита на сведоци, покрај жртвите, во својство на сведоци во Програмата за заштита се опфаќаат и соработниците на правдата кои несомнено можат да дадат голем придонес во расветлувањето на конкретниот криминален настан, како и во откривањето на, во принцип, добро организираната мрежа на трговци со луѓе;
- второ, многу често информациите кои ги поседуваат жртвите на трговијата со луѓе се извонредно значајни, неопходни и решавачки за докажувањето на кривичното дело;
- трето, речиси редовно информациите кои ги поседува лицето не можат да се обезбедат на друг начин;
- четврто, според македонскиот Закон за заштита на сведоци, како посебен услов за вклучување во Програмата е предвидена "сериозноста во заплашувањето" (чл.18 од Законот), главната карактеристика на овој корпус на кривични дела итн.

Дали мерките за заштита предвидени со овој Закон ќе се применуваат или не, кога се работи за заштита на жртвите како сведоци во недозволена трговија со луѓе, пред сè, ќе зависи од фактот дали извршените противправни активности можат да се подведат под некој став од одредбите 418-а, 418-б и 418-в од Кривичниот законик на РМ. Досегашната пракса покажува дека и покрај најновите интервенции во правната рамка, вака како што сега се дадени описите на законските битија на споменатите инкриминации, има реални изгледи и понатаму лицата задолжени за примена на правото да се судираат со проблеми поврзани со правната квалификација на делата.

Така, на пример, чл. 418 -а *трговија со луѓе*, иако значи целосно респектирање на одредбата од чл. 3 од Протоколот за превенција, сузбивање и казнување на трговијата со лица, особено жени и деца, сепак се чувствува неодољна потреба од нејзина корекција, особено во дескриптивниот дел на нормата каде што законодавецот (како и Протоколот) во детали се задржува на природата на кривичното дело непотребно оптоварувајќи ја. Обидот на законодавецот таксативно да се набројат начините на извршување на кривичното дело трговија со луѓе, како и дејствијата на извршување на оваа инкриминација е многу јалов, недоречен и преамбициозен и затоа, гледано низ призмата на прагматиката, оваа одредба предизвикува сериозни потешкотии во нејзината

примена. И покрај *шолковниите забелешки и коментари на ОН*, чија основна задача е да се унифицира и поедностави примената на оваа одредба, сè уште не може да се рече дека ги даваат очекуваните резултати. Ако, згора на сè, се земе предвид и вториот дел од одредбата од чл. 418-а каде што (обвинителот) треба да се докаже целта (мотивот, намерата) на "трговецот" со луѓе, тогаш субјектите кои го применуваат правото навистина имаат тешка задача.

Многу брзо ќе мора да се поедностави оваа одредба затоа што тешкотиите што се појавуваат при квалификацијата на делото сигурно ќе се рефлектираат и при примената на Законот за заштита на сведоци.

Слично како со претходната одредба, треба да се постапи и со криумчарење на мигранти, чл. 418-б од Кривичниот законик - одредба која многу потсетува на чл. 402 -недозволено преминување на држава.

Кругот на овластени лица кои се вклучени во донесувањето одлука за едно лице да биде заштитено според Законот за заштита на сведоци, започнува со овластените лица од МВР, надлежниот јавен обвинител или судијата кој постапува во конкретниот предмет, кои имаат законска можност да ја иницираат постапката. Освен нив, такво барање може да поднесе и лицето кое смета дека постои можна опасност да биде изложено на заплашување, закана за одмазда или опасност по животот, здравјето или слободата. Јавниот обвинител на Република Македонија е тој којшто го прифаќа и проследува барањето до Советот за заштита на сведоци.

Како точка на врзување на појавата на трговија на луѓе, во Кривичниот законик на РМ и Законот за заштита на сведоци, може да се смета и новото кривично дело: *неовластено оддавање информации и податоци за сведоциите, соработничките на правдаа, жртвите кои се јавуваат во својство на сведоци и нивните блиски лица* статуирано како казнена одредба во чл. 42 од Законот за заштита на сведоци. Всушност, оваа инкриминација, која е предвидена како сериозно кривично дело со казна од најмалку четири години затвор, се однесува на лицата што спротивно на Законот ќе го оддадат: вистинскиот идентитет, домот, престојувалиштето на лицата заштитени со Законот, како и други информации што можат да доведат до нивна идентификација која би им го загрозила животот, здравјето, слободата, физичкиот интегритет или имотот од поголем обем. Одредбава во продолжение содржи две квалифицирани форми на основното дело. Имено, доколку делото од првиот став доведе до нанесување на тешки телесни повреди на лицата, тогаш сторителот ќе се казни со затвор од најмалку осум години, а пак, доколку делото од став 1 доведе до смрт или самоубиство на лицата, сторителот ќе се казни со затвор од најмалку 15 години или со доживотен затвор.

Очигледно, со етаблирањето на оваа одредба законодавецот свесно одел кон давање на нагласена заштита на информациите поврзани со лицата кои имаат исклучително значење во детектирањето, докажувањето и пресудувањето на различните форми на организиран криминал, водејќи сметка за нивната релевантност. Всушност, оваа инкриминација е *lex specialis* на кривичното дело

"злоупотреба на службената положба и овластување" и е насочена кон сите субјекти кои имаат својство на службено лице, вклучени во процесот на давање на заштита на сведоците, соработниците на правдата, жртвите кои се во својство на сведоци и нивните блиски лица. Тука спаѓаат: членовите на Советот за заштита на сведоци, членовите на Одделението за заштита на сведоци, јавниот обвинител на Република Македонија, надлежниот јавен обвинител и судијата кој постапува по конкретниот предмет.

Се разбира дека искуствата на другите држави каде што заштитата на сведоци веќе извесно време се применува се добредојдени, но, сепак, не треба да се заборава фактот дека Република Македонија е една од помалите европски држави, по територија и по население, како и нејзината економска моќ - две компоненти за кои би требало со нагласено внимание да се води сметка при неговата практична примена. Несомнено е дека заштитата на сведоци е скапа работа дури и кога трошоците на службите за заштита на сведоци не се земени предвид. Повеќе од сигурно е дека финансискиот товар предизвикан од заштитата на сведокот ќе биде прилично голем. Компаративните искуства на овој план говорат дека од држава до држава трошоците варираат и тоа меѓу 80.000 и 160.000 УСД за секој учесник, но повремено тие може да изнесуваат дури и повеќе од 250.000 УСД каде што Програмата во просек трае две-три години. Инаку, од направените истражувања во неколку европски држави, посебно се издвојува податокот за просечното времетраење на Програмата за заштита на сведоци. Во една држава тоа е период од пет години при што државата од својата каса за еден сведок (вклучувајќи го и неговото семејство) приближно издвоила 400.000 УСД, без трошоците на службата, додека, пак, во друга држава, просечната Програма трае две години - за колку што вообичаено завршува судењето.

Очекувањата се дека финансиските аспекти во примената на Законот за заштита на сведоци ќе бидат главниот проблем не само за Македонија, туку и за многу други поразвиени држави.

Друг особено важен момент во примената на Законот е дека во два милионска Македонија, заштитата на лица од која било провиниенција ќе оди тешко, не само заради традиционалната љубопитност на народот туку и поради малата територија на која се наоѓа државата. Токму од тие причини, се чини дека решението исклучиво треба да се бара во добрата меѓународна соработка, особено со соседите.

И однесувањето на заштитениот сведок откако ќе се стави во Програмата за заштита е особено важно за нејзино успешно завршување. Така, на пример, во една земја, во текот на првата половина на 1998 година, 16% од сведоците ги прекршиле условите поставени во Програмата; 3% извршиле кривично дело, а 4% од заштитените сведоци ги прекршиле правилата на однесување толку сериозно што Програмата била отповикана.

Држави чие искуство би можело да се користи кај нас се Словачка и Хрватска. Словачка е држава која веќе подолго време успешно го применува Законот за

заштита на сведоци и со оглед на нејзината територија, како и бројот на населението, таа би можела во вистинска смисла на зборот да биде добар пример за нас. Што се однесува до Хрватска, иако нема големо практично искуство во примената на Законот за заштита на сведоци, сепак е чекор пред нас со преземените активности.

Главниот ефект кој се очекува да се постигне со донесувањето на Законот за заштита на сведоци е осудувањето на поголем број лидери и други важни членови на високоорганизирани криминални групи врз база на сведочења кои инаку не би биле дадени. Практично, сите субјекти кои го применуваат правото (полицијата, јавното обвинителство, судовите), без исклучок се убедени дека овој комплементарен Закон заедно со Законот за специјални истражни мерки кој е во фаза на донесување, ќе бидат добри инструменти во собирањето на доказен материјал во борбата против сите форми на организиран криминал.

ТАЊА КИКЕРЕКОВА,
*Раководиџел на одделение
во Минисџерсџивоџо за џравда*

Зашџиџаџа на сведоџиџе/ жрџвиџе во меџусебнаџа џравна џомош во кривичнаџа маџериџа

1. Вовед

Растечките и софистицирани форми на транснационалниот организиран криминал на почетокот на 21 век, проследени со негативни економски, социјални и општествени импликации, ја наметнаа потребата од унапредување на кривично - правната соработка меџу правосудните органи на национално, регионално и на меџународно ниво. Креирањето на заедничка кривична политика меџу државите, со усвојување на обврзувачки правни инструменти и неопходна правна рамка за меџународната соработка, ги детерминира напорите на меџународната заедница во изминатите години.

Тоа резултираше со усвојување на повеќе конвенции, протоколи и препораки на Европската унија, Советот на Европа и Обединетите нации. Најзначајни од нив се: **Конвенџијаџа на Обединеџиџе нации џроџив џранснационално орџанизираниоџ криминал со џроџоколиџе** (во понатамошниот текст: Конвенџијаџа од Палермо) и **Вџоритоџ доџолниџелен џроџокол кон Евроџкаџа конвенџија за меџусебна џравна џомош во кривичнаџа маџериџа** (во понатамошниот текст: Втор дополнителен протокол).

Заштитата на сведоциите/жртвите претставува значаен сегмент на уредување во овие меѓународни документи. Покрај законодавните и други мерки кои секоја држава-страна се обврзува да ги инкорпорира во своите законодавства за заштита на сведоците/жртвите, со овие документи се уредуваат и процесни мерки за нивна заштита врз основа на поднесени барања за замена правна помош во кривичната материја.

Република Македонија ги поддржа овие активности за доизградување на конзистентна и ефикасна правна рамка, како есенцијален предуслов за ефектуирање на предвидените инструменти. Имено, со потпишувањето на Спогодбата за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европската унија во 2001 година и ратификацијата во 2004 година, преземени се значајни обврски за усогласување на законодавството во делот кој се однесува на ефикасната борба против организираниот криминал. Во оваа насока, во 2004 година е финализирана реформата на кривичното законодавство која резултираше со усвојување на измените и дополнувањата на Кривичниот законик и Законот за кривична постапка. Паралелно со овие активности, Република Македонија ја ратификува Конвенцијата од Палермо со протоколите⁷⁹ и Вториот дополнителен протокол⁸⁰, со што овие документи станаа дел од внатрешниот правен поредок.

Осовременувањето на правната рамка со која се уредува постапката за давање меѓународна правна помош и извршувањето на меѓународните договори во кривично - правните предмети, е една од позначајните новини во измените и дополнувањата на Законот за кривична постапка од 2004 година.

Тие можат да се сублимираат во следното:

1. *Меѓународната кривично - правна помош, покрај одредбите на Законот за кривична постапка на Република Македонија ќе се врши и со примена на одредбите на Европската конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја со проширокување и Конвенцијата на ОН против транснационално организираниот криминал со проширокување;*
2. *Молбите за правна помош во кривични предмети до и од судовите во Република Македонија можат да се уштепуваат со директна комуникација;*
3. *Заштитата на сведоциите/жртвите може да биде предмет на заемна правна помош;*

⁷⁹ Конвенција на Обединетите нации против транснационално организираниот криминал со протоколите (“Службен весник на Република Македонија” број: 70/2004).

⁸⁰ Втор дополнителен протокол кон Европската конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја (“Службен весник на Република Македонија” број: 44/2003).

4. Реализацијата на процесните мерки за заштитата на сведоци преку видео и телефонска конференција ќе се врши во согласност со одредбите на Европската конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја со протоколот.

Имајќи ги предвид овие упатувачки одредби на Законот за кривична постапка, судовите во Република Македонија во нивната секојдневна работа ќе се соочат со практична имплементација на одредбите на Конвенцијата од Палермо и Дополнителниот протокол.

Со цел да се даде одговор за тоа што содржат овие меѓународни документи, потребно е да се елаборираат следните теми: заштитата на сведоците/жртвите во меѓународните конвенции/протоколи/препораки со кои се уредува заедната правна помош; процесните дејствија за заштита на сведоците кои можат да бидат предмет на барање за меѓусебна правна помош; меѓународната соработка во согласност со Законот за заштита на сведоци на Република Македонија; областа на примена и надлежните органи за доставување/примање на барањата за меѓусебна правна помош за заштита на сведоци; и што треба да содржи и во кои случаи може да се одбие барањето за меѓусебна правна помош за заштита на сведоци.

2. Заштита на сведоците/жртвите во меѓународните конвенции, протоколи и препораки со кои се уредува меѓусебната правна помош

2.1. Конвенција на ЕУ за заедна помош во кривични предмети

Со цел да се охрабри и модернизира соработката меѓу судските, полициските и царинските власти во Унијата, на 29 мај 2000 година Советот на министрите на Европската унија ја усвои **Конвенцијата на ЕУ за заедна помош во кривични предмети**. Уредувајќи ги условите под коишто може да се одобри заедната асистенција, оваа Конвенција утврдува дека таквата заедна соработка ќе ги почитува темелните принципи на секоја држава-членка, како и Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи. Барањата за заедна правна соработка можат да се доставуваат директно до судските органи. Меѓутоа, во одредени случаи барањата можат да се пратат или да се вратат преку централен орган. Итни барања можат да бидат доставени преку ИНТЕРПОЛ или други надлежни тела.

Заедната правна помош, во согласност со Конвенцијата, може да се побара во следните случаи: привремен трансфер на лице коешто се наоѓа на територијата на друга држава-страна, на територијата на држава-страна каде што се спроведува истрагата; сослушување преку видео и телефонска конференција; одобрување на контролирани испораки на територијата на држава-страна во рамките на кривичните истраги за дела за кои може да се одобри екстрадиција; формирање заеднички истражни тимови за специфични

цели и за ограничен период на време од две или повеќе држави-страни; прикриени истраги и следење на телекомуникации.

2.2. Конвенција на Обединетите нации против транснационално организираниот криминал

Почетокот на 21 век недвосмислено го одбележува потпишувањето на *Конвенцијата на Обединетите нации против транснационално организираниот криминал* со Протоколот против трговија со лица, особено жени и деца и Протоколот против недозволена криумчарење на мигранти, како значаен чекор во унапредувањето на меѓународните инструменти во борбата со транснационалниот организиран криминал. Цел на Конвенцијата е да ја унапреди и да ја направи поефикасна соработката во превенцијата и борбата против транснационалниот организиран криминал. Со неа се востановува импресивен корпус на кривично - правни инструменти од кои најзначајни се: дефиниција на организирана криминална група и транснационален организиран криминал, криминализирање на учество во организирана криминална група, корупција, перење на пари и попречување на правдата, кривичната одговорност на правни лица, конфискација на приноси од криминал и меѓународна соработка за цели на конфискација, надлежност, спосени истраги, специјални истражни мерки и мерки за превенција. Заштитата на сведоците и помош и заштита на жртвите претставува значаен сегмент на регулирање со оваа Конвенција. Имено, со член 24 и 25 се востановува обврска за секоја држава-страна да усвои законодавни и други мерки за заштита на сведоците и жртвите.

За ефектуирање на овие инструменти, особено имајќи го предвид транснационалниот карактер на организираниот криминал, Конвенцијата како есенцијален предуслов ја нагласува потребата државите-страни да си пружат најшироки мерки на заемна правна помош за истрагите, гонењата и судските постапки за делата од оваа Конвенција, во рамките на условите пропишани со домашното законодавство.

2.3. Втор дополнителен протокол кон Европската конвенција за меѓусебна правна помош во кривичната материја

Овој Протокол има за цел да ја зајакне способноста на државите за адекватен одговор на криминалот. Ова е постигнато со модернизирање на постоечките одредби на *Европската конвенција за заемна помош во кривичниот предмет*, преку проширување на околностите за кои може да се бара заемна правна помош и можноста за воспоставување на директна комуникација меѓу надлежните судски органи за олеснување на брза и флексибилна заемна правна помош.

Дојдливоста на овој Протокол е уредувањето на постапката за сослушување преку видео и телефонска конференција, како процесни мерки

за заштита на сведоците за кои може да се поднесе барање за заемна правна помош.

Имено, во согласност со член 23 од **Второот дојлниелен ироокол**:

"Во случај кога некоја страна поднесува барање за меѓусебна правна помош врз основа на Конвенцијата или на нејзините протоколи што се однесува на некој сведок за кој постои опасност да биде изложен на заплашување или кој има потреба од заштита, надлежните органи на страната-молител и на замолената страна ќе настојуваат да договорат мерки за заштита на споменатите лица во согласност со домашниот закон."

Оваа одредба се применува само кога барањето за асистенција е направено врз основа на **Европската конвенција за меѓусебна правна помош** за сведок во ризик од заплашување или со потреба од заштита. Замолената страна ќе оцени дали сведокот е во ризик од заплашување или има потреба од заштита. Обврската која произлегува од членот е насочена страните да настојуваат да договорат мерки за заштита на споменатите лица во согласност со домашниот закон.

Поимите сведоци и заплашување, со нивното значење, дадени во Препораката (97)13 која се однесува на заплашување на сведоците и правата на одбрана, значат:

"Сведок" значи секое лице, независно од неговиот статус во националното кривично процедурално право, кое поседува информација релевантна за кривичните постапки. Оваа дефиниција ги вклучува експертите како и преведувачите.

"Заплашување" значи секое директно, индиректно или потенцијално постапување со сведокот кое може да води кон заплашување да сведочи слободно од влијанија. Тоа вклучува вознемирување од: а) криминална организација со силна репутација на насилство и репресалии или б) самиот факт дека сведокот е во слаба позиција и припаѓа на затворена социјална група.

2.4. Конвенција на Советот на Европа за борба против трговијата со луѓе

Конвенцијата е усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа на 3 мај 2005 година и претставува дополнителна вредност на Протоколот од Палермо против трговијата со луѓе. Покрај одредбите за превенција, кривичното законодавство, мерките за асистенција на жртвите на трговијата со луѓе и мониторинг механизмот, се уредуваат и генералните принципи и мерки за меѓународна соработка.

Имено, во согласност со член 32 од Конвенцијата, страните ќе соработуваат меѓусебно во најголем можен обем со цел превенција и борба против трговијата со луѓе, заштита и обезбедување асистенција на жртвите, истраги или гонења за кривични дела од оваа Конвенција. Исто така, член 33 ги обврзува договорните

страни на оваа Конвенција да ја предупредат другата договорна страна доколку имаат информации кои упатуваат дека жртвата, сведокот или соработникот на правдата се во непосредна опасност на територијата на другата страна. Таква информација, на пример, може да дојде од жртвата која ќе извести за притисокот врз членовите на нејзината фамилија во земјата на потекло вршен од страна на трговците со луѓе.

Страната која ќе ја прими таквата информација, во согласност со одредбите на оваа Конвенција е **обврзана** да преземе соодветни мерки за заштита на жртвата предвидени во член 28: физичка заштита, реалокација, промена на идентитет и асистенција во обезбедување работа.

2.5. Препорака број Р (97) 13 на Комитетот на министри на Советот на Европа за вознемирување на сведоци и правото на одбрана

Во делот за меѓународна соработка, **Препораката број Р (97) 13 на Комитетот на министри на Советот на Европа за вознемирување на сведоци и правото на одбрана** определува дека: инструментите за меѓународна соработка како и националните закони треба да бидат дополнети со цел да се олесни распитот на сведоците со ризик од заплашување и да се овозможи прекугранична имплементација на програмите за заштита на сведоците. Треба да се имаат предвид мерките како: користење на модерни средства за телекомуникација како видеоврска; да се охрабри истовремен распит на заштитени сведоци или сведоци чиешто појавување во суд во замолената држава не е можно, тешко или скапо; асистенција во реалокација на заштитени сведоци во странство и обезбедување нивна заштита и размена на информации меѓу органите надлежни за програмите за заштита на сведоци.

Овие мерки за заштита на сведоци треба да бидат дизајнирани за да обезбедат неопходен баланс меѓу правото на сведоците и правото на обвинетиот на фер судење.

2.6. Препорака Рец. (2005) 9 на Комитетот на министри на државите-членки за заштита на сведоците и соработниците на правдата

Со одредбите за меѓународна соработка на **Препораката Рец. (2005) 9 на Комитетот на министри на државите-членки за заштитата на сведоците и соработниците на правдата**, се упатува на заеднички пристап по одредени прашања поврзани со заштитата на сведоците, со цел да обезбедат соодветни професионални стандарди, минимум во гарантирањето на тајноста во постапувањето, интегритетот и обуката. За таа цел, државите-страни треба: да обезбедат размена на информации и соработка меѓу органите надлежни за програмите за заштита, да усвојат мерки за унапредување на меѓународната соработка и спроведување на програмите за заштита на сведоци надвор од националните граници и олеснување на испитувањето на сведоците кои се

изложени на заплашување. За постигнување на овие цели потребно е да се има предвид следното: да се обезбеди меѓусебна помош при реалокацијата на заштитените сведоци и соработници на правдата во други држави, да се олесни и да се унапреди користењето на модерните средства за комуникација, да се зајакне соработката и размената на најдобрите практики преку мрежите на националните експерти и да се унапреди дејствувањето во областа на заштитата на сведоците и соработниците на правдата во контекст на соработката со меѓународните кривични судови.

2.7. Рамковна одлука на Советот на Европската заедница за статусот на жртвите во кривичната постапка

Оваа Одлука од март 2001 година ги уредува правата на жртвите во кривичната постапка со посебен акцент на правата на жртвите - граѓани на друга држава-страна. Имено, во согласност со член 11, секоја држава-страна ќе настојува надлежните органи да преземаат соодветни мерки за да ги намалат тешкотиите на кои наидуваат кога жртвата е граѓанин на држава во која не се случило кривичното дело. Во оваа смисла, со цел да се сослуша жртва која живее во странство, државите треба да ги применуваат колку што е потребно одредбите за видео-конференции и телефонски конференциски јавувања, како што се утврдува во членовите 10 и 11 од Конвенцијата за заемна помош во кривични предмети меѓу земјите-членки на Европската унија од 2000 година.

3. Процесни мерки за заштита на сведоци/жртви врз основа на меѓусебна правна помош

3.1. Видови процесни мерки

На идентичен начин како и во член 10 и 11 од Конвенцијата на Европската унија, со Вториот дополнителен протокол се уредуваат следните процесни мерки за заштита на сведоци/жртви во заемната правна помош: сослушување на сведоци преку видео - конференција и сослушување по пат на телефонска конференција.

3.2. Сослушување по пат на видео-конференција

Ставовите 1 до 3 на член 9 од Вториот дополнителен протокол, ги уредуваат условите под кои може да се реализира оваа процесна мерка.

Имено, врз основа на барање на држава-страна, сослушување на сведок или вештак преку видео-конференција ќе се спроведе доколку:

- Лицето кое се наоѓа на територијата на една страна, треба да биде сослушано како сведок или вештак од страна на судските органи на друга страна;

- Непогодно е или невозможно лицето лично да се појави на територијата на другата страна. Зборот "непогодно" би се применувал, на пример, во случај кога сведокот е многу млад, многу стар или со лошо здравје, додека зборот "невозможно" би се применувал, на пример, во случај кога сведокот би бил изложен на сериозна опасност доколку се појави во замолената држава-страна;
- Сослушувањето не е спротивно со основните принципи на правниот систем на замолената страна и ако таа располага со технички средства за реализација на сослушувањето.

3.3. Правила за сослушување по пат на видео-конференција

Со ставовите 5 и 6 од член 9 се уредува примената на следните правила на сослушување по пат на видео-конференција:

- а. Сослушувањето се спроведува во присуство на судски орган на замолената страна, а ако е потребно и на толкувач; овој судски орган е одговорен за идентификување на лицето кое се сослушува и за почитување на основните правни принципи на замолената страна. Ако судскиот орган на замолената страна смета дека основните правни принципи на таа страна не се почитуваат во текот на сослушувањето, тој веднаш презема неопходни мерки со кои ќе се обезбеди сослушувањето да продолжи во согласност со споменатите принципи;
- б. Надлежните органи на страната-молител и на замолената страна, ако е потребно, ги договараат мерките што се однесуваат на заштитата на лицето кое се сослушува;
- в. Сослушувањето се спроведува непосредно од судскиот орган (или под негово раководство) на страната-молител, во согласност со неговото внатрешно право;
- г. На барање на страната-молител или на лицето кое се сослушува, замолената страна треба да обезбеди ова лице да има толкувач, ако е тоа потребно;
- д. Лицето кое се сослушува може да се повика на правото да не сведочи, што му се признава со законот било на замолената страна било на страната-молител.

Без да се наштети на кои било договорени мерки што се однесуваат на заштитата на лицата, судскиот орган на замолената страна, по завршувањето на сослушувањето, изготвува записник во кој се внесува датумот и местото на сослушувањето, идентитетот на сослушаното лице, идентитетот и функциите на сите други лица на замолената страна кои учествувале во сослушувањето, сите дадени заклетви и техничките услови под кои се одвивало сослушувањето. Овој документ се доставува од страна на надлежниот орган на замолената страна до надлежниот орган на страната-молител.

Исто така, со Вториот дополнителен протокол се уредува можноста одредбите од член 9 кои се однесуваат на сослушувањето на сведоци/вештаци по пат на видео-конференција, да се применат и на сослушувања на обвинети или осомничени лица. Во тој случај, одлуката да се спроведе видео-конференција и начинот на нејзиното одвивање треба да бидат предмет на договор меѓу соодветните страни, во согласност со нивниот национален закон и со меѓународните инструменти во таа област. Сослушувањето на обвинето или осомничено лице може да се спроведе само со негова согласност. Секоја држава-договорничка може, во секое време, со декларација упатена до Генералниот секретар на Советот на Европа, да изјави дека не сака да ја искористи оваа можност за примена на одредбите од овој член на сослушувањата по пат на видео-конференција на обвинето или осомничено лице.

3.4. Сослушување по пат на телефонска конференција

Член 10 став 1 до 3 од Дополнителниот протокол ги уредува условите под кои може да се реализира оваа процесна мерка.

Имено, врз основа на барање на држава-страна, сослушување на сведок или вештак преку телефонска конференција ќе се спроведе доколку:

- Лицето кое се наоѓа на територијата на една страна треба да биде сослушано како сведок или вештак од страна на судските органи на друга страна;
- Сведокот или вештакот се согласиле сослушувањето да се спроведе на овој начин;
- Сослушувањето преку телефонска линија не е спротивно со домашниот закон на замолената страна.

Практичниите модалитети на спроведување на сослушувањето се утврдуваат со договор меѓу соодветните страни. Ако таквите модалитети ги прифати замолената страна, таа ги презема следните активности:

- а. Го известува сведокот или вештакот за времето и местото на сослушувањето;
- б. Обезбедува идентификување на сведокот или вештакот;
- в. Потврдува дека сведокот или вештакот се согласуваат за сослушување по пат на телефонска конференција.

Замолената држава може да ја услови својата согласност со целосна или делумна примена на одредбите од членот 9, ставовите 5 и 7.

3.5. Привремен пренос на лица во согласност со Конвенцијата од Палермо

Со *Конвенцијата од Палермо* се уредуваат условите за привремен пренос на територијата на држава-страна на лице чие присуство се бара од друга држава заради сведочење, идентификување или на друг начин помагање во обезбедување

докази. Имено, лице кое е задржано или издржува казна на територијата на една држава-членка чие присуство се бара од друга држава-членка заради идентификување, сведочење или на друг начин помагање во обезбедување докази за истраги, обвинувања или судски постапки во врска со кривични дела содржани во оваа Конвенција, може да биде пренесено ако се исполнети следните услови:

- а. Лицето слободно и свесно да се согласило со тоа;
- б. Надлежните органи од двете држави-членки се согласни да ги спроведуваат наведените услови онака како што тие држави-членки ќе сметаат дека е најсоодветно.

Државата-страна во која лицето е пренесено:

- а. Ќе го чува пренесеното лице во притвор, освен ако поинаку не е побарано или одобрено од државата-страна од која лицето било пренесено;
- б. Без одлагање ќе го врати лицето во притвор во државата-членка од која лицето претходно било пренесено, или ако поинаку не е договорено меѓу надлежните органи на двете држави-членки и
- в. Нема да бара државата-членка од која лицето било пренесено да иницира постапка за екстрадиција за негово враќање.

Пренесеното лице ќе добие скратување на изречената казна од државата од која тој или таа бил пренесен, за времето поминато во притвор во таа држава.

4. Меѓународната соработка во согласност со Законот за заштита на сведоци на Република Македонија

Со Законот за заштита на сведоци (“Службен весник на Република Македонија” број 38/05) се уредуваат постапката и условите за давање заштита и помош на сведоците, се дефинираат мерките за заштита и се востановуваат Совет за заштита на сведоци и Одделение за заштита на сведоци.

Покрај ова, со Законот се регулираат и условите за меѓународна соработка за заштита на сведоци, соработници на правдата, жртви кои се јавуваат во својство на сведоци и нивните блиски лица. Имено, во членот 40 од Законот, предвидено е дека таа се остварува врз основа на меѓународни договори ратификувани во согласност со Уставот на Република Македонија или врз основа на заемен реципроцитет. За остварување на меѓународната соработка, Одделението за заштита на сведоци поднесува молби до други држави за прифаќање на заштитените лица и за спроведување на мерките за заштита и постапува по молбите на други држави за прифаќање на заштитените лица и спроведување на мерките за заштита за тие лица во Република Македонија. На линија на овие одредби се:

- член 12, во кој се уредува делокругот на работа на Одделението за заштита на сведоци, при што е предвидена неговата надлежност за остварување соработка со соодветните служби за заштита во други држави; и

- член 30, во кој е регулирана материјата за спроведување на мерката за заштита "промена на местото на живеалиштето, односно престојува-лиштето", и е предвидено дека таа може да биде применета и во друга држава, во согласност со ратификуваните меѓународни договори. Истото се однесува и на примената на оваа мерка за соработник на правдата кој се наоѓа на издржување казна затвор во Република Македонија и кој, во согласност со ратификуван меѓународен договор, може да биде преместен на издржување на казната затвор во друга држава.

5. Област на примена и надлежни органи за доставување/примање на барањата за заемна правна помош за заштита на сведоци/жртви

5.1. Дефинирање на рамката на примена на меѓународната кривично-правна помош

Со Вториот дополнителен протокол и Конвенцијата од Палермо се дефинира рамката на примена на меѓународната кривично-правна помош. Имплицитно, овие одредби можат да се применат и на барањата за заемна правна помош за заштита на сведоци/жртви.

Имено, надлежните органи на Република Македонија (судовите или Министерството за правда) со надлежните органи на државите-страни на Вториот дополнителен протокол и Конвенцијата од Палермо, ќе си пружаат навремена и во согласност со одредбите на овие Конвенции, најширока можна заемна правна помош за заштита на сведоци/жртви, во сите постапки што се однесуваат на:

- текот на истрагата, гонењето и судските постапки за кривичните дела наведени во член 3 на Конвенцијата од Палермо, кога државата-молител има оправдани причини да се сомнева дека кривичното дело наведено во ставовите 1 а и б од член 3 е од транснационална природа, вклучувајќи дека жртвите, сведоците, приносот, средствата или доказите на овие кривични дела се наоѓаат во замолената држава-страна и кога е вклучена организирана криминална група. Кривичните дела од член 3, ставовите 1 а и б од Конвенцијата од Палермо се: член 2 б. - Сериозен криминал, член 5: Криминализирање на учество во организирана криминална група, член 6: Криминализирање на перење на приноси од криминал, член 8: Криминализација на корупција, член 23: Попречување на правдата, член 5: Трговија со луѓе и член 6: Криумчарење на мигранти;
- кривични дела чие казнување во моментот кога помошта е побарана е во надлежност на судските органи на страната-молител;
- текот на истрагата, гонењето и судските постапки за кривични дела за кои правното лице може да биде одговорно во страната-молител, ако соодветните закони на замолената држава-страна тоа го дозволуваат и

- постапките што се водат пред управните органи за дела што се казниви во согласност со домашното право на страната-молител или на замолената страна, против чии одлуки може да се поднесе жалба до судот надлежен во кривичната област.

5.2. Измените и дополнувањата на Законот за кривична постапка од октомври 2004 година

Компатибилно со одредбите на Вториот дополнителен протокол, а првенствено во функција на ефикасна и навремена реализација на барањата за заемна правна помош упатени до и од надлежните органи на Република Македонија, со измените и дополнувањата на Законот за кривична постапка од октомври 2004 година, направен е значаен прогрес во востановувањето на можноста за директна комуникација на надлежните судови на Република Македонија и странските органи.

Имено, во согласност со член 552 од Законот за кривична постапка, молбите на судовите на Република Македонија за правна помош во кривичните предмети се доставуваат до странските органи по дипломатски пат, преку Министерството за правда или директно од надлежниот суд. На ист начин до домашните судови се доставуваат молбите од странските органи.

Во итни случаи, кога постои заемност, молбите за правна помош можат да се доставуваат преку Министерството за внатрешни работи кое ја упатува замолницата на странскиот орган за правна помош до Министерството за правда кое ќе ја достави на постапка до надлежниот суд.

Овие одредби на Законот на кривична постапка на Република Македонија и Вториот дополнителен протокол го имплицираат следното:

- Министерството за правда **на страната-молител и на замолената страна е надлежен орган за доставување/враќање на барањата за заемна правна помош за заштитата на сведоци;**
- Директно до **судските органи** на страната-молител и на замолената страна, **можеат** да бидат доставени овие барања;
- Судскиот орган на замолената страна го поканува лицето на начините предвидени со нејзиниот закон;
- Секоја држава, во моментот на потпишување или депонирање на нејзиниот инструмент за ратификација, прифаќање, одобрување или пристапување, со декларација упатена до Генералниот секретар на Советот на Европа, ќе определи кои органи ќе ги смета за судски органи за спроведување на оваа Конвенција;
- Барањата се доставуваат во **писмена форма** и на јазикот или јазиците прифатливи за секоја држава-членка за кои е известен Генералниот секретар во моментот на депонирање на инструментот на ратификација;
- Во итни случаи и кога е предвидено **директно доставување**, тоа може да се спроведе со посредство на **ИНТЕРПОЛ**.

Во согласност со член 18 став 13 од Конвенцијата од Палермо, секоја држава-членка во моментот на депонирање на инструментите за ратификација, прифаќање или одобрување кон Конвенцијата, ќе одреди **централен орган** кој:

- ќе има надлежност и овластување да ги прифати барањата за заемна правна помош и да ги изврши или да ги пренесе до надлежните органи за спроведување,
- ќе го обезбеди брзото и точното извршување или пренесување на добиените барања и
- ќе го охрабри брзото и точно извршување на барањето од надлежниот орган.

Ова не го прејудицира правото на држава-страна, барањата да ѝ бидат адресирани до неа преку дипломатски канали и во итни случаи каде што страните се согласни, преку Меѓународната криминалистичка организација.

Во согласност со овие одредби, Република Македонија во 2004 година, при депонирање на инструментите за ратификација на Конвенцијата од Палермо со протоколите, достави декларација според која **Министерството за правда на Република Македонија** се определува за **централен орган** за примање на барањата за заемна правна помош (вклучувајќи ги и тие кои се однесуваат на заштитата на сведоци) врз основа на Конвенцијата од Палермо.

6. Што треба да содржи и во кои случаи (не) може да се одбие барањето за меѓусебна правна помош за заштита на сведоци/жртви

Имајќи предвид дека со Законот за кривична постапка на Република Македонија не се уредува ова прашање, соодветно се применуваат одредбите на Вториот дополнителен протокол и Конвенцијата од Палермо.

Имено, барањето (замолницата) од (и до) надлежните органи на Република Македонија за меѓусебна правна помош за заштита на сведоци/жртви **треба да ѝ содржи следниве податоци:**

- Назначување на органот од кој потекнува барањето;
- Целта и природата на истрагата, гонењето или судската постапка на која се однесува барањето, како и името и функциите на органот кој е надлежен за одлучување;
- Опис на соодветните факти, освен за барањата упатени со цел за доставување на судски акти;
- Опис на барањата помош и детали за секоја посебна постапка што државата-страна молител сака да биде примената;
- Ако е можно идентитетот, адресата и државјанството на секое наведено лице;
- Целта заради која сведочењето, информациите и мерките се барани;
- Обвинението и кратко образложение на фактите кога замолницата се однесува на некоја кривична работа, а која е упатена од страна на

правосудните органи на страната-молител и има за цел преземање истражни дејствија или соопштување на доказите;

- Назив на судскиот орган и лицата кои ќе го спроведуваат сослушувањето, а во случај на сослушување по пат на телефонска конференција и напомена дека сведокот или вештакот се согласил да биде сослушан.

Барањата за меѓусебна правна помош се извршуваат во **најкрајнок можен рок** водејќи сметка, колку што е можно, за сите рокови дадени од државата-страна молител и за тоа тие да бидат образложени во барањето.

Барањето (замолница) од (и до) надлежните органи на Република Македонија за меѓусебна правна помош **може да биде одбиено**:

- Ако барањето не е направено во согласност со одредбите на Вториот дополнителен протокол и Конвенцијата од Палермо;
- Ако замолената држава-страна смета дека извршувањето на барањето може да го загрози нејзиниот суверенитет и нејзината безбедност, јавниот ред и други значајни интереси;
- Во случај кога внатрешното право на замолената држава-страна им забранува на нејзините органи да ги преземат бараните мерки ако се работи за слично дело кое е предмет на некоја истрага, гонење или судска постапка во рамките на нејзината надлежност;
- Ако прифаќањето на барањето за меѓусебна правна помош би било спротивно на правниот систем на замолената држава-страна.

Конвенцијата од Палермо и Вториот дополнителен протокол ги обврзуваат државите-страни да го **образложат** секое одбивање на меѓусебна правна помош. Пред да го одбие барањето или да го одложи извршувањето на замолницата, замолената држава-страна ја испитува можноста заедно со државата-страна молител за одобрување на меѓусебна правна помош под услови што таа ги смета за неопходни. Ако државата-страна молител ја прифати помошта под овие услови, замолената страна ќе се согласи со нив.

Барањето за меѓусебна правна помош **не може да биде одбиено** затоа што:

- Се однесува на дело кое по мислење на замолената страна е даночно кривично дело;
- Законодавството на замолената страна не содржи исти даночни, царински или девизни прописи како законодавството на страната-молител.

7. Други процесни дејствија кои можат да бидат предмет на заемна правна помош

Покрај процесните мерки за заштита на сведоци, во согласност со Вториот дополнителен протокол се уредуваат и следните процесни дејствија кои исто така можат да бидат предмет на заемна правна помош: **ќивремен ѓрансфер**

на лица лишени од слобода на територијата на страната-молител, привремен пренос на лица лишени од слобода на територијата на замолената страна, прекугранично набљудување, контролирана достава, шајни испраги и заеднички испражни шимови.

Директно до надлежните органи, определени од страната-молител/ замолената страна во моментот на ратификација на Виориот доолнителен протокол, можат да се доставуваат барањата за меѓусебна правна помош за контролирана испорака и шајни испраги.

Задолжително, барањата за меѓусебна правна помош се доставуваат од Министерството за правда на страната-молител до Министерството за правда на замолената страна и се враќаат на ист начин за постапките кои се однесуваат на привремен пренос на лица лишени од слобода, на територијата на замолената страна.

Со Вториот дополнителен протокол се отвора можност за упатување на барањата по *електронски пат или друг начин на телекомуникација* под услов страната-молител да биде готова да подготви и писмен документ како оригинал. Договорните страни на овој Протокол со декларација упатена до Генералниот секретар ги определуваат условите под кои се подготвени да прифатат и извршат барања упатени по електронски пат или други средства за телекомуникација. Секоја страна на Вториот дополнителен протокол може со декларација упатена до Генералниот секретар да го задржи правото на извршување на барањата за меѓусебна правна помош или на некои од нив да го спроведе под еден или повеќе од следните услови: копија од барањето да биде доставена до централниот орган назначен во декларацијата; барањето, освен ако е итно, треба да биде доставено до централниот орган назначен во декларацијата; во случај на директен пренос поради итност, копијата треба да биде доставена истовремено и до Министерството за правда; некои или сите барања за меѓусебна правна помош треба да бидат доставени до Министерството за правда на поинаков начин од оној предвиден во Протоколот. Одредбите на Вториот дополнителен протокол не навлегуваат во одредбите на билатералните договори што се во сила меѓу страните, а со кои е предвидено директно доставување на барањата за меѓусебна правна помош меѓу надлежните органи.

* *
*

Реформата на кривичното законодавство претставува значаен придонес во приближувањето на Република Македонија кон Европската унија.

Успешноста на овој процес во најголема мерка ќе зависи од практичното оживотворување на усвоените законски решенија.

Тоа претпоставува организациони, технички и финансиски подготовки што ќе ги охрабрат судовите во Република Македонија да ги применуваат инструментите од ратификуваните конвенции/протоколи, а особено директната комуникација во меѓународната кривично - правна помош.